

HOGE RAAD VAN FINANCIËN

Studiecommissie voor de vergrijzing

JAARLIJKS VERSLAG

Juli 2017

De leden van de Studiecommissie voor de Vergrijzing:

Mevrouw F. MASAI, Voorzitter

de Heer J. VERSCHOOTEN, Ondervoorzitter

de Heer G. DE SMET, op voordracht van de Minister van Begroting

de Heer H. BECQUAERT, op voordracht van de Minister van Sociale Zaken

de Heer M. WEBER, op voordracht van de Minister van Financiën

de Heer M. ENGLERT, op voordracht van het Federaal Planbureau

Mevrouw M. DE WACHTER vervangt J. SMETS, op voordracht van de Nationale Bank van België

Het Secretariaat:

Mevrouw G. De Vil

Mevrouw N. Fasquelle

SYNTHESE	1
A. Inleiding.....	3
B. De nieuwe vooruitzichten van de sociale uitgaven tot 2060	4
C. De sociale houdbaarheid van de pensioenen	7
DE BUDGETTAIRE EN SOCIALE GEVOLGEN VAN DE VERGRIJZING.....	11
1. Evolutie van de sociale uitgaven tegen 2060	13
1.1. Inleiding	13
1.2. De hypothesen van het SCvV-scenario	14
1.2.1. De demografische hypothesen	15
1.2.2. De socio-economische hypothesen	16
1.2.3. De macro-economische hypothesen	17
1.2.4. De sociaal-beleidshypothesen	18
1.2.5. De hervormingen van de huidige regering	21
1.3. Langetermijnvooruitzichten van de sociale uitgaven	23
1.3.1. De demografische vooruitzichten	23
1.3.2. De arbeidsmarkt	24
1.3.3. Afhankelijkheidsratio's	27
1.3.4. De macro-economische omgeving	27
1.3.5. De budgettaire kosten van de vergrijzing in het referentiescenario	28
2. Sociale houdbaarheid van de vergrijzing	34
2.1. Stand van zaken van armoede bij ouderen	34
2.1.1. Methodologische noot	34
2.1.2. In België	36
2.1.3. Internationale vergelijking	50
2.2. Evolutie van het armoederisico bij gepensioneerden tot 2060	54
2.2.1. Evolutie van het armoederisico bij gepensioneerden	56
2.2.2. Evolutie van de ongelijkheid tussen gepensioneerden	57
3. Bijlagen	59
Bijlage 1: Schematisch overzicht van de minimumrustpensioenen in de werknemers- en zelfstandigenregeling (juni 2017)	59
Bijlage 2: De voornaamste herwaarderingsmaatregelen voor sociale uitkeringen tussen 2014 en 2018 (2017-2018: op basis van voorstellen Interprofessioneel Akkoord van 01-02-2017)	61

SYNTHESE

Synthese

A. Inleiding

De Studiecommissie voor de Vergrijzing (SCvV) werd opgericht door de wet van 5 september 2001 tot waarborging van een voortdurende vermindering van de overheidsschuld en tot oprichting van een Zilverfonds. Het Zilverfonds werd opgeheven door de wet van 18 december 2016¹ tot regeling van de erkenning en de afbakening van de crowdfunding en houdende diverse bepalingen inzake financiën. De Studiecommissie voor de Vergrijzing en haar missies blijven echter voortbestaan aangezien, krachtens dezelfde wet, het opschrift van de wet van 5 september 2001 wordt vervangen door “Wet tot oprichting van een Studiecommissie voor de vergrijzing en opstelling van een Vergrijzingsnota”. De SCvV is belast met de redactie van een jaarverslag over de budgettaire en sociale gevolgen van de vergrijzing op lange termijn.

Het eerste hoofdstuk van het Jaarverslag 2017 van de SCvV stelt de evolutie van alle sociale uitgaven in procent van het bruto binnenlands product (bbp) tot 2060 voor, alsook de budgettaire kosten van de vergrijzing tussen 2016 en 2060 (namelijk de variatie van alle sociale uitgaven uitgedrukt in procentpunt van het bbp tussen deze twee jaren). Het referentiescenario van die projectie van de sociale uitgaven integreert de nieuwe Demografische vooruitzichten 2016-2060 van maart 2017² en de op 20 juni 2017 gepubliceerde Economische vooruitzichten 2017-2022³. Dat scenario bevat de pensioenhervorming van 2015 en alle maatregelen met betrekking tot de sociale uitgaven, die reeds zijn afgekondigd of dat binnenkort zullen worden.

Het tweede hoofdstuk neemt de sociale houdbaarheid in de context van de vergrijzing onder de loep. In een eerste deel wordt een stand van zaken van de sociale houdbaarheid van de pensioenen gegeven. Er worden verschillende indicatoren geanalyseerd: de evolutie van de minimumpensioenen en de inkomensgarantie voor ouderen (IGO) ten opzichte van een armoededrempel, alsook de resultaten van de Europese EU-SILC-enquête (‘European Union Survey on Income and Living Conditions’). De meest recente enquête heeft betrekking op de inkomens van 2015. De indicatoren die overgenomen zijn uit de enquête hebben betrekking op het armoederisico volgens de ‘klassieke’ definitie en volgens alternatieve definities, alsook op aanvullende indicatoren. Een vergelijking met onze buurlanden vult die analyse aan. In een tweede deel worden de langetermijnvooruitzichten van de sociale houdbaarheid van de pensioenen voorgesteld via de evolutie van het armoederisico en de Gini-coëfficiënt bij de gepensioneerden tot 2060. De hypothesen die de basis vormen van de projectie van de socialehoudbaarheidsindicatoren zijn identiek aan de hypothesen die zijn gebruikt in het kader van de evaluatie van de budgettaire kosten van de vergrijzing.

¹ Belgisch Staatsblad van 20 december 2016.

² Federaal Planbureau, Algemene Directie Statistiek, ‘Demografische vooruitzichten 2016-2060 – Bevolking en huishoudens, Federaal Planbureau, Reeks Vooruitzichten, maart 2017.

³ Federaal Planbureau, Economische vooruitzichten 2017-2022, Reeks Vooruitzichten, juni 2017.

Het SCvV-verslag presenteert vooruitzichten tot 2060, en dus geen voorspellingen. Voorspellingen zijn sterk afhankelijk van de laatste waarnemingen en pogen de best mogelijke raming te geven van een nabije toekomst (een jaar, of zelfs twee jaren). Vooruitzichten die worden opgesteld over een langere periode houden daarentegen ook rekening met de trends uit het verleden en berusten onvermijdelijk op hypothesen. Gezien de onzekerheid rond bepaalde hypothesen, worden zeer vaak gevoeligheidsanalyses van de resultaten voor bepaalde sleutelparameters voorgesteld. Vooruitzichten beweren niet 'het' exacte cijfer te geven voor een gegeven horizon, maar vormen een besluitvormingsinstrument waarmee het debat ter zake kan worden gekaderd.

B. De nieuwe vooruitzichten van de sociale uitgaven tot 2060

a. De hypothesen

Vier soorten hypothesen ondersteunen de vooruitzichten van de sociale uitgaven: de demografische, socio-economische, macro-economische hypothesen en hypothesen inzake sociaal beleid.

De vooruitzichten van de SCvV hernemen de **demografische vooruitzichten** die het Federaal Planbureau (FPB) en de Algemene Directie Statistiek (ADS) jaarlijks gezamenlijk opstellen en publiceren. Ze zijn gebaseerd op hypothesen over de vruchtbaarheid, de levensverwachting en de internationale migraties. In de nieuwe 'Demografische vooruitzichten 2016-2060' stijgt de vruchtbaarheidsgraad (of het gemiddelde aantal kinderen per vrouw) per hypothese van 1,7 in 2016 tot 1,85 in 2020 en blijft vervolgens relatief stabiel tot 2060. De recent waargenomen daling van de vruchtbaarheidsgraad zou voortvloeien uit de economische en financiële crisis en zou louter conjunctuurgebonden zijn. Bijgevolg evolueren de vruchtbaarheidsgraden per leeftijd voor de periode 2016-2020, bij hypothese, geleidelijk terug naar het niveau geobserveerd net vóór de crisis van 2009. De projectie van de levensverwachting is gebaseerd op een voortzetting van de waargenomen trends tussen 1991 en 2015 en houdt rekening met een geleidelijke vertraging van het groeiritme van de levensverwachting op lange termijn. De levensverwachting van mannen neemt toe met 7,7 jaar en die van vrouwen met 5 jaar. Tussen 2016 en 2060 is het internationale migratiesaldo (of het verschil tussen de immigraties en de emigraties) constant positief: het evolueert van 52 000 personen in 2016 tot 18 000 personen in 2060. De projectie van dat saldo houdt onder meer rekening met de meest recente gegevens over het aantal vluchtelingen en de hypothesen met betrekking tot drie afzonderlijke groepen (de vroegere EU-lidstaten, de nieuwe EU-lidstaten en de andere landen).

Op basis van **socio-economische hypothesen** wordt de bevolking opgesplitst in socio-economische categorieën, per geslacht en per leeftijdsgroep, en zelfs per leeftijdjaar, die relevant zijn voor de projectie van de sociale uitgaven. Dat scenario wordt uitgevoerd in een ongewijzigde wettelijke en institutionele context, maar integreert de hervormingen die zijn beslist door de huidige regering, met name de pensioenhervorming van 2015. Zo houdt de verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd in dat er een hypothese over het pensioneringsgedrag wordt opgesteld. Net als vorig jaar is het SCvV-referentiescenario gebaseerd op een verschuivingshypothese die veronderstelt dat een verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd met één jaar (twee jaar) resulteert in een pensioneringsuitstel van gemiddeld één jaar (twee jaar), waarbij rekening wordt gehouden met toenemende kansen op instroom in invaliditeit met de leeftijd.

De **macro-economische hypothesen** over de evolutie van de arbeidsmarkt en de productiviteitsgroei per hoofd maken het mogelijk de economische groei te bepalen. Op middellange termijn is de macro-economische omgeving overgenomen uit de 'Economische vooruitzichten 2017-2022' van het FPB. De economische groei bedraagt gemiddeld 1,5 % per jaar over de periode 2017-2022 en wordt ondersteund door een gemiddelde jaarlijkse werkgelegenheidsgroei van 0,9 % en een productiviteitsgroei van 0,6 %. Die sterke werkgelegenheidsgroei doet de werkloosheidsgraad dalen met 3,2 procentpunt tussen 2016 en 2022: van 11,2 % tot 8,0 %.

Op lange termijn wordt de structurele werkloosheidsgraad op 7 % vastgesteld en is het referentiescenario van de SCvV gebaseerd op een jaarlijkse productiviteitsgroei die tussen 2023 en 2035 geleidelijk aantrekt tot 1,5 %, en vervolgens constant blijft. Die langetermijngroei kan hoog lijken gezien de recente waarnemingen. Over de volledige projectieperiode bedraagt de gemiddelde jaarlijkse productiviteitsgroei evenwel slechts 1,3 %. Bovendien kiest de Ageing Working Group van het Comité voor Economisch Beleid (CEB) van de ECOFIN-Raad ook een referentiescenario met een productiviteitsgroei van 1,5 % op heel lange termijn in het kader van het volgende 'Ageing Report' dat in het voorjaar van 2018 zal worden gepubliceerd. Het SCvV-verslag presenteert niettemin ook een raming van de gevoeligheid van de budgettaire kosten van de vergrijzing voor een variatie in de productiviteitsgroei.

De **sociaal-beleidshypothesen** zijn gebaseerd op de reële herwaarderingen van sociale uitkeringen, bovenop hun automatische aanpassing aan de prijsevolutie. Alle maatregelen inzake welvaartsvastheid die in het interprofessioneel akkoord 2017-2018 zijn vervat, worden geïntegreerd in de projectie. Vanaf 2019 kennen de sociale uitkeringen herwaarderingen volgens de parameters voor de berekening van de in het Generatiepact voorziene welvaartsenveloppes in alle takken van de werknemersregeling, de zelfstandigenregeling en de socialebijstandsregeling. De door de gewesten aangekondigde hervormingen van het kinderbijslagstelsel zijn nog niet opgenomen in dit verslag omdat de modaliteiten ervan onvoldoende gepreciseerd of onbestaande zijn.

b. De budgettaire kosten van de vergrijzing

Tabel 1 toont, binnen het kader van de hierboven beschreven hypothesen, de evolutie van alle sociale uitgaven tussen 2016 en 2060 (uitgedrukt in procent van het bbp) en de budgettaire kosten van de vergrijzing tussen 2016 en 2060 (of de variatie van alle sociale uitgaven uitgedrukt in procentpunt van het bbp tussen die twee jaren).

Tussen 2016 en 2040, de periode waarin de afhankelijkheidsratio van de ouderen (die de verhouding weergeeft tussen het aantal personen van 67 jaar en ouder en het aantal personen tussen 18 en 66 jaar) sterk toeneemt, stijgen de totale sociale uitgaven van 25,3 % van het bbp tot een maximum van 28,5 %, als gevolg van de pensioen- en gezondheidszorguitgaven. Daarna volgt een periode met een zwakke groei van de afhankelijkheidsratio van de ouderen en waarin de totale sociale uitgaven dalen tot 27,6 % van het bbp in 2060.

Over de volledige projectieperiode (2016-2060) bedragen de budgettaire kosten van de vergrijzing 2,3 procentpunt van het bbp. De pensioen- en gezondheidszorguitgaven dragen bij tot een stijging van de

budgettaire kosten van de vergrijzing met 4 procentpunt van het bbp, terwijl alle overige sociale uitgaven die kosten met 1,7 procentpunt van het bbp doen dalen (vooral de uitgaven voor werkloosheid en de kinderbijslag).

Tabel 1 Evolutie van de sociale uitgaven en van de budgettaire kosten van de vergrijzing volgens het SCvV-scenario van juli 2017 en verschil ten opzichte van het scenario van juli 2016
In procent van het bbp en in procentpunt van het bbp

Componenten van de budgettaire kosten van de vergrijzing	Scenario van juli 2017							Verskil met de resultaten van de SCvV van juli 2016
	2016	2022	2040	2060	2016-2040	2040-2060	2016-2060	
	In procent van het bbp				In procentpunt van het bbp			
Pensioenen	10,5	11,2	12,8	12,5	2,3	-0,2	2,0	-0,1
- werknemersregeling	5,8	6,3	7,4	7,2	1,6	-0,2	1,4	-0,1
- zelfstandigenregeling	0,8	0,9	1,1	1,1	0,3	0,0	0,3	0,0
- overheidssector ^a	3,9	4,0	4,3	4,3	0,4	0,0	0,4	-0,1
Gezondheidszorg ^b	8,0	8,4	10,2	10,1	2,2	-0,1	2,0	0,1
- 'acute' zorg	6,4	6,6	7,7	7,6	1,3	-0,1	1,2	0,0
- langdurige zorg	1,6	1,8	2,5	2,5	0,8	0,0	0,8	0,1
Arbeidsongeschiktheid	1,9	2,2	1,9	1,7	0,0	-0,2	-0,2	0,0
Werkloosheid ^c	1,9	1,2	1,0	1,0	-0,9	-0,1	-0,9	0,0
Kinderbijslag	1,5	1,5	1,3	1,1	-0,2	-0,2	-0,4	0,1
Overige sociale uitgaven ^d	1,5	1,4	1,3	1,2	-0,1	-0,1	-0,2	0,0
Totaal	25,3	25,9	28,5	27,6	3,2	-0,9	2,3	0,1
pm lonen van het onderwijzend personeel ^e	3,8	3,7	3,8	3,8	0,0	0,0	0,0	0,1

a. Inclusief de pensioenen van de overheidsbedrijven ten laste van de overheid (de resultaten die in dit verslag worden voorgesteld houden geen rekening met de verhoging van de leeftijds- en loopbaanvoorwaarden voor het vervroegd pensioen, noch met de verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd in die regelingen) en de IGO.

b. Overheidsuitgaven voor (acute en langdurige) gezondheidszorg.

c. Inclusief werkloosheid met bedrijfstoelage, tijdskrediet en loopbaanonderbreking.

d. Vooral de uitgaven voor arbeidsongevallen, beroepsziekten, Fonds voor bestaanszekerheid (uitsluitend het deel dat relevant is voor de sociale zekerheid volgens de ESR2010-principes), tegemoetkomingen aan personen met een handicap en leefloon.

e. Volgens de SCvV-definitie maken de lonen van het onderwijzend personeel geen deel uit van de totale budgettaire kosten van de vergrijzing. De onderwijsuitgaven worden daarentegen verrekend in de budgettaire kosten van de vergrijzing volgens de concepten van de Ageing Working Group.

In vergelijking met het vorige verslag zijn de budgettaire kosten van de vergrijzing licht hoger (0,1 procentpunt van het bbp) over de periode 2016-2060. Verschillende factoren spelen in tegengestelde richting. Enerzijds leiden een zwakkere productiviteitsgroei op middellange termijn en een iets minder dynamische werkgelegenheidsevolutie tussen 2023 en 2040 tot een iets zwakkere economische groei die het gewicht van alle sociale uitgaven in procent van het bbp verzwakt. Anderzijds daalt het gewicht van de pensioenuitgaven door een iets lagere afhankelijkheidsratio van de ouderen en door de harmonisatie van de regularisatie van de studieperiodes in de pensioenberekening (-0,1 procentpunt van het bbp in 2060, vooral in de overheidsregeling).

Het belang van de hypothese over productiviteitsgroei op lange termijn dient te worden onderstreept. In het referentiescenario bedraagt die groei 1,5 % vanaf 2035 met budgettaire kosten van de vergrijzing die 2,3 procentpunt van het bbp bedragen. Een raming waarin de groei van de productiviteit 0,25 procentpunt lager zou liggen over een periode van 25 jaar (vanaf 2035 tot 2060), zou de kosten van de vergrijzing doen toenemen met 1,1 procentpunt van het bbp tegen 2060, waarvan 0,6 procentpunt van

het bbp ten laste van de pensioenregelingen. De daling van de productiviteitsgroei heeft immers een direct effect op het bbp, maar dringt maar langzaam door in de pensioenuitgaven in de werknemers- en zelfstandigenregeling, waar het pensioen wordt berekend op basis van de lonen van de volledige loopbaan. Merk ook op dat in een alternatief scenario van productiviteitsgroei, de sociale uitkeringen in reële termen worden verhoogd volgens dezelfde parameters als in het referentiescenario (met name de parameters van het Generatiepact en de loskoppeling van de kinderbijslag van 0,7 procentpunt ten opzichte van de loongroei), waardoor het gewicht van de sociale uitkeringen uitgedrukt in procent van het bbp stijgt.

C. De sociale houdbaarheid van de pensioenen

a. Stand van zaken op basis van de EU-SILC

Na een sterke daling van het armoederisico bij 65-plussers over de periode 2003-2014, lijkt het zich in 2015 te stabiliseren rond het niveau van de totale bevolking. In 2015 loopt 15,4 % van de ouderen een armoederisico. Dit betekent dat hun equivalent beschikbaar inkomen lager is dan de armoededrempel die voor dat jaar 13 377 euro bedraagt, of 1 115 euro per maand (op basis van de meest recente EU-SILC enquête, namelijk 2016 over het inkomensjaar 2015). Terwijl in 2005 nog 23,2 % van de 65-plussers een armoederisico liep tegenover 13 % van de populatie jonger dan 65 jaar, sluiten hun armoederisico's in 2015 nauw bij elkaar aan. Voor het derde jaar op rij is het armoederisico bij kinderen (17,2 % in 2015) hoger dan dat bij ouderen. Ook bij gepensioneerden lijkt het armoederisico zich, na een sterke daling tussen 2003-2013, te stabiliseren (13,3 % in 2015).

De evolutie van het armoederisico bij gepensioneerden en ouderen wordt beïnvloed door de adequaatheid van de minima in de pensioenregeling en de inkomensgarantie voor ouderen (IGO), hier gemeten door hun (maximum- of forfaitaire) bedragen te vergelijken met de armoededrempel. Over de periode 2005-2011 is de relatieve positie van de IGO en pensioenminima, in het bijzonder in de zelfstandigenregeling, ten opzichte van de drempel er sterk op vooruitgegaan. Vervolgens is deze verhouding relatief stabiel gebleven. In 2015 liggen het pensioen op basis van een volledige loopbaan aan het minimumrecht per loopbaanjaar en het minimumpensioen voor een alleenstaande in de werknemersregeling boven de armoededrempel. De overige minima en IGO halen het niveau van deze drempel niet maar de kloof werd dus wel sterk gereduceerd. Op basis van een vergelijking van de minima met een geraamde armoededrempel voor de periode 2016-2018, zou het minimumpensioen voor een alleenstaande zelfstandige vanaf 2016 ook boven de drempel liggen gegeven de gelijkenschakeling met het minimumpensioen bij werknemers vanaf augustus 2016. In 2017 en 2018 zou de verhouding van de minima en de IGO ten opzichte van de drempel relatief stabiel blijven, mits de voorgestelde welvaartsaanpassingen in het kader van het Interprofessioneel Akkoord 2017-2018 uitgevoerd worden.

Verscheidene indicatoren wijzen op een nuancering van het armoederisico bij ouderen. Het "klassiek" armoederisico dat hierboven vermeld is, is gebaseerd op een netto beschikbaar inkomen dat geen rekening houdt met het vermogen op zich, zoals het bezit van een eigen woning. Eigenaars betalen geen huur voor hun woning, waardoor hun levensstandaard hoger zal zijn dan die van huurders met

hetzelfde beschikbare inkomen. Indien het armoederisico berekend wordt op basis van een beschikbaar inkomen dat rekening houdt met dit inkomensvoordeel voor eigenaars via “geïmputeerde huur”, dan zou het armoederisico bij ouderen 9,1 % bedragen in 2014 wat aanzienlijk minder is dan bij de rest van de bevolking (14,9 %). Daarnaast geven oudere koppels en alleenstaanden minder dan gelijkaardige jongere gezinstypes aan dat ze problemen ondervinden om de eindjes aan elkaar te knopen of dat ze materieel gedepriveerd zijn (niet in staat zijn zich minstens 4 items uit een lijst van 9 te veroorloven).

In vergelijking met onze buurlanden is in 2014 het armoederisico bij ouderen en gepensioneerden in België hoger dan dat in Nederland en Frankrijk maar lager dan in Duitsland. Net zoals in België, is het armoederisico bij ouderen en gepensioneerden gedaald in Frankrijk, wat niet het geval is in Duitsland en in Nederland (in dit laatste was het al erg laag). Merk verder op dat het risico op persistente armoede (namelijk gedurende twee van de drie voorgaande jaren) bij Belgische ouderen nog relatief hoog is in 2014 maar sterk gedaald is tussen 2006 en 2012 wat niet het geval is in Duitsland en Frankrijk. Belgische ouderen zijn in 2016 ook niet vaker ernstig materieel gedepriveerd dan hun leeftijdsgenoten in Frankrijk en Duitsland.

b. Vooruitzichten tot 2060

Op lange termijn wordt de evolutie van indicatoren inzake de adequaatheid van de wettelijke pensioenen, zoals het armoederisico en ongelijkheid bij gepensioneerden, geëvalueerd met behulp van een microsimulatiemodel dat steunt op administratieve gegevens voor een representatieve steekproef van de bevolking. Het referentiescenario stemt overeen met datgene voor de evaluatie van de budgettaire kosten van de vergrijzing (zie hypothesen hierboven, deel B.a).

Volgens het referentiescenario daalt het armoederisico langzaam in de projectieperiode tot midden van de jaren 2030, gevolgd door een snellere daling tot 2060. Deze evolutie is vooral bepaald door twee factoren. De eerste factor is de evolutie van de minimumpensioenen, het minimumrecht per loopbaanjaar en de IGO. De sociale uitkeringen worden in projectie immers geherwaardeerd volgens de parameters voor de berekening van de in het Generatiepact voorziene welvaartsenveloppes die onafhankelijk van de loongroei zijn vastgelegd. Gegeven de verwachte zwakke gemiddelde reële loongroei op middellange termijn zullen de minima en IGO tot het einde van de jaren 2020 sneller stijgen dan de lonen en dan de drempel. Na het midden van de jaren 2030 nemen de minima minder snel toe dan de lonen en wordt de daling van het armoederisico verklaard door de tweede factor. De tweede factor is de toenemende activiteitsgraad van de vrouwen. Steeds minder gepensioneerde vrouwen zullen een korte loopbaan hebben waardoor het aantal kleine pensioenen gestaag afneemt.

Bij een alternatief scenario van 0,25 procentpunt lagere productiviteitsgroei op lange termijn zou het armoederisico van gepensioneerden in projectie iets sterker dalen dan in het referentiescenario. De loongroei in het alternatief scenario is immers gematigder waardoor ook de armoededrempel aan een lager tempo stijgt. Omdat de lagere loongroei pas zeer geleidelijk een effect op de pensioenen zelf heeft, impliceert de lagere armoededrempel een kleiner armoederisico bij gepensioneerden.

De inkomensongelijkheid onder gepensioneerden, gemeten door de Gini-index, kent tijdens de projectieperiode een dalend verloop. De daling van de ongelijkheid is het gevolg van dezelfde factoren als de daling van het armoederisico. Enerzijds wordt de ongelijkheid beïnvloed door de gehanteerde welvaartshypothesen, afgeleid uit het Generatiepact, waarbij de minimumpensioenen en de IGO een welvaartsaanpassing van 1 % krijgen, terwijl de overige bestaande pensioenen met 0,5 % verhoogd worden. Bovendien stijgt het loonplafond bij de pensioenberekening op lange termijn minder dan de groeivoet van de lonen, wat de stijging van de hoogste pensioenen tempert. Anderzijds zorgt de toegenomen arbeidsmarktparticipatie van vrouwen, waardoor hun loopbaanduur toeneemt en het aantal heel kleine pensioenen vermindert, voor een daling van de inkomensongelijkheid tussen gepensioneerden.

In het alternatief scenario met een lagere productiviteitsgroei is de daling van de inkomensongelijkheid bij gepensioneerden iets sterker vanaf 2032. De lonen nemen in dit scenario iets minder sterk toe waardoor nieuwe gepensioneerden vanaf midden 2030 een wat lager pensioen hebben dan in het referentiescenario en de verschillen in pensioen met de oudste cohorten gepensioneerden verminderen. Dit heeft een dempend effect op de inkomensongelijkheid.

**DE BUDGETTAIRE EN SOCIALE
GEVOLGEN VAN DE VERGRIJZING**

1. Evolutie van de sociale uitgaven tegen 2060

1.1. Inleiding

De Studiecommissie voor de Vergrijzing (SCvV) werd opgericht door de wet van 5 september 2001 tot waarborging van een voortdurende vermindering van de overheidsschuld en tot oprichting van een Zilverfonds. Het Zilverfonds werd opgeheven door de wet van 18 december 2016⁴ tot regeling van de erkenning en de afbakening van de crowdfunding en houdende diverse bepalingen inzake financiën. De Studiecommissie voor de Vergrijzing en haar missies blijven echter voortbestaan aangezien, krachtens dezelfde wet, het opschrift van de wet van 5 september 2001 wordt vervangen door “Wet tot oprichting van een Studiecommissie voor de vergrijzing en opstelling van een Vergrijzingsnota”.

De SCvV is belast met de redactie van een jaarverslag over de budgettaire en sociale gevolgen van de vergrijzing. Het eerste hoofdstuk van het jaarverslag van de SCvV presenteert de budgettaire ramingen van sociale uitgaven op lange termijn. Het tweede hoofdstuk neemt de sociale houdbaarheid in de context van de vergrijzing onder de loep.

Het eerste hoofdstuk van het Jaarverslag 2017 van de Studiecommissie voor de Vergrijzing stelt de evolutie van alle sociale uitgaven tot 2060 voor, alsook de budgettaire kosten van de vergrijzing tussen 2016 en 2060 (namelijk de variatie van alle sociale uitgaven uitgedrukt in procentpunt van het bbp tussen deze twee jaren).

Het referentiescenario van die projectie van de sociale uitgaven wordt opgesteld aan de hand van de nieuwe Demografische vooruitzichten 2016-2060 van maart 2017 en de op 20 juni 2017 gepubliceerde Economische vooruitzichten 2017-2022. Dat scenario bevat alle maatregelen met betrekking tot de sociale uitgaven, die reeds zijn afgekondigd of dat binnenkort zullen worden, in het bijzonder de pensioenhervorming van 2015.

⁴ Belgisch Staatsblad van 20 december 2016.

1.2. De hypothesen van het SCvV-scenario

Tabel 2 toont de belangrijkste hypothesen van de langetermijnvooruitzichten, namelijk de demografische, socio-economische, macro-economische en sociaal-beleids hypothesen.

Tabel 2 De belangrijkste hypothesen van de SCvV-vooruitzichten

Demografische hypothesen vanaf 2016 ('Demografische vooruitzichten 2016-2060')			
	2016	2040	2060
Gemiddelde aantal kinderen per vrouw	1,70	1,86	1,86
Levensverwachting bij de geboorte: mannen	78,9	83,5	86,5
Levensverwachting bij de geboorte: vrouwen	83,6	86,6	88,6
Migratiesaldo in duizendtallen	52,1	21,4	18,1
Socio-economische hypothesen			
Scholingsgraad	Behouden op het niveau van de recentste waarnemingen voor de min-15-jarigen en, voor de 15- tot 34-jarigen, vooral op basis van de evolutie van de activiteitsgraad		
Activiteitsgraad en overgang van het statuut van actieve naar het statuut van invalide en gepensioneerde	Modellering gebaseerd op de overgangskans van de ene socio-economische categorie naar de andere, per geslacht en leeftijdscategorie, aangepast om rekening te houden met de impact van de hervormingen (verschuivingshypothese inzake gedrag na de verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd ^a).		
Macro-economische hypothesen			
Op middellange termijn: 'Economische vooruitzichten 2017-2022'	Op lange termijn: een referentiescenario en een raming van de gevoeligheid van de budgettaire kosten van de vergrijzing voor een variatie in de productiviteit		
Gemiddelde groei van de productiviteit per werknemer ^b tijdens de periode 2017-2022 ^c : 0,6 % per jaar	Jaarlijkse groei van de productiviteit per werknemer en van het loon per werkende vanaf 2035 in het referentiescenario: 1,5 % (en scenario met een lagere productiviteitsgroei)		
Werkloosheidsgraad ^d in 2022: 8,0 % Werkgelegenheidsgraad ^e in 2022: 69,3 %	Structurele werkloosheidsgraad ^d op lange termijn	7,0 %	
Sociaal-beleids hypothesen			
2017-2018	Vanaf 2019:		
	Berekening van de budgettaire enveloppe bestemd voor de welvaartsaanpassingen		
Huidige wetgeving (maatregelen van de sociale partners en de regering)	Loonplafond	1,25 %	
	Minimumrecht per loopbaanjaar	1,25 %	
	Niet-forfaitaire uitkeringen (algemene regeling) ^f	0,50 %	
	Forfaitaire uitkeringen en minima	1,00 %	

a. Zie deel 1.2.2 van dit rapport.

b. Productiviteit per werknemer = bbp/ totale werkgelegenheid

c. De gemiddelde groei tijdens de periode 2017-2022 houdt rekening met de jaartijkse groei tussen 2016 en 2017.

d. Volgens het administratief concept, inclusief de oudere werklozen met maxi-vrijstelling en de werkzoekende werklozen met bedrijfstoeslag.

e. Totale werkgelegenheid in % van de bevolking van 18 tot 66 jaar.

f. In de pensioenregeling van de overheidssector toont de welvaartsaanpassing van het gemiddelde pensioen (m.a.w. de perequatie) een loskoppeling van 0,4 procentpunt ten opzichte van de toename van de stijging van het gemiddelde loon op basis van het historisch waargenomen verschil.

1.2.1. De demografische hypothesen

De vooruitzichten van de SCvV hernemen de demografische vooruitzichten die jaarlijks gezamenlijk door het Federaal Planbureau (FPB) en de Algemene Directie Statistiek (ADS) worden opgesteld en gepubliceerd. Een conventie van 2011 regelt de algemene organisatie van die vooruitzichten en precificeert de rol van elke instelling: de ADS verzamelt en verwerkt de basisgegevens, terwijl het FPB de vooruitzichten opstelt.

Die demografische vooruitzichten zijn gebaseerd op hypothesen met betrekking tot de vruchtbaarheid, de levensverwachting en de internationale migraties. In de nieuwe 'Demografische vooruitzichten 2016-2060' die in maart 2017⁵ door het FPB en de ADS zijn gepubliceerd, wordt verondersteld dat de vruchtbaarheidsgraad (of het gemiddelde aantal kinderen per vrouw) stijgt van 1,7 in 2016 tot 1,85 in 2020 en vervolgens relatief stabiel blijft tot 2060. De afgelopen jaren is een algemene daling van de vruchtbaarheidsgraad zichtbaar, ondanks een toename van de vruchtbaarheidsgraad van vrouwen tussen 30 en 49 jaar. De daling van de vruchtbaarheidsgraad van moeders jonger dan 30 jaar zou louter conjunctuurgebonden zijn. Ze zou worden verklaard door de economische en financiële crisis die de vruchtbaarheid met een vertraging van één tot twee jaar beïnvloedt. In de projectie evolueren de vruchtbaarheidsgraden per leeftijd voor de periode 2016-2020, bij hypothese, geleidelijk terug naar het niveau geobserveerd net vóór de crisis van 2009⁶. Op lange termijn worden de vruchtbaarheidsgraden per leeftijd, arrondissement en (Belgische of buitenlandse) nationaliteit constant gehouden ten opzichte van hun niveau in 2020.

De projectie van de levensverwachting is gebaseerd op een voortzetting van de trends die tussen 1991 en 2015 waargenomen zijn en houdt rekening met een geleidelijke vertraging van het groeiritme van de levensverwachting op lange termijn. De levensverwachting van mannen neemt toe met 7,7 jaar en die van vrouwen met 5 jaar. Tegen 2060 neemt het verschil in levensverwachting tussen mannen en vrouwen dus af tot 2 jaar, terwijl het 4,8 jaar bedroeg in 2016.

Tussen 2016 en 2060 is het internationale migratiesaldo⁷ (extern migratiesaldo of het verschil tussen de immigraties en de emigraties) constant positief. Rekening houdend met de meest recente gegevens over het aantal vluchtelingen daalt het van 52 000 personen in 2016 tot 18 000 personen in 2060. Dat migratiesaldo is gebaseerd op een projectie van immigratie in België en emigratie vanuit België. De immigratie van personen van vreemde nationaliteit is gebaseerd op hypothesen met betrekking tot drie afzonderlijke groepen: de vroegere EU-lidstaten (EU-15, met uitzondering van België), de nieuwe EU-lidstaten (EU-13) en de derde landen (landen buiten de EU).

⁵ Federaal Planbureau, Algemene Directie Statistiek, 'Demografische vooruitzichten 2016-2060 – Bevolking en huishoudens, Federaal Planbureau, Reeks Vooruitzichten, maart 2017.

⁶ Deze hypothese is gebaseerd op verschillende wetenschappelijke studies ter zake, zoals: Sobotka T., Skirbekk V. en Philipov Dimiter, De crisis en de vruchtbaarheid in de westerse wereld, demos, NIDI, jaargang 25, 2009.

Joshua R. Goldstein, Michaela Kreyenfeld, Aiva Jasilioniene, Deniz Karaman Örsal, Fertility reactions to the 'Great Recession' in Europe: Recent evidence from order-specific data, Demographic Research, vol.9:4,85-104, 2013.

Comolli Ch. L., The fertility response to the Great Recession in Europe and the United States: Structural economic conditions and perceived economic uncertainty, Demographic Research, Volume 36 - Article 51 | Pages 1549-1600, 2017.

⁷ Voor meer uitleg over de methode, zie Vandresse M., 'Een modellering van de toekomstige evolutie van de internationale migratie voor België', Federaal Planbureau, Working Paper 2-15, maart 2015.

Bij de immigratie uit de derde landen wordt rekening gehouden met de geleidelijke opname in 2016 en 2017 van vluchtelingen en begunstigen van subsidiaire bescherming als gevolg van de instroom van asielzoekers in 2015. Daarna blijft de immigratie uit die landen stijgen als gevolg van de verwachte bevolkingsgroei in die landen in de wereldbevolkingsvooruitzichten die in 2015 door de Verenigde Naties werden gepubliceerd⁸. De projectie van die immigratie wordt immers geraamd aan de hand van een constante emigratiegraad naar België, die wordt berekend als het gemiddelde over de volledige observatieperiode (1991-2015), die wordt toegepast op de bevolking van die landen.

De immigratie afkomstig uit de EU-15 wordt geprojecteerd op basis van de emigratiegraden uit die landen naar België; die graden worden vastgesteld als het gemiddelde over de laatste drie waargenomen jaren en constant gehouden over de projectieperiode. Globaal genomen neemt de immigratie uit de EU-15 licht af en blijft daarna relatief stabiel.

De immigratie uit de EU-13-landen neemt langzaam af in de projectie als gevolg van de daling van de relatieve economische aantrekkingskracht van België (op basis van bbp-ramingen van de Ageing Working Group⁹ opgericht door het Comité voor Economisch Beleid van de ECOFIN-Raad) en de bevolking van de EU-13-landen¹⁰. De modellering van die immigratie koppelt immers de emigratiegraad van die landen naar België aan de relatieve economische aantrekkingskracht van België.

De evolutie van de emigratiegraden van buitenlanders die in België wonen, is afhankelijk van de evolutie van de immigratie met een tijdsverschil van ongeveer 6 jaar.

De emigratiegraden en het migratiesaldo van de Belgen worden constant gehouden op de waargenomen gemiddelde niveaus tussen 2013 en 2015. De immigratie van de Belgen wordt op residuaire wijze verkregen.

1.2.2. De socio-economische hypothesen

De bevolking wordt opgesplitst in socio-economische categorieën, per geslacht en per leeftijdsgroep, en zelfs per leeftijdsjaar, die relevant zijn voor de projectie van de sociale uitgaven (bijvoorbeeld het aantal uitkeringsgerechtigden). De socio-economische hypothesen zijn gebaseerd op een modellering die de kans om van de ene socio-economische categorie naar een andere over te gaan (of de handhaving in een socio-economische categorie) toepast op de opeenvolgende generaties. Dat scenario wordt uitgevoerd in een ongewijzigde wettelijke en institutionele context, maar integreert de hervormingen die zijn beslist door de huidige regering (zie infra deel 1.2.5). Zo houdt de verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd in dat er een hypothese met betrekking tot het pensioneringsgedrag wordt opgesteld. Net als vorig jaar is het SCvV-referentiescenario gebaseerd op een verschuivingshypothese¹¹ die veronderstelt dat een verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd met

⁸ World Population Prospects: The 2015 Revision.

⁹ Europese Commissie, The 2015 Ageing Report, Underlying Assumptions and Projection Methodologies, European Economy 8/2014.

¹⁰ EUROPOP2013.

¹¹ In het SCvV-jaarverslag van juli 2015 werden twee alternatieve hypothesen voorgesteld. De eerste is een hypothese van minimumuitstel die stelt dat enkel de personen die niet meer voldoen aan de loopbaanvoorwaarden voor vervroegd pensioen hun pensionering uitstellen tot wanneer ze in aanmerking komen voor de loopbaanvoorwaarde voor vervroegd

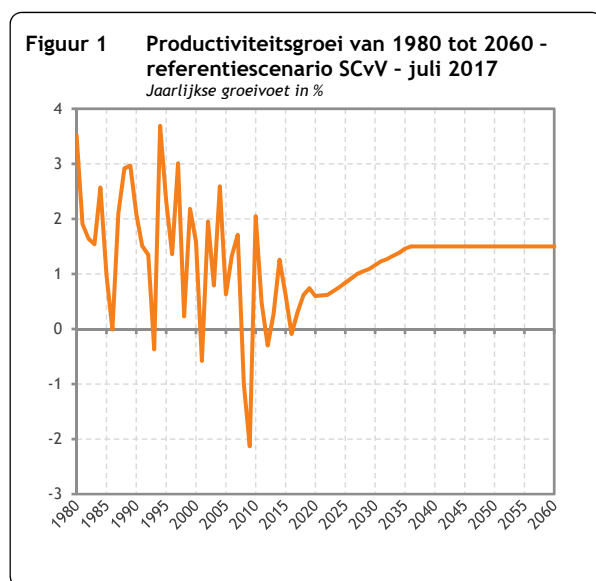
één jaar (twee jaar) resulteert in een pensioneringsuitstel van gemiddeld één jaar (twee jaar), waarbij rekening wordt gehouden met toenemende kansen op instroom in invaliditeit met de leeftijd.

1.2.3. De macro-economische hypothesen

De hypothesen over de evolutie van de arbeidsmarkt en de productiviteitsgroei per hoofd maken het mogelijk de economische groei te bepalen.

Op middellange termijn is de macro-economische omgeving overgenomen uit de 'Economische vooruitzichten 2017-2022' van het Federaal Planbureau¹² die in juni 2017 zijn gepubliceerd. De economische groei bedraagt gemiddeld 1,5 % per jaar over de periode 2017-2022¹³ en wordt ondersteund door een gemiddelde jaarlijkse werkgelegenheidsgroei van 0,9 % en een productiviteitsgroei van 0,6 %. Die groei, die vooral wordt gevoed door werkgelegenheid, doet de werkloosheidsgraad dalen met 3,2 procentpunt tussen 2016 en 2022: van 11,2 % tot 8,0 %. Bepaalde maatregelen dragen bij tot jobcreatie en de daling van de werkloosheidsgraad, zoals de taxshift en de werkgeversbijdrageverminderingen. Daarnaast verminderen de verlaging van de uiterste leeftijd voor het indienen van een aanvraag voor een inschakelingsuitkering, de invoering van een minimum diplomavereiste voor min-21-jarigen of nog, een strengere controle op de beschikbaarheid van werklozen, de actieve bevolking en de werkloosheid gemeten volgens administratieve concepten.

Op lange termijn is het referentiescenario van de SCvV gebaseerd op een productiviteitsgroei van 0,6 %

in 2022 die vervolgens geleidelijk aan evolueert naar 1,5 % op lange termijn, ongeveer in 2035, en vervolgens constant blijft. Die langetermijngroei kan hoog lijken gezien de recente waarnemingen. Over de volledige projectieperiode bedraagt de gemiddelde jaarlijkse productiviteitsgroei evenwel slechts 1,3 %. Bovendien weerhoudt de Ageing Working Group¹⁴ ook een referentiescenario met een productiviteitsgroei van 1,5 % op heel lange termijn in het kader van het volgende 'Ageing Report' dat in het voorjaar van 2018 zal worden gepubliceerd. Het SCvV-verslag presenteert niettemin ook een raming van de gevoeligheid van de budgettaire kosten van de vergrijzing

voor een variatie in de productiviteitsgroei, in het deel met betrekking tot de budgettaire kosten (zie

pensioen of tot ze de wettelijke pensioenleeftijd bereiken. De tweede is een tussenscenario waarin de verschuivingshypothese wordt gehanteerd voor de personen die, zonder optrekking van de wettelijke leeftijd, op 65 jaar met pensioen zouden zijn gegaan, en waarin de hypothese van minimumuitstel wordt toegepast voor de personen die, zonder optrekking van de wettelijke leeftijd, tussen 60 en 64 jaar met pensioen zouden zijn gegaan. De budgettaire kosten in het tussenscenario en in het scenario van minimumuitstel zijn respectievelijk 0,4 procentpunt en 0,8 procentpunt van het bbp hoger dan in het verschuivingscenario.

¹² Federaal Planbureau, Economische vooruitzichten 2017-2022, Reeks Vooruitzichten, juni 2017.

¹³ De gemiddelde jaarlijkse groei over de periode 2017-2022 houdt rekening met de groei tussen 2016 en 2017.

¹⁴ Om de drie jaar maakt de Ageing Working Group (AWG) van het Comité voor Economisch Beleid (CEB) van de ECOFIN-Raad economische en budgettaire projecties voor de 28 EU-lidstaten en Noorwegen. Die projecties worden gepubliceerd in een 'Ageing Report' onder de gezamenlijke verantwoordelijkheid van het EPC en de Europese Commissie.

deel 1.3.5).

De structurele werkloosheidsgraad op lange termijn wordt vastgesteld op 7 %. In het SCvV-verslag van 2016 werd de hypothese met betrekking tot de werkloosheidsgraad op lange termijn neerwaarts herzien van 8 % tot 7 % als gevolg van een grote daling van de werkloosheidsgraad in de vorige middellangetermijnprojecties, met name door de bovenvermelde maatregelen. De werkloosheidsgraad van 7 % op lange termijn wordt bevestigd door de recent geobserveerde daling van de werkloosheidsgraad, alsook in de nieuwe vooruitzichten 2017-2022. Daarin wordt uitgegaan van een nog grotere daling van de werkloosheidsgraad dan voordien tijdens de middellangetermijnperiode.

Tabel 3 Macro-economische hypothesen op lange termijn (referentiescenario)

	Van 2023 tot 2035	Op lange termijn Referentiescenario 1,50
Arbeidsproductiviteit (jaarlijkse groeivoet)	Evolutie naar het langetermijnscenario	1,50 %
waarvan bijdrage van de kapitaalintensiteit		0,50 %
waarvan bijdrage van de totale factorproductiviteit		1,00 %
Structurele werkloosheidsgraad op lange termijn (In % van de beroepsbevolking)		7,0 %
Werkgelegenheid (jaarlijkse groeivoet)		0,23 %
waarvan bijdrage van de beroepsbevolking		0,20 %
waarvan bijdrage van de werkloosheidsgraad		0,03 %

Het convergentiescenario van de productiviteit en de werkloosheidsgraad naar de langetermijnniveaus wordt voor het jaar 2023 en de daaropvolgende jaren aangereikt door het macro-economische langetermijnmodel S3BE van het Federaal Planbureau¹⁵. De productiviteitsgroei is voor twee derde afkomstig van de totale factorproductiviteit en voor een derde van de kapitaalintensiteit. Op lange termijn groeit de werkgelegenheid met gemiddeld 0,23 % per jaar met voor 0,20 % de bijdrage van de beroepsbevolking en voor 0,03 % de bijdrage van de werkloosheidsgraad.

1.2.4. De sociaal-beleidshypothesen

De sociaal-beleidshypothesen zijn gebaseerd op de reële herwaarderingen van sociale uitkeringen, boven op hun automatische aanpassing aan de prijsevolutie. Alle maatregelen inzake welvaartsvastheid die in het interprofessioneel akkoord 2017-2018 zijn vervat, worden geïntegreerd in de projectie (zie bijlage 2). Vanaf 2019 worden de sociale uitkeringen geherwaardeerd volgens de parameters voor de berekening van de in het Generatiepact voorziene beschikbare enveloppes in alle takken van de werknemersregeling, de zelfstandigenregeling en de socialebijstandsregeling (zie kader 1).

De kinderbijslag wordt op basis van de programmawet van 26 december 2014, vanaf 2015 uit de berekening van de welvaartsenveloppe gehaald en dit zowel in de werknemersregeling als de

¹⁵ Lebrun I., S3BE : un modèle macroéconomique de long terme pour l'économie belge, Federaal Planbureau, Working Paper 3-09, april 2009.

zelfstandigenregeling. In projectie wordt de kinderbijslag niet in reële termen geherwaardeerd tot 2022, volgens het principe van een projectie bij ongewijzigde wetgeving op middellange termijn. Volgens het principe van een projectie bij ongewijzigd beleid op lange termijn¹⁶ wordt er vanaf 2023 daarentegen een jaarlijkse herwaardering verondersteld, op basis van het gemiddelde verschil dat de afgelopen dertig jaar werd opgetekend tussen de groei van het gemiddelde loon (0,9 %) en de groei van het gemiddelde bedrag van die uitkeringen (0,2 %), of een loskoppeling van 0,7 procentpunt. De door de gewesten aangekondigde hervormingen van het kinderbijslagstelsel zijn nog niet opgenomen in dit verslag omdat de modaliteiten ervan onvoldoende gepreciseerd of onbestaande zijn.

Er moet tot slot op worden gewezen dat de pensioenen van de openbare sector in reële termen worden geherwaardeerd op basis van het perequatiemechanisme, rekening houdend met een historische stijging van het gemiddelde loon die 0,4 procentpunt hoger ligt dan die van het gemiddelde pensioen.

¹⁶ Zonder herwaardering zou de kinderbijslag er fors op achteruitgaan ten opzichte van de gemiddelde levensstandaard en dit zou in strijd zijn met het traditionele kinderbijslagbeleid.

Kader 1 De voor de welvaartsaanpassingen gereserveerde enveloppes

De wet van 23 december 2005 betreffende het Generatiepact heeft een structureel mechanisme ingesteld voor de welvaartsaanpassing van de sociale uitkeringen in de werknemersregeling, de zelfstandigenregeling en de sociale bijstandregelingen. De beslissingen met betrekking tot de herwaarderings van de sociale uitkeringen gebeuren tweejaarlijks volgens een tweeledige procedure.

In een eerste fase wordt de financiële enveloppe vastgelegd voor de welvaartsaanpassing in elke regeling. Die enveloppe is minstens het equivalent van de uitgaven, voor alle takken van het stelsel - met uitzondering van de kinderbijslag - voor:

- een jaarlijkse welvaartsaanpassing met 0,5 % van alle inkomensvervangende sociale uitkeringen, met uitzondering van de forfaitaire uitkeringen;
- een jaarlijkse welvaartsaanpassing met 1 % van alle forfaitaire sociale uitkeringen;
- een jaarlijkse verhoging met 1,25 % van de grenzen die in aanmerking worden genomen voor de berekening van de inkomensvervangende sociale uitkeringen en, in de pensioenregeling van werknemers, van het minimumrecht per loopbaanjaar.

Die percentages worden los van de loongroei vastgesteld (oorspronkelijk waren ze gebaseerd op oudere SCvV-referentiescenario's waarin de productiviteitsgroei vastlag op 1,75 %). In een context van vertraagde loon- en productiviteitsgroei, zal die niet-koppeling de budgettaire kosten van de vergrijzing verzwaren. Het Generatiepact preciseert evenwel dat rekening moet worden gehouden met de evolutie van de economische groei, de werkgelegenheidsgraad, een duurzaam financieel evenwicht in de socialezekerheidsregelingen, enz. In 2013 en 2014, jaren van zwakke economische groei en loonblokkering, heeft de regering beslist slechts herwaarderings toe te kennen ten belope van 60 % van de berekende enveloppe. In 2015 en 2016 heeft de regering de volledige beschikbare enveloppe toegekend. Voor 2017 en 2018 heeft de regering daarentegen de beschikbare enveloppe met 161,1 miljoen euro per jaar verlaagd.

In een tweede fase beslist de regering over de gebruiksmodaliteiten van die enveloppe, na het gezamenlijke advies van de Nationale Arbeidsraad (NAR) en de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB) voor de werknemersregeling, en na gezamenlijk advies van het Algemeen Beheerscomité voor het sociaal statuut van de zelfstandigen en de CRB voor de zelfstandigenregeling. In deze fase van de toekenning van de enveloppe beschikt de regering over een belangrijke manoeuvreermarge: de aanpassing kan een wijziging inhouden van een berekeningsplafond, van een uitkering en/of van een minimumuitkering. Bovendien kunnen de aanpassingsmodaliteiten verschillen per regeling, per berekeningsplafond of per uitkering binnen een regeling en per categorie uitkeringsgerechtigden.

1.2.5. De hervormingen van de huidige regering

Algemeen genomen houdt de SCvV-projectie rekening met de hervormingen van de huidige regering, die zijn afgekondigd of waarvan de modaliteiten voldoende duidelijk zijn. Bepaalde hervormingen waren dat al in het jaarverslag 2016 en andere werden in de nieuwe projectie opgenomen.

a. Nieuwe maatregelen opgenomen in het SCvV-verslag van 2017

In het verslag van 2017 werden enkele nieuwe maatregelen opgenomen:

- Voor het deel pensioenen: de harmonisatie van de regularisatie van de studieperiodes in de pensioenberekening in de drie pensioenregelingen¹⁷. Merk echter op dat de Franse Gemeenschapscommissie (COCOF) op 12 mei 2017 een procedure van belangenconflict heeft ingeroepen tegen het federaal parlement, waardoor de discussie over dat wetsontwerp momenteel opgeschort is voor een duur van minstens 120 dagen.
- Voor inkomensgarantie voor ouderen (IGO): voor nieuwe gerechtigden vanaf 1 september 2017 is er een bijkomende toekenningsvoorwaarde gekoppeld aan de werkelijke verblijfplaats in België gedurende tien jaar, waarvan minstens vijf jaar ononderbroken.
- Voor tijdskrediet – loopbaanonderbreking – thematische verloven: verlaging van de uitkeringsbedragen voor nieuwe begunstigden van een uitkering voor tijdskrediet (met minstens vijf jaar anciënniteit bij hun werkgever), loopbaanonderbreking en thematische verloven (voor werknemers van 50 jaar en ouder) op 1 juni 2017.

b. Hervormingen reeds opgenomen in de projectie van het SCvV-verslag 2016

Voor pensioenen

- geleidelijke verstrenging van de toegangsvoorwaarden voor het vervroegd pensioen in de drie pensioenregelingen (tot de leeftijd van 63 jaar in 2018 en een loopbaanvoorwaarde van 42 jaar in 2019, behalve uitzonderingen voor lange loopbanen)
- verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd naar 66 jaar in 2025 en naar 67 jaar in 2030 in de drie pensioenregelingen
- geleidelijke verhoging van de minimumleeftijd voor het overlevingspensioen van 50 jaar in 2025 naar 55 jaar in 2030
- geleidelijk schrappen vanaf 1 januari 2016 van de diplomabonificatie in de berekening van de loopbaanvoorwaarde voor het vervroegd pensioen (in de pensioenregeling van de overheidssector)
- schrappen van de pensioenbonus in de drie pensioenregelingen vanaf 1 januari 2015 (overgangperiode volgens bepaalde voorwaarden)

¹⁷ Kenniscentrum Pensioenen, Federaal Planbureau, 'Een hervorming van de regularisatie van studieperiodes in de Belgische pensioenregelingen - Raming van de budgettaire effecten', april 2017.

Voor werkloosheid met bedrijfstoeslag (SWT)

- verstrenging vanaf 1 januari 2015 van de toelatingsvoorwaarden voor de werkloosheid met bedrijfs-toeslag (minimumleeftijd 62 jaar in de algemene regeling, behalve uitzonderingen)
- geleidelijke veralgemening (voor nieuwkomers met een concept van aangepaste beschikbaarheid) van de verplichting voor werklozen met bedrijfstoeslag om zich als werkzoekende op te geven vanaf 2015 (dat betekent dat ze beschikbaar zijn voor de arbeidsmarkt, beschouwd worden als actieven en onderworpen zijn aan controles), maar onder bepaalde voorwaarden kunnen sommige uitkeringsgerechtigden niet werkzoekend (en dus buiten de beroepsbevolking) blijven

Voor werkloosheid (inclusief tijdskrediet en loopbaanonderbreking)

schrappen van de anciënniteitstoelage en van de uitkering voor niet-gemotiveerd tijdskrediet; vermindering van bepaalde uitkeringen (inkomensgarantie-uitkering, tijdelijke werkloosheidsuitkering, berekening van de werkloosheidsuitkering op basis van de laatste twaalf bezoldigde maanden in plaats van de laatste maand); verlaging van de uiterste leeftijd voor het indienen van een aanvraag voor een inschakelingsuitkering en invoering van een minimum diplomaveerste voor min-21-jarigen; beperking van het aantal tijdelijke werkloosheidsdagen per werkgever; verhoging van de toegangleeftijd voor het eindeloopbaantijdskrediet bij eerste aanvraag; controle van het werknemersstatuut en referentieloon; beperking van de toegang tot het recht op werkloosheidsuitkeringen voor buitenlanders; verplichting om te voldoen aan de toegangsvoorwaarden voor een volledige werkloosheidsuitkering om een tijdelijke werkloosheidsuitkering te krijgen (parallel daarmee zijn na de aanslagen van maart 2016 de tijdelijke werkloosheidsaanvragen door overmacht verlengd tot 30 september 2016)

Voor gezondheidszorg

de vooruitzichten omvatten de besparingen die beschreven zijn in de algemene beleidsnota Gezondheidszorg van november 2014. Ze hebben vooral betrekking op de farmaceutische industrie, het remgeld bij specialisten, dialyse en bevallingen.

Voor arbeidsongeschiktheid (primaire ongeschiktheid en invaliditeit)

strengere toekennings- en controleprocedures, opstellen van een re-integratieplan na drie maanden primaire arbeidsongeschiktheid voor personen waarvoor een re-integratie op de arbeidsmarkt mogelijk is, verstrenging van de administratieve sancties in het kader van arbeidsongeschiktheid en invaliditeit; afschaffing van de verhoging van RIZIV-uitkeringen toegestaan aan arbeidsongeschikte werklozen en dit voor nieuwe instromers (vanaf 1 januari 2015); berekening van de RIZIV-uitkeringen van nieuwe instromers vanaf 1 januari 2016 op basis van het gemiddeld verdiende loon van de laatste maand van de DmfA (multifunctionele Aangifte¹⁸ voor de RSZ-werkgevers) in plaats van het laatst verdiende loon, re-integratie van arbeidsongeschikten, responsabilisering van werkgevers/werknemers.

¹⁸ De DmfA bevat de loon- en arbeidstijdgegevens van alle werknemers die bij een werkgever zijn tewerkgesteld in de loop van een bepaald kwartaal. De verklaring moet worden ingediend in de loop van de maand die volgt op het afgelopen kwartaal, maar kan achteraf worden aangepast.

c. Niet-verrekenende maatregelen

Bepaalde hervormingen van de pensioenregelingen werden niet opgenomen in de projectie door de grote onzekerheid over de toepassingsmodaliteiten. Het gaat hierbij om:

- voor de drie pensioenregelingen, het in aanmerking nemen van de zware beroepen.
- Voor de werknemers- en zelfstandigenregeling, het afschaffen van de beperking tot de eenheid van loopbaan¹⁹.
- Voor de werknemersregeling, de wijziging van de verrekening van de gelijkgestelde werkloosheidsdagen.
- Voor de overheidsregeling, de geleidelijke afschaffing van de preferentiële tantièmes en de herwaarderingscoëfficiënten, de hervorming van het ziektepensioen, de afschaffing van de loopbaanvoorwaarde van vijf jaar om een overheidspensioen te kunnen genieten, de invoering van het gemengd pensioen (de gepresteerde jaren als contractueel worden niet meegeteld voor de berekening van het pensioen van het statutair personeel benoemd vanaf 9/10/2014), het invoeren van een tweede pensioenpijler voor de contractuele ambtenaren van de overheidssector, de invoering van een mechanisme dat het bedrag van het overheidspensioen (dat rekening houdt met de periode van contractuele diensten) vermindert met de extralegale voordelen opgebouwd tijdens de periode van contractuele diensten, de wijziging van de bijdrage voor individuele responsabilisering voor de provinciale en lokale besturen.

Tot slot bevinden bepaalde hervormingen zich nog in een ontwerpstadium, zoals bijvoorbeeld het puntensysteem voor pensioenen, de modernisering van de familiale dimensie van de pensioenregeling en een deeltijds pensioen.

1.3. Langetermijnvooruitzichten van de sociale uitgaven

1.3.1. De demografische vooruitzichten

De volgende tabel geeft de belangrijkste resultaten van de 'Demografische vooruitzichten 2016-2060' die in maart 2017 zijn gepubliceerd ²⁰, alsook de verschillen met de vorige vooruitzichten 2015-2060. De leeftijdscategorieën die zijn gebruikt om de indicatoren voor te stellen, stemmen overeen met de specifieke kenmerken van de Belgische wetgeving, namelijk 0-17 jaar (als gevolg van de leerplicht), 18-66 jaar (door de verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd tot 67 jaar in 2030) en 67 jaar en ouder.

¹⁹ Een loopbaan wordt als volledig beschouwd als ze 14 040 dagen voltijds equivalenten of 45 jaren telt. Het principe van de beperking tot de eenheid van loopbaan houdt in dat het aantal dagen dat in aanmerking wordt genomen bij de pensioenberekening wordt beperkt tot dat plafond. Wanneer dat plafond wordt overschreden, worden de minst gunstige dagen op het vlak van het inkomen niet in rekening genomen. De maatregel heeft tot doel de beperking tot de eenheid van loopbaan af te schaffen, waardoor m.a.w. meer dan 14 040 loopbaandagen in aanmerking zou kunnen worden genomen.

²⁰ Federaal Planbureau, Algemene Directie Statistiek, 'Demografische vooruitzichten 2016-2060 – Bevolking en huishoudens', Federaal Planbureau, Reeks Vooruitzichten, maart 2017.

Tabel 4 Belangrijkste resultaten van de 'Demografische vooruitzichten 2016-2060' (1) en verschil met de vooruitzichten 2015-2060 (2)
Situatie op 30 juni

	2016		2022		2040		2060	
	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)
Totale bevolking in duizendtallen	11300,3	-5,9	11634,8	-1,7	12414,7	-7,9	13035,8	-9,4
<i>Per leeftijdsgroep in duizendtallen</i>								
0-17 jaar	2291,7	-2,1	2389,0	1,1	2519,2	14,8	2658,1	20,5
18-66 jaar	7178,6	-2,8	7212,5	0,6	7146,7	-16,6	7442,0	-14,1
67 jaar en ouder	1830,0	-0,9	2033,4	-3,4	2748,7	-6,1	2935,7	-15,9
waarvan 67 tot 79 jaar	1208,0	-0,7	1389,2	-1,8	1692,6	-1,6	1639,6	-10,2
waarvan 80 jaar en ouder	622,0	-0,3	644,1	-1,5	1056,1	-4,5	1296,1	-5,7
<i>Leeftijdsstructuur in %</i>								
0-17 jaar	20,3	0,0	20,5	0,0	20,3	0,1	20,4	0,2
18-66 jaar	63,5	0,0	62,0	0,0	57,6	-0,1	57,1	-0,1
67 jaar en ouder	16,2	0,0	17,5	0,0	22,1	0,0	22,5	-0,1
<i>Enkele indicatoren</i>								
Afhankelijkheid van de ouderen: (67+/18-66)	25,5	0,0	28,2	0,0	38,5	0,0	39,4	-0,1
Vergrijzingsintensiteit (80+/67+)	34,0	0,0	31,7	0,0	38,4	-0,1	44,1	0,0
p.m. afhankelijkheid van de ouderen: (65+/15-64)	28,4	0,0	31,4	-0,1	41,1	0,0	42,1	-0,2

Tussen 2016 en 2060 stijgt de totale bevolking van 11,3 miljoen tot 13 miljoen (een groei van meer dan 15 %). Die groei varieert naargelang van de leeftijdsgroep: de groep van 0 tot 17 jaar groeit met 16 %, de bevolking van 18 tot 66 jaar met 4 % en de 67-jarigen en ouder met meer dan 60 %. De leeftijdsstructuur van de Belgische bevolking wijzigt tegen 2060: terwijl het aandeel van de groep van 0 tot 17 jaar stabiel blijft, daalt het aandeel van de 18- tot 66-jarigen met 6,4 procentpunt. Dit wordt gecompenseerd door een stijging van het aandeel van de 67-plussers. De vergrijzing van de bevolking is ook zichtbaar in de stijging met bijna 55 % van de afhankelijkheidsratio van ouderen (die de verhouding weergeeft tussen het aantal personen van 67 jaar en ouder en het aantal personen tussen 18 en 66 jaar).

In vergelijking met de vorige demografische vooruitzichten is de totale bevolking nagenoeg identiek. Ze is echter iets minder groot – vooral tijdens de eerste projectiejaren – als gevolg van de recente evolutie van de internationale migratie (door het aantal vluchtelingen). De leeftijdsstructuur en de vergrijzingsindicatoren zijn nagenoeg onveranderd.

1.3.2. De arbeidsmarkt

De indicatoren die in de volgende tabellen worden voorgesteld, zijn gebaseerd op het administratieve concept van de statistieken van de arbeidsmarkt (zie kader 2). De beroepsbevolking omvat alle werkenden en werklozen, of alle personen die aanwezig zijn op de arbeidsmarkt. Volgens de gehanteerde definitie van de SCvV omvat de werkloosheid ook de oudere werklozen met maxi-vrijstelling, de werkzoekende werklozen met bedrijfstoeslag, maar niet de niet-werkzoekende

werklozen met bedrijfstoeslag. De activiteitsgraad (werkgelegenheidsgraad) wordt gedefinieerd als de verhouding tussen de beroepsbevolking (totale werkgelegenheid) en de bevolking van 18 tot 66 jaar.

Kader 2 Twee statistische concepten van de arbeidsmarkt

De werkgelegenheid en de werkloosheid, of een andere socio-economische categorie, kan worden gemeten volgens twee statistische concepten: het administratief concept en het concept 'enquête'.

Het concept 'enquête' is opgesteld op basis van een steekproef van de bevolking. Het betreft de steekproef uit de 'Enquête naar de arbeidskrachten' (EAK), die werd uitgevoerd door de Algemene Directie Statistiek en bezorgd aan Eurostat, dat het methodologische kader ervan bepaalt. De enquête gebeurt aan de hand van individuele interviews. Een persoon wordt verrekend in de werkgelegenheid wanneer die verklaart bezoldigde arbeid te hebben verricht van minstens een uur tijdens een referentieweek. De personen die, tijdelijk, niet aan het werk waren voor een specifieke reden (uitgezonderd personen in voltijdse loopbaanonderbreking sinds meer dan drie maanden) worden ook verrekend in de werkgelegenheid. Bij werkloosheid wordt de hoedanigheid van werkloze toegekend op basis van de beschikbaarheid op de arbeidsmarkt (geen werk hebben en kunnen beginnen te werken binnen de twee volgende weken) en van het actief zoeken naar een baan tijdens de vier weken die aan de enquête voorafgingen. Deze statistische bron is momenteel waarschijnlijk het meest geschikt om internationale vergelijkingen te maken.

Het administratieve concept wordt opgesteld uit exhaustieve bronnen. De werkgelegenheid wordt bepaald op basis van de gegevens van socialezekerheidsinstellingen (RSZ, RSZPPO, RSVZ) en integreert tevens bepaalde werkenden die niet voorkomen in die bronnen (bijvoorbeeld PWA'ers, inkomende en uitgaande grensarbeiders, werknemers van internationale instellingen, raming van het zwartwerk, enz.). De werkloosheid omvat alle personen die ingeschreven zijn als werkzoekende bij de gewestelijke instellingen voor arbeidsbemiddeling, alsook de oudere werklozen met maxi-vrijstelling en de werkzoekende werklozen met bedrijfstoeslag. Er moet op worden gewezen dat het aantal werkzoekende werklozen met bedrijfstoeslag tot 2014 eerder gering was. Dat aantal zou echter stijgen als gevolg van de in juli 2015 verschenen koninklijke besluiten, waarin het geleidelijk verplicht wordt zich als werkzoekende in te schrijven. Er blijven echter vrijstellingen mogelijk naargelang van de loopbaanduur.

Het exhaustief karakter van de administratieve gegevens maakt het mogelijk om bepaalde kenmerken uitvoerig te analyseren en vormt de meest geschikte basis voor de simulatie van de middellange- en langetermijnevolutie van de sociale uitgaven en van de arbeidsreserve.

Tussen 2016 en 2060 stijgt de activiteitsgraad met 4,4 procentpunt dankzij de toenemende activiteitsgraad van de 55-66-jarigen (+18,7 ppt). Die toename is het gevolg van de groeiende deelname van vrouwen op de arbeidsmarkt, maar vooral van de pensioenhervorming van 2015. Over dezelfde periode stijgt de werkgelegenheidsgraad (+7,2 procentpunt) meer dan de activiteitsgraad, tot de werkloosheidsgraad zijn structureel niveau bereikt. De stijging van de werkgelegenheidsgraad van de 55-66-jarigen weerspiegelt de toename van hun activiteitsgraad. De werkgelegenheidsgraad zou iets meer dan 73 % bedragen in 2060²¹.

²¹ Dat niveau kan hoog lijken, maar het blijft onder de werkgelegenheidsgraden die, bijvoorbeeld, Duitsland en Nederland in 2016 hebben opgetekend volgens de Enquête naar de arbeidskrachten.

Tabel 5 Toestand op de arbeidsmarkt, scenario van juli 2017 (1) en verschillen ten opzichte van de resultaten van de SCvV van juli 2016 (2) - administratief concept
In %

	2016		2022		2040		2060		2016-2060	
	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)
Werkgelegenheidsgraad ^a	66,0	0,5	69,3	1,2	73,0	0,0	73,2	0,0	7,2	-0,5
Vrouwen	61,9	0,5	65,4	1,3	69,4	0,0	69,5	0,1	7,6	-0,5
Mannen	70,1	0,5	73,2	1,1	76,7	-0,1	76,9	0,0	6,8	-0,5
waarvan 55-66 jaar ^b	43,1	0,1	50,1	0,3	63,2	-1,2	63,6	-1,1	20,5	-1,1
Vrouwen	37,9	0,2	44,6	0,4	58,2	-1,2	58,6	-1,1	20,7	-1,3
Mannen	48,5	-0,1	55,6	0,1	68,2	-1,3	68,7	-1,1	20,2	-1,0
Werkloosheidsgraad ^c	11,2	-0,3	8,0	-1,5	7,0	0,0	7,0	0,0	-4,2	0,3
Activiteitsgraad ^d	74,3	0,3	75,3	0,1	78,5	0,0	78,7	0,0	4,4	-0,3
waarvan 55-66 jaar ^e	51,1	-0,5	57,0	-1,1	69,2	-1,7	69,8	-1,5	18,7	-1,0
Potentiële activiteitsgraad ^f	75,8	0,2	76,1	0,1	79,2	-0,1	79,3	0,0	3,6	-0,2

a. Totale werkgelegenheid in % van de bevolking tussen 18 en 66 jaar

b. Werkgelegenheid van de 55-66-jarigen in % van de bevolking tussen 55 en 66 jaar

c. Werkloosheid, inclusief oudere werklozen met maxi-vrijstelling en werkzoekende werklozen met bedrijfstoelage, in % van de beroepsbevolking; beroepsbevolking = totale werkgelegenheid + werkloosheid, inclusief oudere werklozen met maxi-vrijstelling en werkzoekende werklozen met bedrijfstoelage

d. Beroepsbevolking in % van de bevolking tussen 18 en 66 jaar

e. Beroepsbevolking van de 55-66-jarigen in % van de bevolking tussen 55 en 66 jaar

f. Potentiële beroepsbevolking (= beroepsbevolking + niet-werkzoekende werklozen met bedrijfstoelage + tijdskrediet/volgtijdse loopbaanonderbreking) in % van de bevolking tussen 18 en 66 jaar

In vergelijking met de vorige vooruitzichten groeien de activiteitsgraad en de werkgelegenheidsgraad minder sterk tussen 2016 en 2060 door het hogere niveau in 2016 dan was voorzien in de vorige vooruitzichten. De daling van de werkloosheidsgraad is ook minder groot omdat de in 2016 geobserveerde werkloosheidsgraad lager ligt dan het voordien geraamde niveau. In zekere zin, lijkt de verbetering van de arbeidsmarkt achter de projectie van de SCvV zich eerder te manifesteren dan vooropgesteld in de vorige projectie.

Tabel 6 Toestand op de arbeidsmarkt, scenario van juli 2017 (1) en verschil ten opzichte van de resultaten van de SCvV van juli 2016 (2) - administratief concept
In duizendtallen

	2016		2022		2040		2060		1/2 ^b
	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)	
Bevolking van 18 tot 66 jaar	7178,6	-2,8	7212,5	0,6	7146,7	-16,6	7442,0	-14,1	-0,2
Beroepsbevolking ^a	5335,7	19,9	5434,5	7,2	5612,6	-14,7	5858,3	-8,8	-0,2
Werkgelegenheid	4739,4	33,3	4999,7	85,4	5219,7	-13,6	5448,2	-8,2	-0,2
Werkloosheid ^a	596,3	-13,4	434,8	-78,2	392,9	-1,0	410,1	-0,6	-0,2

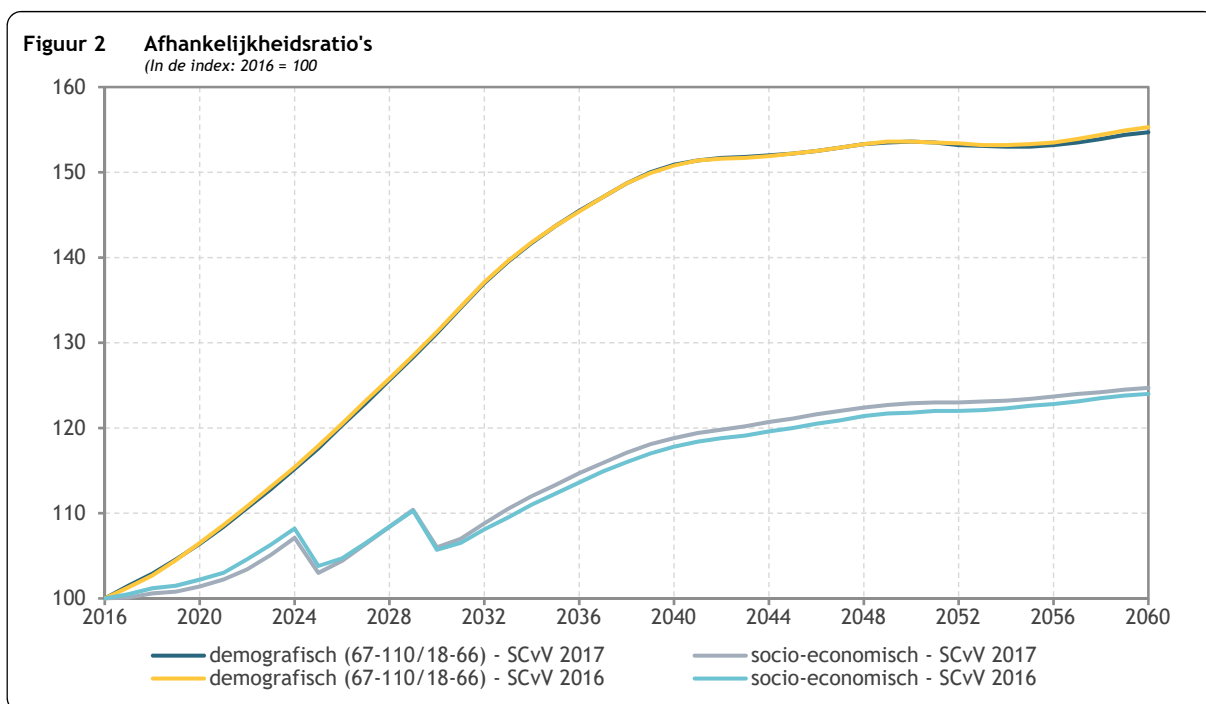
a. Inclusief de oudere werklozen met maxi-vrijstelling en de werkzoekende werklozen met bedrijfstoelage.

b. Procentueel verschil

Tabel 6 toont de situatie op de arbeidsmarkt uitgedrukt in duizendtallen. De beroepsbevolking stijgt met bijna 523 000 personen tussen 2016 en 2060, als gevolg van de toename van de bevolking op arbeidsleeftijd en de activiteitsgraad. Het aantal werklozen daalt met ongeveer 186 000 eenheden en de werkgelegenheid stijgt met 709 000 eenheden. De resultaten van de nieuwe vooruitzichten zijn op lange termijn iets lager dan die van de vorige vooruitzichten door de hierboven vermelde redenen.

1.3.3. Afhankelijkheidsratio's

De volgende figuur toont de evolutie van de demografische afhankelijkheidsratio (verhouding tussen de bevolking van 67 jaar en ouder en de bevolking van 18 tot 66 jaar) en de socio-economische afhankelijkheidsratio (de verhouding tussen het aantal pensioengerechtigden en het aantal werkenden) volgens het SCvV-referentiescenario van de verslagen 2016 en 2017.

De demografische afhankelijkheidscoëfficiënt stijgt met iets minder dan 55 % tussen 2016 en 2060 in de nieuwe langetermijnvooruitzichten en is vrijwel gelijk aan die uit de vorige vooruitzichten (iets kleiner). In dit verslag stijgt de socio-economische afhankelijkheidscoëfficiënt met bijna 25 %, iets meer dan in het SCvV-verslag van 2016 door een iets minder gunstige werkgelegenheids groei.

1.3.4. De macro-economische omgeving

Tabel 7 toont de economische groei en zijn componenten voor verschillende periodes. Op middellange termijn is de macro-economische omgeving overgenomen uit de 'Economische vooruitzichten 2017-2022' van juni 2017. De economische groei bedraagt gemiddeld 1,5 % per jaar gedurende deze periode en is het gevolg van een gemiddelde jaarlijkse werkgelegenheids groei en productiviteits groei van respectievelijk 0,9 % en 0,6 %. In vergelijking met het vorige verslag is de economische groei 0,1 procentpunt hoger, ligt de werkgelegenheids groei 0,2 % hoger en is de productiviteits groei 0,1 procentpunt lager.

Tabel 7 Macro-economische projectie 2016-2060, scenario van juli 2017 (1) en verschil ten opzichte van de resultaten van de SCvV van juli 2016 (2)
In %

	Gemiddelde jaarlijkse reële groei, in % ^a								Niveau in %	
	2017-2022		2023-2040		2041-2060		2017-2060		2022	2060
	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)	(1)/(2)	(1)/(2)
Werkgelegenheid	0,9	0,2	0,2	-0,1	0,2	0,0	0,3	0,0	1,7	-0,2
Productiviteit per arbeidsplaats	0,6	-0,1	1,2	0,0	1,5	0,0	1,3	0,0	-0,9	-0,9
Loonmassa ^b	1,3	0,1	1,4	-0,1	1,7	0,0	1,5	0,0	1,8	-0,2
Bbp	1,5	0,1	1,4	-0,1	1,7	0,0	1,6	0,0	0,8	-1,1
Bbp/hoofd	1,0	0,1	1,1	-0,1	1,5	0,0	1,2	0,0	0,8	-1,0

a. De gemiddelde jaarlijkse groeivoet van het jaar x tot het jaar y houdt rekening met de groeivoet tussen x-1 en x.

b. Lonen van de bezoldigde werknemers, de overheidsambtenaren en de beroepsinkomsten van de zelfstandigen.

Bij hypothese zou de productiviteitsgroei geleidelijk hernemen tussen 2023 en 2035 tot 1,5 % en nadien constant blijven. Over de gehele projectieperiode bedraagt de gemiddelde productiviteitsgroei 1,3 % per jaar. In vergelijking met het SCvV-verslag van 2016, ligt het niveau van het bbp iets lager in 2060 door kleine, niet significante, verschillen in de groeivoet over de periode 2017-2060.

1.3.5. De budgettaire kosten van de vergrijzing in het referentiescenario

a. De budgettaire kosten van de vergrijzing op middellange termijn (2016-2022)

De volgende tabel geeft de evolutie van de sociale uitgaven in procent van het bbp op middellange termijn, alsook de budgettaire kosten van de vergrijzing (namelijk, de variatie van de sociale uitgaven tussen twee gegeven jaren, uitgedrukt in procentpunt van het bbp) tussen 2016 en 2022.

Tabel 8 Evolutie van de sociale uitgaven en budgettaire kosten van de vergrijzing op middellange termijn volgens het SCvV-scenario van juli 2017 en verschil ten opzichte van het scenario van juli 2016
In procent van het bbp en procentpunt van het bbp

Componenten van de budgettaire kosten van de vergrijzing	SCvV-scenario van juli 2017								Verskil met de resultaten van juli 2016	
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2016-2022	2016-2022	
	In procent van het bbp								In procentpunt van het bbp	
Pensioenen	10,5	10,6	10,6	10,7	10,9	11,0	11,2	0,7	-0,2	
- werknemersregeling	5,8	5,8	5,8	5,9	6,0	6,2	6,3	0,5	-0,1	
- zelfstandigenregeling	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9	0,9	0,0	0,0	
- overheidssector ^a	3,9	3,9	3,9	4,0	4,0	4,0	4,0	0,1	-0,1	
Gezondheidszorg ^b	8,0	8,1	8,1	8,2	8,2	8,3	8,4	0,4	-0,1	
- 'acute' zorg	6,4	6,4	6,4	6,4	6,5	6,6	6,6	0,2	-0,1	
- langdurige zorg	1,6	1,7	1,7	1,7	1,7	1,8	1,8	0,2	0,1	
Arbeidsongeschiktheid	1,9	1,9	2,0	2,1	2,1	2,2	2,2	0,4	0,0	
Werkloosheid ^c	1,9	1,7	1,6	1,5	1,4	1,3	1,2	-0,7	-0,2	
Kinderbijslag	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	-0,1	0,0	
Overige sociale uitgaven ^d	1,5	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	0,0	0,0	
Totaal	25,3	25,3	25,1	25,4	25,5	25,7	25,9	0,6	-0,4	
pm lonen van het onderwijzend personeel ^e	3,8	3,8	3,7	3,7	3,7	3,7	3,7	-0,1	0,0	

- a. Inclusief de pensioenen van de overheidsbedrijven ten laste van de overheid en de IGO (Inkomensgarantie voor ouderen). Hoewel de IGO vooral een aanvulling vormt op de pensioenen in de werknemers- en zelfstandigenregeling, wordt die uitgave in de Nationale Rekeningen geregistreerd ten laste van de federale overheid en in deze tabel dus opgenomen in de pensioenen van de overheidssector. Merk op dat die pensioenuitgaven van de overheidssector de pensioenuitgaven van de lokale besturen die aangesloten zijn bij een verzorginstelling niet omvatten.
- b. Overheidsuitgaven voor de acute en langdurige gezondheidszorg, inclusief de Vlaamse Zorgverzekering (0,1 % van het bbp).
- c. Inclusief werkloosheid met bedrijfstoeslag, tijdskrediet en loopbaanonderbreking.
- d. Hoofdzakelijk de uitgaven voor arbeidsongevallen, beroepsziekten, Fondsen voor bestaanszekerheid, tegemoetkomingen aan personen met een handicap en leefloon.
- e. Volgens de SCvV-definitie maken de lonen van het onderwijzend personeel geen deel uit van de totale budgettaire kosten van de vergrijzing. De onderwijsuitgaven worden daarentegen verrekend in de budgettaire kosten van de vergrijzing volgens de concepten van de Ageing Working Group.

De budgettaire kosten van de vergrijzing bedragen 0,6 procentpunt van het bbp tussen 2016 en 2022, de totale sociale uitgaven stijgen van 25,3 procentpunt van het bbp in 2016 tot 25,9 procentpunt van het bbp in 2022. De uitgaven voor pensioenen, gezondheidszorg en arbeidsongeschiktheid doen de budgettaire kosten van de vergrijzing met 1,5 procentpunt van het bbp stijgen, terwijl de uitgaven voor werkloosheid (inclusief werkloosheid met bedrijfstoeslag, tijdskrediet en loopbaanonderbreking) en de kinderbijslag die kosten met 0,8 procentpunt van het bbp doen afnemen. De stijging van de pensioenuitgaven tussen 2016 en 2022 is vooral het gevolg van de uitgaven in de werknemersregeling. Dat komt door het toenemend aantal gepensioneerden ondanks de maatregelen m.b.t. de toegangsvoorwaarden voor het vervroegd pensioen. De stijging van de uitgaven voor arbeidsongeschiktheid weerspiegelt de toename van het aantal invaliden. De daling van de werkloosheidsuitgaven is het gevolg van een daling van het aantal werklozen en van diverse maatregelen in dat domein. De kinderbijslag vermindert in procent van het bbp door het ontbreken van een herwaardering in reële termen (zie deel 1.2.4), en door de indexsprong die Vlaanderen in juni 2017 op de kinderbijslag heeft toegepast.

In vergelijking met de vorige vooruitzichten van juli 2016, zijn de budgettaire kosten van de vergrijzing 0,4 procentpunt van het bbp lager tussen 2016 en 2022. De pensioenuitgaven zijn 0,2 procentpunt van het bbp lager: de pensioenuitgaven van de overheidssector zijn onder andere gedaald met 0,1 procentpunt van het bbp als gevolg van de neerwaartse herziening van de meerjarenbegrotingen in dat domein. De werkloosheidsuitgaven dragen bij tot een verlichting van de budgettaire kosten van de vergrijzing met 0,2 procentpunt van het bbp. Dat komt door de sterkere daling van het aantal werklozen. Merk ook op dat een licht hogere economische groei in deze periode (zie tabel 7) de budgettaire kosten van de vergrijzing algemeen doet afnemen.

b. De budgettaire kosten van de vergrijzing op lange termijn

De evolutie van de totale sociale uitgaven tussen 2016 en 2060 (uitgedrukt in procent van het bbp) en de budgettaire kosten van de vergrijzing over verschillende periodes (uitgedrukt in procentpunt van het bbp) worden voorgesteld in tabel 9.

Tabel 9 Evolutie van de sociale uitgaven en van de budgettaire kosten van de vergrijzing op lange termijn volgens het SCvV-scenario van juli 2017 en verschil ten opzichte van het scenario van juli 2016
In procent van het bbp en in procentpunt van het bbp

Componenten van de budgettaire kosten van de vergrijzing	Scenario van juli 2017							Verschil met de resultaten van de SCvV van juli 2016
	2016	2022	2040	2060	2016-2040	2040-2060	2016-2060	
	In procent van het bbp				In procentpunt van het bbp			
Pensioenen	10,5	11,2	12,8	12,5	2,3	-0,2	2,0	-0,1
- werknemersregeling	5,8	6,3	7,4	7,2	1,6	-0,2	1,4	-0,1
- zelfstandigenregeling	0,8	0,9	1,1	1,1	0,3	0,0	0,3	0,0
- overheidssector ^a	3,9	4,0	4,3	4,3	0,4	0,0	0,4	-0,1
Gezondheidszorg ^b	8,0	8,4	10,2	10,1	2,2	-0,1	2,0	0,1
- 'acute' zorg	6,4	6,6	7,7	7,6	1,3	-0,1	1,2	0,0
- langdurige zorg	1,6	1,8	2,5	2,5	0,8	0,0	0,8	0,1
Arbeidsongeschiktheid	1,9	2,2	1,9	1,7	0,0	-0,2	-0,2	0,0
Werkloosheid ^c	1,9	1,2	1,0	1,0	-0,9	-0,1	-0,9	0,0
Kinderbijslag	1,5	1,5	1,3	1,1	-0,2	-0,2	-0,4	0,1
Overige sociale uitgaven ^d	1,5	1,4	1,3	1,2	-0,1	-0,1	-0,2	0,0
Totaal	25,3	25,9	28,5	27,6	3,2	-0,9	2,3	0,1
pm lonen van het onderwijzend personeel ^e	3,8	3,7	3,8	3,8	0,0	0,0	0,0	0,1

a. Inclusief de pensioenen van de overheidsbedrijven ten laste van de overheid (de resultaten die in dit verslag worden voorgesteld houden geen rekening met de verhoging van de leeftijds- en loopbaanvoorwaarden voor het vervroegd pensioen, noch met de verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd in die regelingen) en de IGO.

b. Overheidsuitgaven voor (acute en langdurige) gezondheidszorg.

c. Inclusief werkloosheid met bedrijfstoelage, tijdskrediet en loopbaanonderbreking.

d. Vooral de uitgaven voor arbeidsongevallen, beroepsziekten, Fonds voor bestaanszekerheid (uitsluitend het deel dat relevant is voor de sociale zekerheid volgens de ESR2010-principes), tegemoetkomingen aan personen met een handicap en leefloon.

e. Volgens de SCvV-definitie maken de lonen van het onderwijzend personeel geen deel uit van de totale budgettaire kosten van de vergrijzing. De onderwijsuitgaven worden daarentegen verrekend in de budgettaire kosten van de vergrijzing volgens de concepten van de Ageing Working Group.

Tussen 2016 en 2040, de periode waarin de afhankelijkheidsratio van de ouderen (zie figuur 2) sterk toeneemt, stijgen de totale sociale uitgaven van 25,3 % van het bbp tot een maximum van 28,5 %, als gevolg van de pensioen- en gezondheidszorguitgaven. Daarna volgt een periode waarin de afhankelijkheidsratio van de ouderen zwak toeneemt, terwijl de totale sociale uitgaven dalen tot 27,6 % van het bbp in 2060. Over de volledige projectieperiode bedragen de budgettaire kosten van de vergrijzing 2,3 procentpunt van het bbp²². De pensioen- en gezondheidszorguitgaven doen de budgettaire kosten van de vergrijzing met 4 procentpunt van het bbp stijgen, terwijl alle overige sociale

²² De budgettaire kosten van de vergrijzing worden onder meer beïnvloed door de hypothese met betrekking tot het pensioneringsgedrag als gevolg van de verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd (zie deel 1.2.2). In het SCvV-verslag van 2015 werden alternatieve scenario's uitgewerkt: in het tussenscenario en het scenario van minimumuitstel stegen de budgettaire kosten met respectievelijk 0,4 procentpunt en 0,8 procentpunt van het bbp.

uitgaven die kosten met 1,7 procentpunt van het bbp doen dalen (vooral de uitgaven voor werkloosheid en de kinderbijslag).

In vergelijking met het vorige verslag zijn de budgettaire kosten van de vergrijzing licht hoger (0,1 procentpunt van het bbp) over de periode 2016-2060. Verschillende factoren spelen in tegengestelde richting. Enerzijds daalt het gewicht van de pensioenuitgaven door een iets lagere afhankelijkheidsratio van de ouderen en door de harmonisatie van de regularisatie van de studieperiodes in de pensioenberekening (-0,1 procentpunt van het bbp in 2060, vooral in de overheidsregeling²³). Anderzijds leiden een zwakkere productiviteitsgroei op middellange termijn en een iets minder dynamische werkgelegenheidsevolutie tussen 2023 en 2040 tot een iets zwakkere economische groei die het gewicht van alle sociale uitgaven in procent van het bbp verzwaart.

Het belang van de hypothese van productiviteitsgroei op lange termijn dient te worden onderstreept. In het referentiescenario bedraagt die groei 1,5 % vanaf 2035 met budgettaire kosten van de vergrijzing die 2,3 procentpunt van het bbp bedragen. Een raming waarin de groei van de productiviteit 0,25 procentpunt lager zou liggen over een periode van 25 jaar (vanaf 2035 tot 2060), zou de kosten van de vergrijzing doen toenemen met 1,1 procentpunt van het bbp tegen 2060, waarvan 0,6 procentpunt van het bbp ten laste van de pensioenregelingen. De daling van de productiviteitsgroei heeft immers een direct effect op het bbp, maar dringt maar langzaam door in de pensioenuitgaven in de werknemers- en zelfstandigenregeling, waar het pensioen wordt berekend op basis van de lonen van de volledige loopbaan. Merk ook op dat in een alternatief scenario van productiviteitsgroei, de sociale uitkeringen in reële termen worden aangepast volgens dezelfde parameters als in het referentiescenario (met name de parameters van het Generatiepact en de kinderbijslag kent een loskoppeling van 0,7 procentpunt ten opzichte van de loongroei), waardoor het gewicht van de sociale uitkeringen uitgedrukt in procent van het bbp stijgt.

c. De budgettaire kosten van de vergrijzing per entiteit

In de nationale boekhouding wordt de gezamenlijke overheid opgedeeld in vier beleidsniveaus: de federale overheid, de sociale zekerheid, de lagere overheid en de gemeenschappen en de gewesten (G&G). In België omvat Entiteit I de federale overheid en de sociale zekerheid, en Entiteit II de lagere overheid en de gemeenschappen en gewesten (G&G). De rekeningen per entiteit die hier worden voorgesteld, wijken op twee punten af van de tabellen volgens ESR-regels van de nationale boekhouding:

- De rustpensioenen die geregistreerd zijn in de rekeningen van de lagere overheid en de G&G in de nationale boekhouding; zijn opgenomen in de rekening van Entiteit I in de rekeningen volgens entiteit, aangezien ze ten laste zijn van de federale overheid;
- tot en met de observatie van 2015, was de Vlaamse Zorgverzekering in de nationale boekhouding opgenomen in de rekening van de sociale zekerheid; in de rekeningen volgens entiteit is ze opgenomen in de rekening van Entiteit II. Vanaf de observatie van 2016 wordt de Vlaamse Zorgverzekering ook in de nationale boekhouding opgenomen in de rekening van de G&G.

²³ Zie Kenniscentrum Pensioenen, Federaal Planbureau, 'Een hervorming van de regularisatie van studieperiodes in de Belgische pensioenregelingen - Raming van de budgettaire effecten', april 2017, pagina 36, tabel 5.

De uitgaven gelinkt met de overgedragen bevoegdheden door de zesde staatshervorming worden vanaf 2015 in de rekening van de G&G opgenomen in de nationale boekhouding, zelfs indien een federale administratie, gedurende enkele jaren na 2014, de betaling van bepaalde overgedragen bevoegdheden blijft verzorgen.

Tabel 10 De budgettaire kosten van de vergrijzing per entiteit volgens het referentiescenario van juli 2017
In procent van het bbp en in procentpunt van het bbp

Componenten van de budgettaire kosten van de vergrijzing	SCvV-referentiescenario van juli 2017								
	Entiteit I								
	2014	2016	2022	2040	2060	2014-2016	2016-2060	2014-2060	
	In procent van het bbp					In procentpunt van het bbp			
Pensioenen	10,2	10,4	11,1	12,7	12,4	0,2	2,1	2,2	
- waarvan rustpensioenen van Entiteit II ten laste van de federale overheid ^a	1,6	1,6	1,7	1,9	2,1	0,0	0,5	0,5	
- waarvan overige pensioenen van de lagere overheid ten laste van de sociale zekerheid ^b	0,5	0,6	0,6	0,7	0,8	0,0	0,2	0,3	
Gezondheidszorg	7,0	6,0	6,3	7,5	7,3	-0,9	1,3	0,4	
- waarvan 'acute' gezondheidszorg	5,9	5,6	5,8	6,8	6,6	-0,2	1,0	0,8	
- waarvan langdurige gezondheidszorg	1,1	0,4	0,5	0,7	0,7	-0,7	0,3	-0,4	
Arbeidsongeschiktheid	1,8	1,9	2,2	1,9	1,7	0,1	-0,2	-0,1	
Werkloosheid	2,3	1,9	1,2	1,0	1,0	-0,4	-0,9	-1,3	
Kinderbijslag	1,5	0,0	0,0	0,0	0,0	-1,5	0,0	-1,5	
Overige sociale uitgaven	0,9	0,9	0,8	0,8	0,7	0,0	-0,1	-0,2	
Totaal	23,6	21,1	21,7	23,8	23,2	-2,5	2,1	-0,4	
p.m. lonen van het onderwijzend personeel	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
	Entiteit II								
	2014	2016	2022	2040	2060	2014-2016	2016-2060	2014-2060	
	In procent van het bbp					In procentpunt van het bbp			
Pensioenen	1,7	1,7	1,8	2,0	2,2	0,0	0,4	0,5	
- waarvan rustpensioenen ten laste van Entiteit I ^a	-1,6	-1,6	-1,7	-1,9	-2,1	0,0	-0,5	-0,5	
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	1,0	1,9	2,0	2,6	2,6	0,9	0,7	1,6	
- waarvan 'acute' gezondheidszorg	0,8	0,8	0,8	1,0	1,0	0,0	0,2	0,2	
- waarvan langdurige gezondheidszorg	0,2	1,1	1,2	1,6	1,6	0,9	0,5	1,4	
Vlaamse Zorgverzekering	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	
Loopbaanonderbreking	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
Kinderbijslag	0,1	1,5	1,5	1,3	1,1	1,4	-0,4	1,0	
Overige sociale uitgaven	0,4	0,6	0,6	0,6	0,5	0,2	-0,1	0,1	
Totaal	1,7	4,2	4,3	4,7	4,5	2,5	0,2	2,7	
p.m. lonen van het onderwijzend personeel	3,8	3,8	3,7	3,8	3,8	0,0	0,0	0,0	

a. Het betreft rustpensioenen van Entiteit II die volgens de nationale boekhouding opgenomen zijn in de rekeningen van de G&G en de lagere overheid, maar die in werkelijkheid door de federale overheid worden betaald. In de boekhouding per entiteit worden ze uit de pensioenen van Entiteit II genomen en toegevoegd aan de pensioenen van Entiteit I.

b. Het betreft rust- en overlevingspensioenen van de lagere overheid die in de rekening van de sociale zekerheid zijn opgenomen volgens de nationale boekhouding en die in werkelijkheid door de sociale zekerheid worden betaald. Die blijven dus verrekend in Entiteit I volgens de boekhouding per entiteit.

In tabel 10 worden de budgettaire kosten van de vergrijzing opgedeeld tussen Entiteit I en Entiteit II volgens de SCvV-referentieprojectie van 2017. In 2014 tekent Entiteit I 93 % van alle sociale uitgaven op, en, naar aanleiding van de bevoegdheidsoverdrachten van de zesde staatshervorming, daalt dat aandeel tot 83 % in 2016. De uitgaven voor langdurige zorg, de kinderbijslag, bepaalde uitgaven voor loopbaanonderbreking en bepaalde uitkeringen voor personen met een handicap vormen de overgehevelde bevoegdheden inzake sociale uitgaven. Op lange termijn blijven de budgettaire kosten van de vergrijzing tussen 2016 en 2060 grotendeels verankerd in Entiteit I met 2,1 procentpunt van het bbp (0,2 procentpunt van het bbp voor Entiteit II).

Tabel 11 Andere financiële overdrachten met betrekking tot de sociale uitgaven tussen entiteiten volgens het SCvV-referentiescenario van juli 2017
In procent van het bbp en in procentpunt van het bbp

	SCvV-referentiescenario van juli 2017							
	2014	2016	2022	2040	2060	2014-2016	2016-2060	2014-2060
	In procent van het bbp					In procentpunt van het bbp		
Van Entiteit I naar Entiteit II (dotaties in het kader van de overdracht van bevoegdheden met betrekking tot de sociale uitgaven - zesde staatshervorming)	0,0	2,9	2,8	3,0	2,8	2,9	-0,1	2,8
Van Entiteit II naar Entiteit I	0,4	0,4	0,5	0,7	0,7	0,0	0,3	0,3
Inkomsten								
1) Responsabiliseringsbijdrage van de G&G (die bijdraagt tot de financiering van rustpensioenen van Entiteit II ten laste van Entiteit I)	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1
2) Effectieve werkgeversbijdragen van de lagere overheid aan de sociale zekerheid (die bijdraagt tot de financiering van rust- en overlevingspensioenen van de lagere overheid ten laste van de sociale zekerheid)	0,4	0,4	0,5	0,6	0,6	0,0	0,2	0,3
P.m. uitgaven								
1) Rustpensioenen van Entiteit II ten laste van Entiteit I	1,6	1,6	1,7	1,9	2,1	0,0	0,5	0,5
2) Rust- en overlevingspensioenen van de lagere overheid ten laste van de sociale zekerheid	0,5	0,6	0,6	0,7	0,8	0,0	0,2	0,3

Naar aanleiding van de zesde staatshervorming heeft Entiteit II nieuwe bevoegdheden ontvangen, onder meer op het vlak van sociale uitgaven, maar tevens nieuwe dotaties of financieringen van Entiteit I gekregen, gekoppeld aan die overgedragen bevoegdheden (zie tabel 11). Die dotaties worden per hypothese op lange termijn geprojecteerd bij ongewijzigde wetgeving. Ze lopen op tot 2,8 % van het bbp in 2060 en zouden op dat moment 62 % van de totale sociale uitgaven van Entiteit II dekken (4,5 % van het bbp in 2060).

De overdrachten van Entiteit II naar Entiteit I (0,7 % van het bbp in 2060) financieren deels de uitgaven die worden toegerekend aan Entiteit II, maar die effectief worden betaald door Entiteit I (2,9 % van het bbp in 2060).

2. Sociale houdbaarheid van de vergrijzing

De sociale houdbaarheid van de vergrijzing wordt in dit hoofdstuk geanalyseerd vanuit twee invalshoeken. Een eerste luik schetst een stand van zaken van het armoederisico bij ouderen en gepensioneerden. Dit deel is in hoofdzaak gebaseerd op een analyse van de adequaatheid van de minimumpensioenen en de inkomensgarantie voor ouderen (IGO) en de resultaten van de European Union Survey on Income and Living Conditions (EU-SILC). Een tweede luik stelt de projectie op lange termijn van het armoederisicopercentage en de inkomensongelijkheid bij gepensioneerden voor op basis van de resultaten van een dynamisch microsimulatiemodel van het FPB.

De SCvV analyseert armoede zoals op Europees niveau is bepaald in het kader van de Open Methode van Coördinatie op het vlak van sociaal beleid²⁴: *“persons beset by poverty: individuals or families whose resources are so small as to exclude them from the minimum acceptable way of life of the member state in which they live”*²⁵. Deze formulering wijst op het relatieve karakter van armoede: armoede kadert binnen een algemeen aanvaard levenspatroon in een bepaalde maatschappij en op een bepaald tijdstip. Vanuit een multidimensionele benadering van armoede wordt deze definitie aangevuld: armoede heeft niet alleen betrekking op onvoldoende inkomsten maar ook op andere domeinen van het maatschappelijk leven die als belangrijk beschouwd worden zoals gezondheid, huisvesting, sociale contacten... Een persoon loopt een *risico* op armoede indien hij uitgesloten is in één dimensie van armoede, bijvoorbeeld een tekort aan inkomen.

De analyse in dit hoofdstuk is veelal gericht op de inkomensdimensie van armoede: iemand loopt een risico op armoede indien zijn beschikbaar inkomen onder een minimuminkomengrens (armoededrempel) ligt. Het is echter ook belangrijk in het achterhoofd te houden dat sommige ouderen die geen armoederisico lopen omdat hun beschikbaar inkomen boven de armoededrempel ligt, niet in staat zullen zijn om bepaalde uitgaven te doen zoals bijvoorbeeld het betalen van een verblijf in een rust- en verzorgingstehuis. Anderzijds kan consumptie niet alleen gefinancierd worden uit het beschikbaar inkomen maar ook door het vermogen op zich. Hierdoor kunnen mensen een laag inkomen hebben zonder dat ze zich in een preciaire situatie bevinden.

2.1. Stand van zaken van armoede bij ouderen

2.1.1. Methodologische noot

In dit deel worden de technische aspecten van de berekende armoede-indicatoren toegelicht. Lezers die vertrouwd zijn met deze indicatoren en met de EU-SILC enquête kunnen direct verder gaan met deel 2.1.2.

²⁴ Eén van de 5 doelstellingen in het kader van de EU2020 strategie inzake slimme, duurzame en inclusieve groei, is het bevorderen van sociale insluiting via het reduceren van armoede. In dat kader wordt het aantal armen bepaald als de som van drie deelpopulaties, gebaseerd op drie indicatoren (armoederisico, materiële deprivatiegraad en lage werkintensiteit). De indicatoren armoederisico en materiële deprivatiegraad komen aan bod in dit rapport.

²⁵ Council of Ministers, Council Decision of 22 July 1975 concerning a programme of pilot schemes and studies to combat poverty (1975).

Volgens de inkomensdimensie van armoede heeft iemand een risico op armoede indien het beschikbaar inkomen lager is dan een minimuminkomensgrens of armoededrempel. De armoededrempel kan op verschillende manieren worden vastgelegd. Binnen de Europese context wordt de relatieve armoededrempel bepaald als 60 % van het mediaan equivalent beschikbaar inkomen. Ook de hierna besproken armoede-indicatoren zijn voornamelijk gebaseerd op deze definitie.

Het beschikbaar inkomen is bevraagd via de enquête EU-SILC. De eerste valabele EU-SILC enquête voor België is afgenomen in 2004, over de inkomenssituatie in 2003, en de meest recent beschikbare is de enquête van 2016 over de inkomenssituatie in 2015. Eventuele inkomenseffecten van beleidsmaatregelen die genomen zijn na 2015 kunnen dus nog niet uit deze gegevens worden afgeleid.

Het beschikbaar gezinsinkomen is de som van alle inkomens van alle huishoudleden: bruto-inkomens verminderd met belastingen, sociale bijdragen en transferten tussen huishoudens. Om het beschikbaar gezinsinkomen naar het individueel niveau te herleiden, of het equivalent inkomen, wordt het niet door het aantal gezinsleden op zich gedeeld maar door de som van gewichten die zijn vastgelegd in de equivalentieschaal²⁶. Hierdoor wordt rekening gehouden met de omvang en de samenstelling van het gezin, en tevens met de schaalvoordelen die voortvloeien uit een gezamenlijke huishouding. Op die manier kan de levensstandaard van verschillende gezinnen vergeleken worden rekening houdend met het aantal volwassenen en kinderen binnen het gezin.

De bekomen armoederesultaten zijn gevoelig voor veranderingen in de equivalentieschaal, het gehanteerde percentage om de armoededrempel te bepalen of de gebruikte levensstandaardindicator. Bovendien blijft het hier gehanteerde inkomensconcept een benadering van de levensstandaard. Zo houdt het beschikbaar inkomen geen rekening met het vermogen zoals eigendom van de woning noch met goederen en diensten die gratis of aan voordelige tarieven worden aangeboden zoals openbaar vervoer of hulp betreffende gezondheidszorg. Bovenstaande elementen leiden ertoe dat het armoederisico bij Belgische ouderen genuanceerd dient te worden. Zo zijn ouderen bijvoorbeeld vaker eigenaar van een woning dan jongeren. Welnu, eigenaars van een woning betalen geen huur waardoor hun levensstandaard hoger zal zijn dan die van huurders met hetzelfde beschikbare inkomen. Vandaar dat in dit rapport van de SCvV, naast de “klassieke” armoederisicopercentages, ook percentages voorgesteld worden die gebaseerd zijn op het beschikbaar inkomen verhoogd met geïmputeerde huur²⁷.

Noteer, en dit is zeker van belang voor armoedeonderzoek bij ouderen, dat in de EU-SILC geen personen ondervraagd worden die in een “collectief huishouden” wonen, zoals een rust- en verzorgingstehuis.²⁸ De hier voorgestelde armoede-indicatoren hebben dus geen betrekking op deze

²⁶ De equivalentieschaal die hier wordt gebruikt is de gecorrigeerde OESO-equivalentieschaal die bepaald is als de som van het gewicht dat aan elk gezinslid wordt toegekend: 1 voor de eerste volwassene, 0,5 voor elke bijkomende volwassene en 0,3 voor elke persoon jonger dan 14 jaar.

²⁷ Een geïmputeerde huur is een inkomen dat toegevoegd wordt bij eigenaars van een woning omdat ze geen huur moeten betalen. Eventuele hypothecaire interestlasten worden van het beschikbaar inkomen afgetrokken.

²⁸ In 2015 woont ongeveer 5 % van de 65-plussers, 9 % van de 75-plussers en 20 % van de 85-plussers in een collectief huishouden. Mogelijks zijn deze aandelen onderschat omdat individuen die in rust- en/of verzorgingstehuizen (onderdeel van collectieve huishoudens) wonen gedomicilieerd kunnen blijven in hun privéwoning (zie Federaal Planbureau, Algemene Directie Statistiek, 'Demografische vooruitzichten 2015-2060 – Bevolking, huishoudens en prospectieve sterftequotienten', Federaal Planbureau, Reeks Vooruitzichten, maart 2016, deel 3.2).

populatie. Het feit dat de EU-SILC-gegevens verzameld zijn bij een steekproef van huishoudens betekent verder dat de resultaten onderhevig zijn aan een foutenmarge. In het bijzonder voor groepen waarvan de omvang van de steekproef beperkt is, zal de foutenmarge groter zijn²⁹. Bij onderstaande indicatoren wordt de foutenmarge uitgedrukt in termen van het 95 % betrouwbaarheidsinterval wanneer deze gepubliceerd werden in het kwaliteitsrapport over de EU-SILC voor België door de Algemene Directie Statistiek (ADS).³⁰ Ook bij indicatoren waarvoor geen betrouwbaarheidsintervallen vermeld zijn, dient voorzichtig omgesprongen te worden met de conclusies.

2.1.2. In België

Dit deel schetst de voorbije evolutie van het armoederisico bij ouderen in België en hun relatieve positie ten opzichte van andere socio-economische categorieën of gezinstypes. De evolutie van de minimumuitkeringen voor ouderen vormt hierbij een belangrijke verklarende factor. Hun evolutie wordt dan ook eerst kort toegelicht.

a. Adequaatheid minimumpensioenen en inkomensgarantie voor ouderen (IGO)

Het wettelijk pensioensysteem garandeert een minimaal pensioeninkomen aan gepensioneerden die aan een aantal (loopbaan)voorwaarden voldoen via de minimumpensioenen en het minimumrecht per loopbaanjaar. Ouderen die geen of een ontoereikend pensioen hebben, kunnen beroep doen op bijstand (IGO) na een toets van de bestaansmiddelen. Deze systemen kunnen een belangrijke rol spelen in de preventie van het armoederisico bij ouderen. Of ze daar adequaat in zijn hangt af van verschillende factoren, zoals het effectief bereiken van de doelgroep (namelijk ouderen met een verhoogd armoederisico) en de hoogte van de bedragen.

Dit deel geeft de evolutie weer van de minimumuitkeringen ten opzichte van de EU-SILC-armoededrempel. Hierbij worden de maximumbedragen van deze uitkeringen gebruikt. Bij de minimumpensioenen zijn dat de bedragen na een volledige en voltijdse loopbaan (45 jaar), bij het minimumrecht is dat een pensioen dat voor een volledige en voltijdse loopbaan aan het minimumrecht per loopbaanjaar wordt berekend en bij de IGO is dat het forfaitair bedrag zonder aftrek van bestaansmiddelen. Indien de gepensioneerde geen volledige loopbaan heeft maar wel aan de voorwaarden voor een minimumpensioen voldoet, wordt het minimumpensioen berekend pro rata de werkelijke loopbaanduur (kader 3).

Figuur 3 geeft de evolutie van de EU-SILC-armoededrempel en van de verhouding tussen de IGO, de minimumpensioenen, het minimumrecht per loopbaanjaar (bij een volledige en voltijdse loopbaan) en de EU-SILC-armoededrempel. We bespreken hierna eerst de stand van zaken van deze verhouding in 2015, het inkomensjaar van de meest recente bevraging van de EU-SILC. Vervolgens kijken we naar de

²⁹ In de Belgische EU-SILC enquête worden jaarlijks ongeveer 6 000 gezinnen (11 000 personen) ondervraagd.

³⁰ Een 95 % betrouwbaarheidsinterval betekent dat de waarde van de indicator in de populatie met 95 % betrouwbaarheid binnen het opgegeven interval ligt. In dit hoofdstuk worden de boven- en ondergrenzen van het 95 % betrouwbaarheidsinterval van het armoederisico voor bepaalde bevolkingscategorieën in een bepaald jaar vermeld en commentariseerd. De SCvV doet geen uitspraak over de significantie van veranderingen van het armoederisico over de tijd heen. Er zijn verschillende methodes om de statistische significantie te bepalen van evoluties van het armoederisico. Er is bij statistici nog geen consensus over de meest aangewezen methode.

geobserveerde evolutie van de verhouding tussen 2003 en 2015 en ten slotte naar een raming voor de periode 2016-2018.

In **2015** liggen het minimumrecht (hier het pensioen berekend op basis van een volledige en voltijdse loopbaan aan het minimumrecht) en het minimumpensioen voor een alleenstaande in de werknemersregeling gemiddeld 1 % boven de armoededrempel van 1 115 € per maand. Het minimumpensioen in de zelfstandigenregeling en de IGO voor een alleenstaande liggen onder de armoededrempel met respectievelijk 4 % en 9 %. Ook de minima aan gezinsbedrag en de IGO voor een koppel liggen onder de armoededrempel.³¹ De ongunstigere situatie voor gezinspensioenen en bijstand voor een koppel ten opzichte van de bedragen voor een alleenstaande is in hoofdzaak te wijten aan verschillen tussen de equivalentieschalen voor koppels gebruikt in de Belgische wetgeving en deze gebruikt voor de EU-SILC armoededrempel.³² Hierdoor kunnen we a priori stellen dat de bedragen voor een koppel minder adequaat zullen scoren dan deze voor een alleenstaande wanneer ze uitgedrukt zijn ten opzichte van de armoededrempel.

³¹ Voor de vergelijking van gezinspensioenen en IGO-bedragen voor een koppel met de armoededrempel werden deze bedragen omgerekend in "equivalente bedragen" door ze te delen door de "gecorrigeerde OESO equivalentieschaal". Dit is 1,5 voor een koppel, namelijk factor 1 voor de eerste volwassene + factor 0,5 voor de tweede volwassene.

³² Bij het bepalen van de relatieve armoededrempel bedraagt de equivalentieschaal voor een koppel 1,5 (zie supra). De "impliciete" equivalentieschaal in de pensioenwetgeving (berekend als de verhouding van het gezinsbedrag met het bedrag voor een alleenstaande) bedraagt 1,25 voor de minimumpensioenen en 1,33 voor de IGO. Of nog, in de pensioen- en bijstandsregeling liggen de bedragen voor een koppel 25 % tot 33 % hoger dan de bedragen voor een alleenstaande, terwijl de wegingscoëfficiënt conform de relatieve methode een verhoging van 50 % van het bedrag van een koppel ten opzichte van het bedrag van alleenstaande suggereert.

Kader 3 Minimumpensioen en minimumrecht per loopbaanjaar: kort overzicht (zie bijlage 1 voor schematisch overzicht)

In de drie pensioenregelingen (werknemers, zelfstandigen en overheid) wordt, onder bepaalde voorwaarden, een minimumpensioen gewaarborgd. Indien het pensioenbedrag, berekend op basis van prestaties, lager ligt dan het minimumpensioen, kan het berekende pensioen opgetrokken worden tot het minimumpensioen. De bedragen van het minimumpensioen alsook de toekenningsvoorwaarden en de berekening verschillen volgens de pensioenregeling. We verduidelijken in dit kader een aantal van de principes die gehanteerd worden in de werknemers- en zelfstandigenregeling. De geciteerde maandbedragen gelden op 1 juni 2017 (aan spilindex 141,59) en na een volledige en voltijdse loopbaan. Eventuele verhogingen van deze bedragen na 1 juni 2017 naar aanleiding van de verdeling van de welvaartsenveloppe 2017-2018 staan vermeld in bijlage 2.

Indien een gepensioneerd minstens tweederde van een volledige loopbaan (momenteel 30 jaar) heeft gewerkt als werknemer, kan zijn werknemerspensioen opgetrokken worden tot het **minimumpensioen in de werknemersregeling**. Er bestaan 2 criteria om een loopbaanjaar te laten meetellen bij het toetsen van deze voorwaarde. Bij het “streng criterium” telt een loopbaanjaar indien er minstens 208 voltijdse dagequivalenten (VTE) per jaar gewerkt (of gelijkgesteld) zijn en bij het “soepel criterium” dienen er minimum 156 VTE’s per jaar te zijn. Merk op dat in de pensioenwetgeving een voltijds jaar bestaat uit 312 dagen. De berekening van het minimumpensioen gaat in beide gevallen uit van het bedrag van het minimumpensioen bij een volledige loopbaan vermenigvuldigd met de loopbaanbreuk (indien nodig gelimiteerd tot 1). De noemer van de loopbaanbreuk is telkens 45. De teller is echter verschillend: bij het “streng criterium” zijn dat alle loopbaanjaren waarvoor minstens 52 VTE’s genoteerd worden. Bij het “soepel criterium” bestaat de teller uit de “samengedrukte loopbaan”, of de som van alle gewerkte of gelijkgestelde VTE’s over de hele loopbaan gedeeld door 312. Het minimumpensioen bij een volledige loopbaan bedraagt 1 500,07 euro (gezinsbedrag) of 1 200,43 euro (bedrag alleenstaande) per maand. Bij een onvolledige loopbaan wordt het minimumpensioen bij een volledige loopbaan vermenigvuldigd met de loopbaanbreuk. Sinds 1 januari 2017 ligt het bedrag van het minimumpensioen dat voor deze proratisering gebruikt wordt (1 489,65 euro (gezinsbedrag) of 1 192,09 euro (bedrag alleenstaande)), 0,7 % onder het minimumpensioen bij een effectieve volledige loopbaan. Merk op dat naar aanleiding van maatregelen in het kader van de toekenning van de welvaartsenveloppe 2017-2018 deze bedragen opnieuw nagenoeg gelijk zullen zijn vanaf 1 september 2017 (zie bijlage 2).

Indien de voorwaarde van een tweederde loopbaan als werknemer niet voldaan is, kunnen ook de jaren gewerkt als zelfstandige meetellen voor het toetsen van deze voorwaarde. Ook hier geldt het streng en soepel criterium voor het bepalen van een loopbaanjaar (zowel bij het toetsen van de voorwaarde als bij de pensioenberekening). Indien aan de voorwaarde voldaan is, wordt het minimumpensioen berekend als het “gemengd” minimumpensioen werknemers bij een volledige loopbaan pro rata de loopbaanduur als werknemer. Sinds juni 2015 zijn de bedragen van dit “gemengd” minimumpensioen bij een volledige loopbaan gelijk aan deze van het “gewoon” minimumpensioen voor werknemers.

De pensioenen op basis van prestaties **in de zelfstandigenregeling** kunnen worden opgetrokken tot het minimumpensioen zelfstandige indien de gerechtigde minstens tweederde van een voltijdse loopbaan kan aantonen (momenteel eveneens 30 jaar of 120 kwartalen). Indien er vier kwartalen zijn waarvoor de minimale kwartaalbijdrage betaald zijn, telt dit als een loopbaanjaar. Om de tweederde loopbaanvoorwaarde te toetsen mogen ook de jaren als werknemer in aanmerking genomen worden indien er minstens 104 VTE’s als werknemer gepresteerd werden. Het minimumpensioen als zelfstandige wordt berekend als het minimumpensioen zelfstandige bij een volledige loopbaan pro rata de samengedrukte loopbaanbreuk als zelfstandige. Deze samengedrukte loopbaanbreuk is berekend als het aantal weerhouden kwartalen met minimale bijdrage gedeeld door 180. Sinds april 2013 stemt het minimumpensioen in de zelfstandigenregeling aan gezinsbedrag overeen met dat van werknemers. Vanaf 1 augustus 2016 is dat ook het geval voor het bedrag alleenstaande.

Vervolg Kader 3 Minimumpensioen en minimumrecht per loopbaanjaar: kort overzicht

Het *minimumrecht per loopbaanjaar* garandeert een minimale waardering van de lonen uit het verleden in de pensioenberekening bij werknemers. Indien het (geherwaardeerde) loon lager ligt dan het minimumrecht dat op het moment van de pensioenberekening geldig is, dan wordt voor de pensioenberekening het loon van het betrokken jaar opgetrokken tot dit minimumrecht (1 986,81 euro per maand). Om aanspraak te kunnen maken op dit recht, moet de gerechtigde wel minstens 15 jaar als werknemer gewerkt (of gelijkstelling) hebben aan ten minste 1/3de van een voltijdse tewerkstelling (of gelijkstelling) (104 dagen). Een pensioen dat voor een volledige én voltijdse loopbaan gewaardeerd zou worden aan het minimumrecht per loopbaanjaar bedraagt 1 490,11 euro (gezinsbedrag) of 1 192,09 euro per maand (bedrag alleenstaande). Deze bedragen stemmen overeen met het minimumpensioen in de werknemersregeling. Na toepassing van het minimumrecht in de pensioenberekening, mag het uitgekeerde pensioen niet hoger zijn dan 1 579,96 euro (gezinsbedrag) of 1 263,97 euro (bedrag alleenstaande). Sinds de invoering van het minimumrecht per loopbaanjaar in 1997 werd dit maximumpensioen één keer verhoogd op 1 januari 2015 en in het kader van de toekenning van de welvaartsenveloppe 2017-2018 zou het op 1 januari 2018 nog eens verhoogd worden. Het minimumrecht daarentegen heeft sinds de invoering sterke welvaartsaanpassingen gekend (zie figuur 3). Hierdoor zullen pensioenen waarvoor in de berekening het minimumrecht wordt toegepast steeds vaker beperkt worden tot bovenvermeld maximumpensioen.

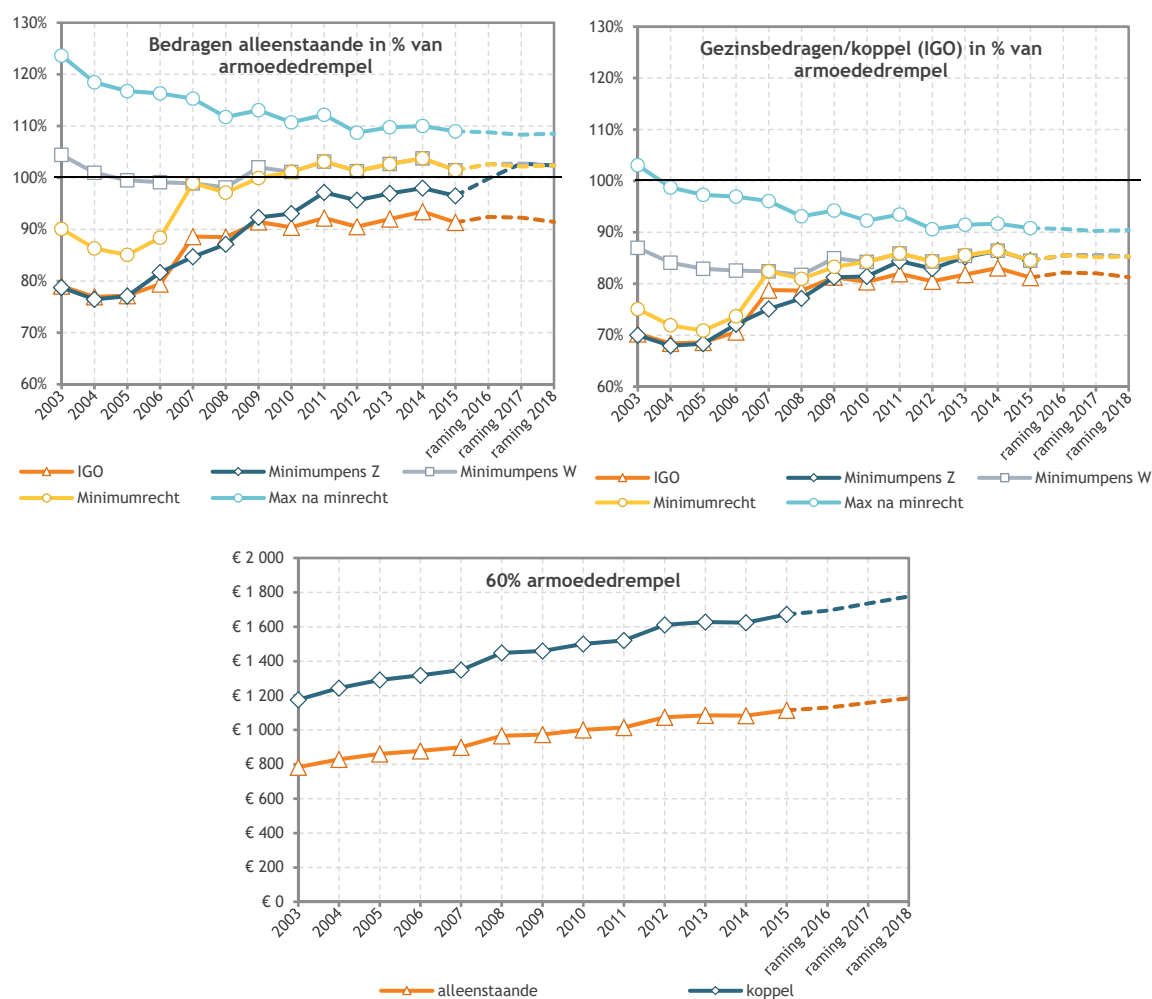
Op vlak van *evolutie over de periode 2005-2015* kunnen we globaal zeggen dat de relatieve positie van de minima en IGO ten opzichte van de drempel er sterk op vooruitgegaan is tussen 2005-2011 en de verhouding vervolgens relatief stabiel gebleven is. Zoals in het vorig verslag van de SCvV besproken werd³³, verschilt de mate waarin deze verhouding toegenomen is niet alleen over de periode maar ook naar regeling. Kort samengevat hebben vooral het minimumpensioen in de *zelfstandigenregeling* en de *IGO* welvaartsaanpassingen gekregen waardoor ze sterker gestegen zijn dan de armoededrempel: over de periode 2005-2015 steeg hun bedrag voor een alleenstaande van 77 % van de armoededrempel naar respectievelijk 96 % en 91 %. In de *werknemersregeling* evolueerde het minimumpensioen trager dan de drempel over de periode 2003-2008 door beperktere welvaartsaanpassingen. Daarna zorgen welvaartsaanpassingen er voor dat in 2009 het minimumpensioen na een volledige en voltijdse loopbaan boven de drempel ligt en de verhouding vervolgens relatief stabiel blijft. Het minimumrecht per loopbaanjaar kende een sterke verhoging in oktober 2006 (met 17 %)³⁴ en volgde vervolgens dezelfde evolutie als het minimumpensioen voor een werknemer. Merk op dat het pensioenbedrag op basis van een volledige loopbaan aan het minimumrecht, steeds dichterbij het maximumpensioen waarboven de toepassing van het minimumrecht wordt geneutraliseerd (zie figuur 3).³⁵ In januari 2015 werd dit maximumpensioen voor het eerst sinds de invoering van het minimumrecht per loopbaanjaar in 1997 echter verhoogd met 2 %.

³³ Jaarlijks Verslag van de Studiecommissie voor Vergrijzing 2016, p. 44-45

³⁴ Deze verhoging betekent het einde van de band van het minimumrecht per loopbaanjaar met het minimumloon. Vanaf dan stemmen pensioenen die volledig worden berekend via het minimumrecht overeen met het minimumpensioen van werknemers. Het minimumrecht zal verder evolueren zoals het minimumpensioen (eventuele verschillen in de evolutie in Figuur 3 zijn te wijten aan verschillen in ingangsdatum van welvaartsaanpassingen waardoor de jaargemiddelden verschillend zijn).

³⁵ Ook bij een onvolledige loopbaan is dit het geval aangezien zowel het minimumrecht als het maximumpensioen gepronotiseerd worden volgens de loopbaanduur.

Figuur 3 Minimumpensioenen, minimumrecht per loopbaanjaar en IGO in % van de EU-SILC-armoededrempel en EU-SILC-armoededrempel
In % (en armoededrempel in euro, lopende prijzen)

“Max na minrecht” is het maximumpensioen dat toegekend kan worden na toepassing van het minimumrecht in de pensioenberekening.
 “Minimumrecht” is het pensioenbedrag dat bekomen zou worden indien de volledige loopbaan is gewaardeerd aan het minimumrecht.
 De armoededrempel voor de periode 2003-2015 is gebaseerd op EU-SILC 2004 -2016. Voor 2016 tot 2018 wordt de armoededrempel geraamd (zie voetnoot 36).

Voor de *periode 2016-2018* vergelijken we de minima met een geraamde armoededrempel.³⁶ De bedragen van de minima in 2017-2018 zijn de verwachte bedragen na uitvoering van de voorgestelde maatregelen in het Interprofessioneel Akkoord (IPA) in het kader van de welvaartsenveloppe 2017-2018 (zie bijlage 2). De vergelijking van de minima met een geraamde armoededrempel over de periode 2016-2018 toont dat de kloof met de drempel overwegend stabiel zou blijven. Het minimumpensioen voor een alleenstaande in de zelfstandigenregeling werd in augustus 2016 gelijkgeschakeld met dat van werknemers waardoor het voor het eerst boven de armoededrempel zou liggen. Merk op dat vanaf 1 januari 2017 het bedrag voor een minimumpensioen bij een volledige loopbaan 0,7 % hoger ligt dan het bedrag voor de berekening van een minimumpensioen bij een onvolledige loopbaan. De cijfers uit figuur 3 zijn gebaseerd op dit laatste bedrag. Naar aanleiding van maatregelen in het kader van de toekenning van de welvaartsenveloppe 2017-2018 zullen deze

³⁶ Voor de raming van de armoededrempel laten we de laatst geobserveerde EU-SILC drempel (voor inkomensjaar 2015) evolueren conform de groeivoet van de armoededrempel gesimuleerd met het microsimulatiemodel MIDAS van het Federaal Planbureau (zie deel 2.2).

bedragen nagenoeg opnieuw gelijk zijn vanaf 1 september 2017 (zie bijlage 2). Het maximumpensioen waarboven de toepassing van het minimumrecht wordt geneutraliseerd en dat sinds de invoering in 1997 nog maar één welvaartsaanpassing heeft gekregen (zie supra), zou volgens het IPA een tweede welvaartsaanpassing krijgen op 1 januari 2018 (1,7 %).

Bemerkingen bij de interpretatie van de resultaten

Bij bovenstaande vergelijking tussen minima en EU-SILC armoededrempel dienen enkele bemerkingen te worden gemaakt. Ten eerste is de armoededrempel gebaseerd op netto inkomens terwijl de minima brutobedragen zijn. Deze minima worden evenwel beperkt belast of in de praktijk vrijgesteld van belastingen in het geval van de IGO zodat hun nettobedragen dicht aanleunen bij de brutobedragen. Ten tweede, en zoals reeds gesteld, gelden de minimumbedragen waarop de vergelijking is gebaseerd voor een volledige loopbaan. Indien geen volledige loopbaan kan worden aangetoond, worden de minimumpensioenen verminderd pro rata de werkelijke loopbaan (zie kader 3).

Merk op dat bijstandsuitkeringen, voor ouderen de IGO, als wettelijke armoededrempel kunnen worden beschouwd: wettelijke minimuminkomens die weergeven hoeveel de gerechtigden volgens de overheid in principe nodig hebben om aan te sluiten bij het algemeen aanvaarde minimale levenspatroon van de samenleving. Het optrekken van de IGO zodat het bedrag zou overeenstemmen met de relatieve armoededrempel lijkt misschien een evidente zaak om op die manier het armoederisico bij ouderen uit te sluiten. Maar we formuleren hierbij enkele bemerkingen.

Ten eerste zijn er enkele methodologische verschillen in equivalentieschalen (zie supra) en tussen het concept van het beschikbaar inkomen (en daaruit volgend de armoededrempel) op basis van EU-SILC en het inkomen zoals omschreven in de bestaansmiddelentoets bij de IGO. Zo wordt bijvoorbeeld bij het beschikbaar inkomen volgens de EU-SILC geen rekening gehouden met het kadastraal inkomen, het vermogen en de verkoop of schenking van onroerende goederen. Dit is wel het geval bij de bestaansmiddelentoets van de IGO waardoor het inkomen dat in rekening wordt gebracht bij deze toets hoger is. Door deze verschillende concepten van beschikbaar inkomen kunnen ouderen een beschikbaar inkomen hebben dat volgens de EU-SILC definitie lager is dan het maximumniveau van de IGO maar toch geen recht hebben op de IGO omdat volgens de bestaansmiddelentoets van de IGO hun middelen van bestaan te hoog zijn. Hierdoor zou er nog steeds een bepaald percentage ouderen een armoederisico lopen, zelfs indien het maximumbedrag van de IGO gelijk of hoger zou zijn dan de armoededrempel.³⁷ Merk bovendien op dat het equivalent inkomen van een samenwonende oudere ook beïnvloed wordt door de inkomensbronnen van zijn partner (indien die jonger is dan 65 jaar heeft hij geen recht op IGO). Ten tweede is er een zekere “non take-up” bij de IGO: personen die wel recht hebben op de IGO maar deze niet opnemen.³⁸ Een verdere automatisering van de controle op de toekenningsvoorwaarden van de IGO kan hier een oplossing bieden. Ten derde voldoen niet alle

³⁷ Zie Van den Bosch, K., De Vil G., “Evolutie van de IGO en de armoede bij ouderen”, WP 06-13, Federaal Planbureau, augustus 2013.

³⁸ Bijvoorbeeld, een gepensioneerde die bij de automatische controle op de IGO op moment van pensionering, en indien hij aan de leeftijdsvoorwaarde voor de IGO voldoet, (net) geen recht heeft op de IGO. Indien hij na verloop van tijd door aanpassingen aan de IGO-bedragen of veranderingen in de gezinssituatie wel recht op de IGO kan openen, is hij hiervan niet altijd op de hoogte.

ouderen aan de nationaliteitsvoorwaarden³⁹; deze personen kunnen eventueel beroep doen op het (lagere) leefloon (uitkering vanwege het Recht op Maatschappelijke Integratie). Ten vierde herhalen we de relativiteit van de armoededrempels. Het gebruik van alternatieve drempels (bijvoorbeeld op basis van de budgetmethode (zie ook SCvV 2012, deel 3.1.2.)), kan tot andere resultaten leiden.

b. Armoederisico

“Klassiek” armoederisico

In deze sectie bespreken we het armoederisico naar verschillende socio-economische kenmerken, met een bijzondere aandacht voor de situatie van 65-plussers en gepensioneerden. Na de stand van zaken op basis van de meest recente EU-SILC enquête (zie figuur 4), komt de evolutie van het armoederisico over de periode 2003-2015 aan bod (zie figuur 5).

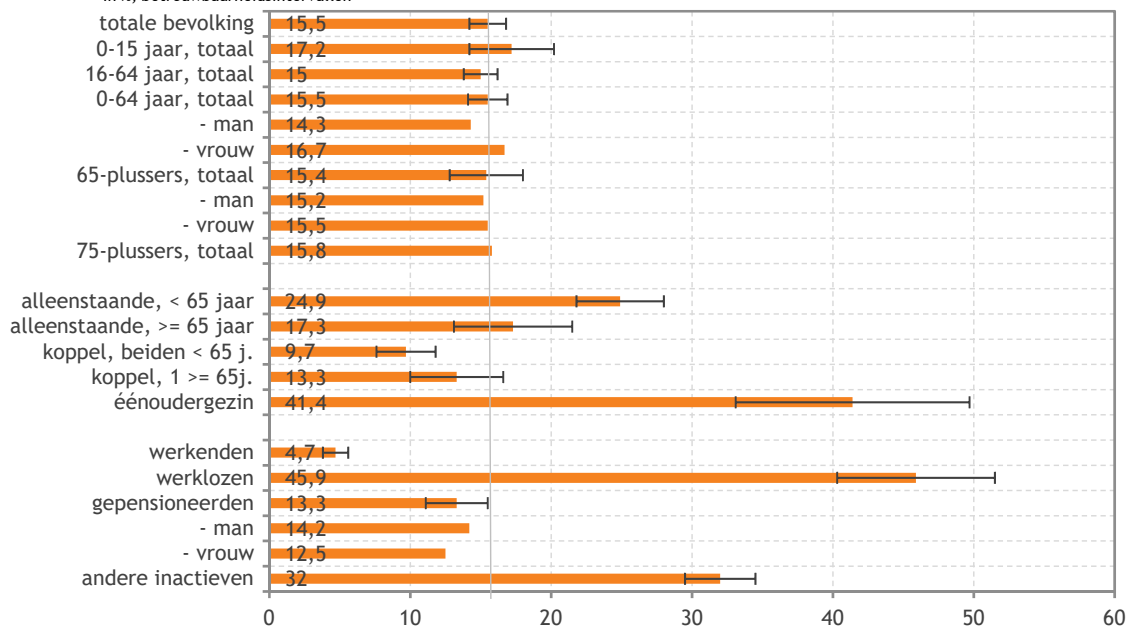
Uit de resultaten van de EU-SILC enquête 2016 blijkt dat *in 2015* 15,5 % van de Belgische bevolking een armoederisico heeft. Hun equivalent beschikbaar inkomen is lager dan de armoededrempel die voor dat jaar 13 377 euro, of 1 115 euro per maand, bedraagt.⁴⁰ Figuur 4 geeft verder aan dat ouderen in 2015 een gelijkaardig armoederisico vertonen (15,4 %) dan de populatie jonger dan 65 jaar (15,5 %) waar het in het bijzonder kinderen zijn die een hoger risico lopen (17,2 %). Naar gezinstype is het armoederisico bij alleenstaande ouderen (17,3 %) (significant) lager dan bij alleenstaanden jonger dan 65 jaar (24,9 %) maar hoger dan bij een koppel waar er minstens één persoon ouder is dan 65 jaar (13,3 %, verschil is niet significant). In het bijzonder éénoudergezinnen lopen een hoog armoederisico (41,4 %). Uit een verdeling van de bevolking van 16 jaar en ouder naar activiteitsstatuut⁴¹ blijkt dat 13,3 % van de gepensioneerden in 2015 een armoederisico loopt. Dit is significant minder het geval dan bij werklozen (45,9 %) of bij andere inactieven (32 %) maar significant meer dan bij werkenden (4,7 %). De verschillen in armoederisico naar geslacht zijn relatief klein bij ouderen.

³⁹ Zie <http://www.onprvp.fgov.be/NL/profes/benefits/igo/terms/paginas/default.aspx>

⁴⁰ Het 95 % betrouwbaarheidsinterval van dit armoederisico loopt van 14,2 % tot 16,8 % en dat van de armoededrempel van 13 111 euro per jaar tot 13 643 euro per jaar.

⁴¹ De verdeling naar activiteitsstatuut is gebaseerd op de activiteit die individuen vanaf 16 jaar gedurende het jaar voorafgaand aan het enquêtejaar uitoefenden voor minstens 6 maanden. Merk op dat personen die samen een huishouden vormen en een verschillend activiteitsstatuut hebben, toch hetzelfde equivalent inkomen hebben.

Figuur 4 Armoederisico in België in 2015 - naar socio-economische kenmerken
In %, betrouwbaarheidsintervallen

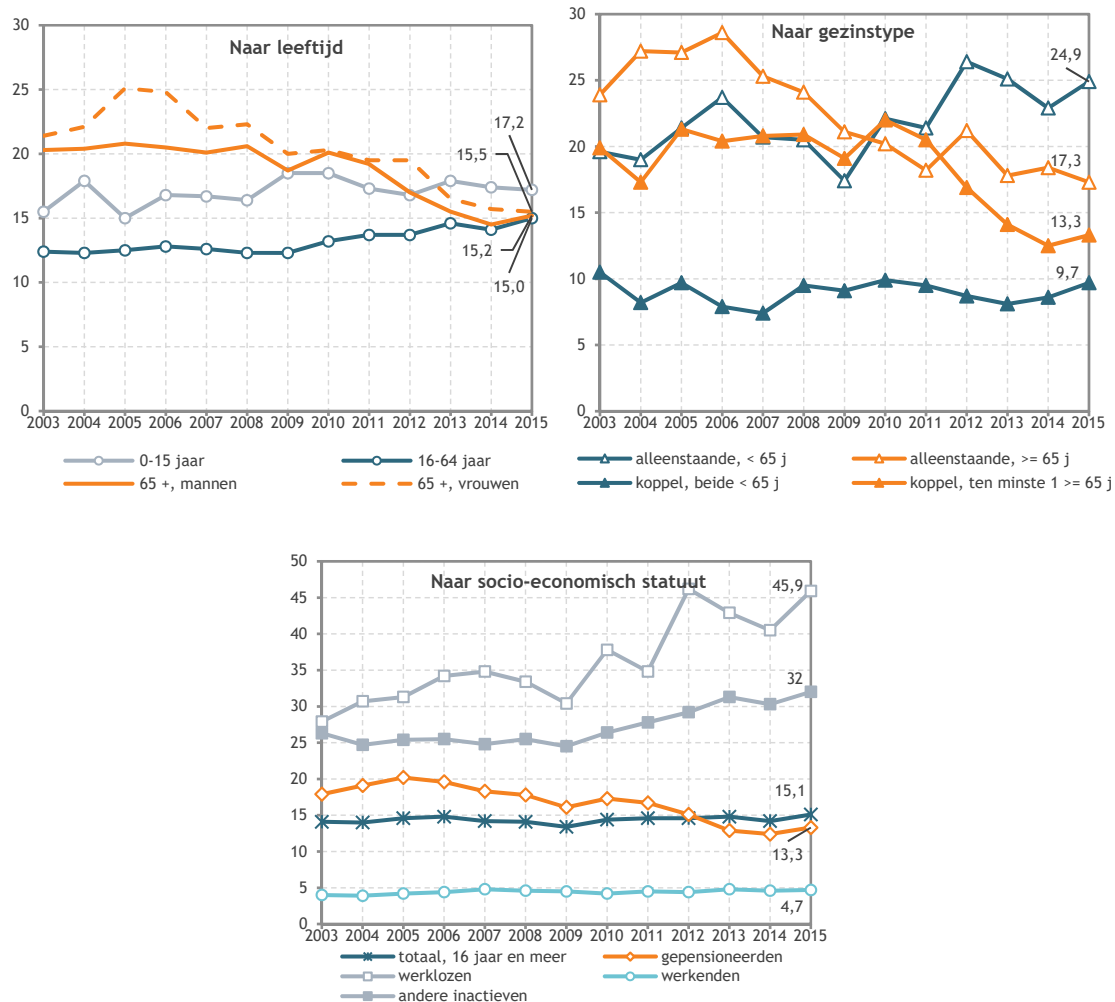
Bron: Armoederisico: Eurostat, EU-SILC 2016 (inkomen 2015), betrouwbaarheidsintervallen: Algemene Directie Statistiek

Uit de *evolutie* over de periode 2003-2015 van het armoederisico bij 65-plussers, gepensioneerden en oudere alleenstaanden en koppels (zie figuur 5), lijkt er in het algemeen een einde te komen aan de sterke daling die sinds 2005 voor deze categorieën aan de gang was. Indien we inzoomen op deze verschillende socio-economische categorieën, stellen we vast dat terwijl het armoederisico van **65-plussers** in 2005 (23 %) meer dan 80 % boven dat van de 16-64-jarigen lag, het verschil tussen beiden in 2015 zo goed als weggewerkt is (beiden vertonen een armoederisico rond 15 %). Voor het derde jaar op rij, is het armoederisico bij kinderen (iets meer dan 17 % in 2015) hoger dan dat bij ouderen. Bij **gepensioneerden** stabiliseert het armoederisico op basis van de meest recente EU-SILC golven (rond 13 % in 2015 tegenover 20 % in 2005). Merk op dat er in 2012 een breuk is in de definiëring van het statuut van gepensioneerden en werklozen: personen in het stelsel voor werkloosheid met bedrijfstoelage (SWT of de vroegere bruggepensioneerden) behoren niet langer tot het statuut “werkloze” maar worden opgenomen bij het statuut “gepensioneerde”.⁴² Hierdoor zijn de gegevens voor deze categorieën vanaf 2012 niet vergelijkbaar met die van de voorgaande jaren. Ook bij oudere **gezinstypes** stabiliseert het armoederisico zich op basis van de meest recente EU-SILC golven waarbij dat van alleenstaanden hoger ligt dan van koppels. Na een sterke daling van het armoederisico tussen 2005 en 2011 hebben oudere alleenstaanden een lager armoederisico dan jongere alleenstaanden voor wie het armoederisico relatief hoog blijft. Koppels waar minstens één van beiden ouder is dan 65 jaar

⁴² De ADS heeft deze aanpassing ingevoerd vanaf de resultaten gebaseerd op EU-SILC 2013 om beter aan te sluiten bij de onderverdeling die Eurostat beoogt. Ze is evenwel contradictorisch met het recente beleid van de regering waarbij personen in het SWT ingeschreven moeten worden als werkzoekend en zich beschikbaar moeten stellen voor de arbeidsmarkt (op enkele uitzonderingen na). Gegeven de breuk in de definiëring van het statuut werkloze dient in het bijzonder de sterke stijging van het armoederisico bij werklozen in 2012 genuanceerd te worden. Een verkennende analyse op basis van de EU-SILC microdata toont aan dat het risico op armoede bij de groep van werklozen zonder de werklozen met bedrijfstoelage slechts licht toeneemt. Het armoederisico van personen in het SWT sluit eerder aan bij het armoederisico van gepensioneerden (zonder SWT).

kenden een sterke daling van hun armoederisico van 2010 tot 2014. In 2015 ligt hun risico nog steeds boven dat van jongere koppels maar het verschil is niet langer significant.

Figuur 5 Evolutie armoederisico in België naar leeftijd, socio-economisch statuut en gezinstype
In %

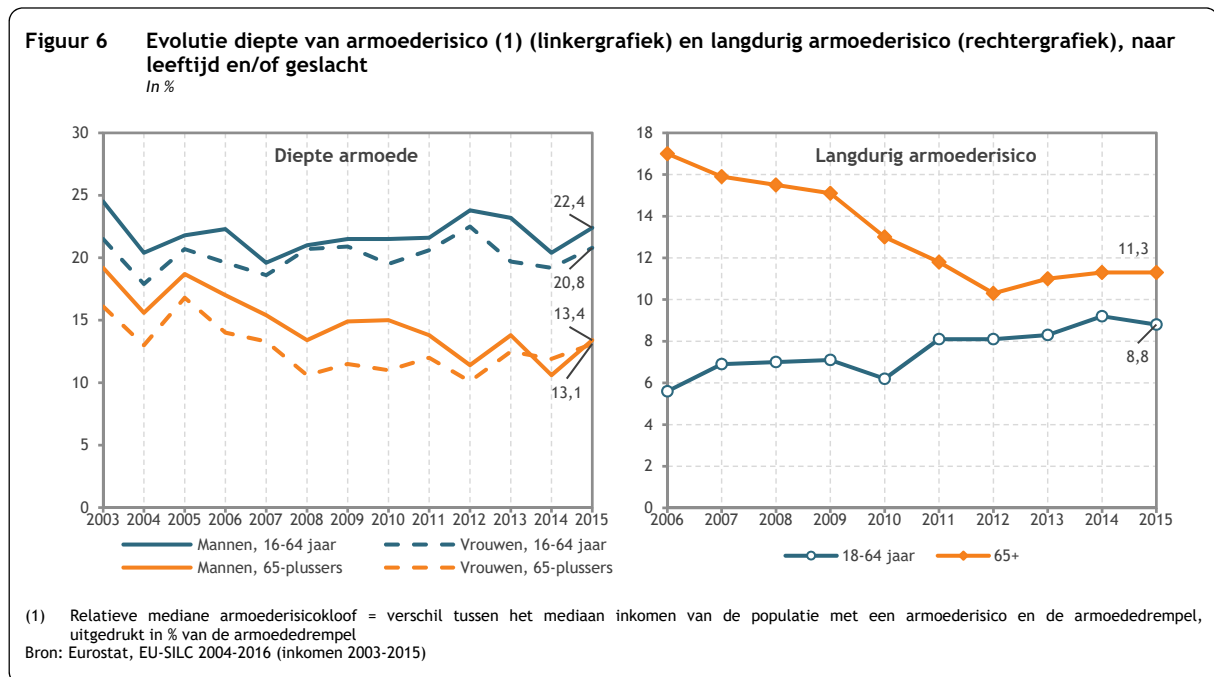
Bron: Eurostat, EU-SILC 2004-2016 (inkomen 2003-2015)

Een belangrijke factor die meespeelt in de armoede-evolutie bij ouderen is de evolutie van de minima ten opzichte van de armoededrempel (zie deel 2.1.2.a). Na een sterke vooruitgang van de minima en IGO ten opzichte van de drempel tussen 2005 en 2011, is deze verhouding relatief stabiel gebleven over de periode 2011-2015. In 2015 liggen de minima en de IGO, met uitzondering van de minima voor alleenstaanden in de werknemersregeling, onder de drempel.⁴³ Hoewel uit deel 2.1.2.a blijkt dat de kloof van de minima met de drempel groter is voor een koppel met IGO en voor gezinsbedragen dan voor een alleenstaande, stellen we vast dat het armoederisico bij koppels waar minstens één persoon ouder is dan 65 jaar lager ligt dan bij alleenstaande ouderen en sterk gedaald is tussen 2010 en 2015. Een factor die specifiek bij het armoederisico bij koppels speelt is het feit dat het equivalent beschikbaar inkomen dat de basis vormt voor de armoede-indicatoren zowel beïnvloed wordt door de

⁴³ Merk op dat het totale inkomen van ouderen met een IGO wel boven de armoededrempel kan liggen. Bij de bestaansmiddelenstoets die wordt uitgevoerd voor de toekenning van de IGO, worden immers bepaalde inkomens volledig of gedeeltelijk vrijgesteld.

gezinsstructuur als de inkomens van personen waarmee men samenwoont (bijvoorbeeld koppels met één pensioen, met twee pensioenen, met een pensioen en een arbeidsinkomen...).

De inkomenssituatie van de ouderen met een armoederisico is minder *precair* dan die van de jongere leeftijden (zie figuur 6, linkergrafiek). In 2015 bedraagt het mediaan equivalent inkomen van ouderen met een armoederisico 966 euro (of 13,3 % onder de armoededrempel). Bij de jongere populatie met een armoederisico bedraagt dat inkomen 877 euro (of 21,4 % onder de armoededrempel).

Het armoederisico is persistent of *langdurig* indien personen een equivalent beschikbaar inkomen hebben dat gedurende twee van de drie afgelopen jaren onder de armoededrempel ligt. Een voortdurend armoederisico is in sociaal en economisch opzicht problematischer dan een situatie waarbij het risico op armoede tot één jaar beperkt blijft. Globaal ligt het aandeel personen met een langdurig risico op armoede lager dan het aandeel met een armoederisico in één bepaald jaar. Uit de evolutie van het langdurig risico (zie figuur 6, rechtergrafiek) blijkt dat ouderen er vaker mee geconfronteerd worden dan de populatie op actieve leeftijd. Wel is het verschil over de periode 2006-2012 gedaald door een sterke en continue daling van dit risico bij de 65-plussers terwijl het voor de andere leeftijden is toegenomen. Na 2013 is er een einde gekomen aan deze convergentiebeweging door een relatief stabiel verloop van het langdurige armoederisico bij ouderen en 18-tot-64-jarigen.

Armoederisico bij alternatieve armoededrempels

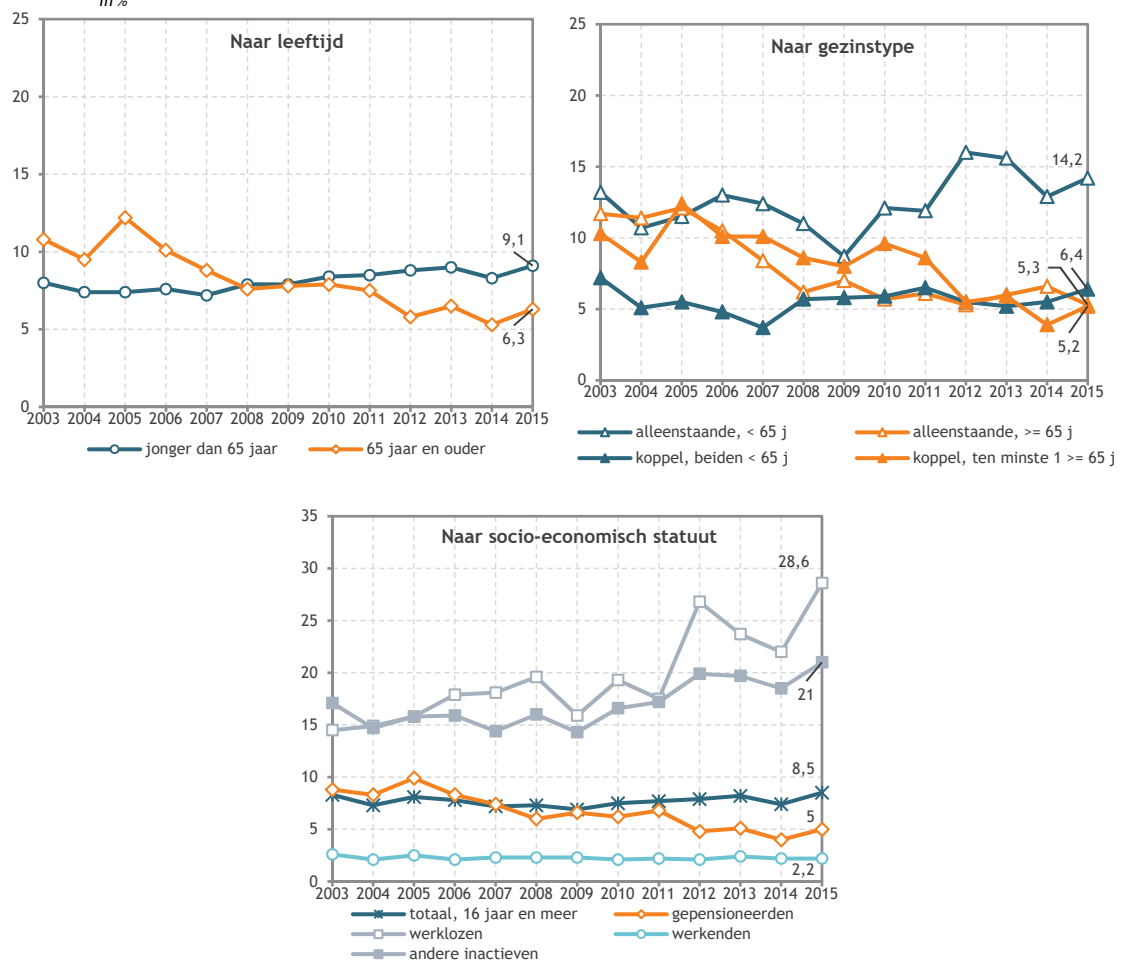
De hierboven besproken resultaten zijn sterk afhankelijk van het niveau van de armoededrempel, het inkomensconcept... Om de relativiteit van het armoederisico in kaart te brengen, wordt het hierna voorgesteld op basis van twee alternatieve armoededrempels: enerzijds op basis van 50 % van het mediaan equivalent beschikbaar inkomen en anderzijds op basis van een beschikbaar inkomen dat rekening houdt met geïmputeerde huur.

Armoededrempel op basis van 50 % van het mediaan equivalent inkomen

Figuur 7 stelt de evolutie van armoederisico's voor bij een alternatieve armoededrempel van 50 % van het mediaan equivalent inkomen. Voor 2015 bedraagt deze drempel 929 euro. Niet alleen is het armoederisico bij ouderen en gepensioneerd en lager in vergelijking met hun risico volgens de "klassieke" drempel, ook hun relatieve positie ten opzichte van de andere socio-economische categorieën verbetert.

Op basis van de 50 % armoededrempel bedraagt het armoederisico in 2015 6,3 % bij ouderen, wat lager is dan bij de populatie jonger dan 65 jaar. Bij oudere gezinstypes ligt het armoederisico nu niet meer alleen voor alleenstaanden (5,3 %) onder dat van de jongere populatie (14,2 %) maar ook voor koppels (5,2 % bij oudere versus 6,4 % bij jongere koppels). Volgens de alternatieve armoededrempel loopt nog 5 % van de gepensioneerd en een armoederisico tegenover 2,2 % bij werkenden. Zowel 65-plussers, gepensioneerd en als oudere gezinstypes hebben over de periode 2005-2012 een aanzienlijke daling van hun armoederisico gekend. Nadien lijkt hun armoederisico ook bij deze alternatieve drempel te stabiliseren.

Figuur 7 Evolutie armoederisico in België naar leeftijd, socio-economisch statuut en gezinstype - bij 50 % armoededrempel
In %

Bron: Eurostat, EU-SILC 2004-2016 (inkomen 2003-2015)

Opnieuw vormt de hoogte van minimumpensioenen en IGO een belangrijke verklarende factor voor deze dalende evolutie van het armoederisico voor ouderen en gepensioneerden op basis van de 50 %-armoededrempel. Terwijl in 2005 enkel het minimumpensioen en het minimumrecht voor een alleenstaande in de werknemersregeling boven de alternatieve armoededrempel lagen, overschrijden in 2015 alle minima het niveau van de 50 %-armoededrempel met uitzondering van de IGO voor een koppel.

Ondanks het feit dat de minima en de IGO boven of in de buurt van de alternatieve armoededrempel liggen, is er nog steeds een bepaald percentage ouderen dat een armoederisico heeft. Merk hierbij op dat de minimumpensioenen die met de drempel worden vergeleken de bedragen zijn die gelden voor een volledige loopbaan. Iemand die geen volledige loopbaan heeft maar aan de loopbaanvoorwaarden voor het minimumpensioen voldoet, zal het minimumpensioen ontvangen pro rata de loopbaanduur (zie kader 3). Daarnaast kan ook een IGO die boven de drempel ligt, geen uitsluiting van het armoederisico garanderen en dit omwille van verschillende redenen die besproken werden in deel a.

Armoededrempel die rekening houdt met geïmputeerde huur

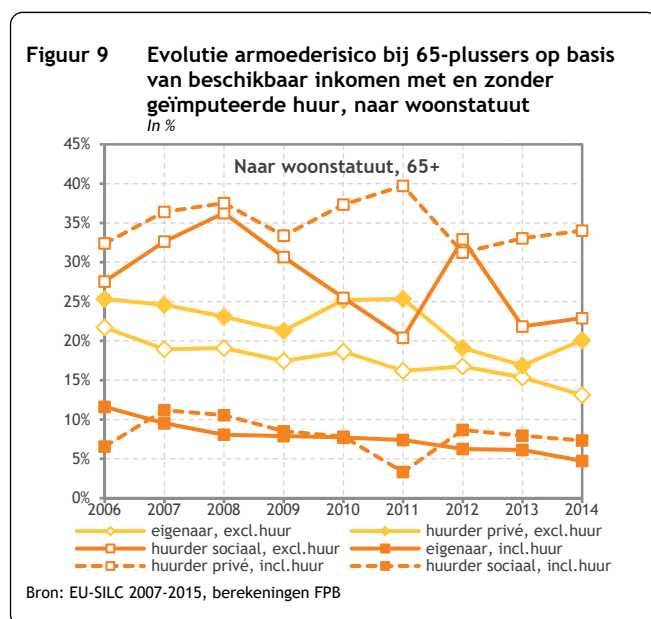
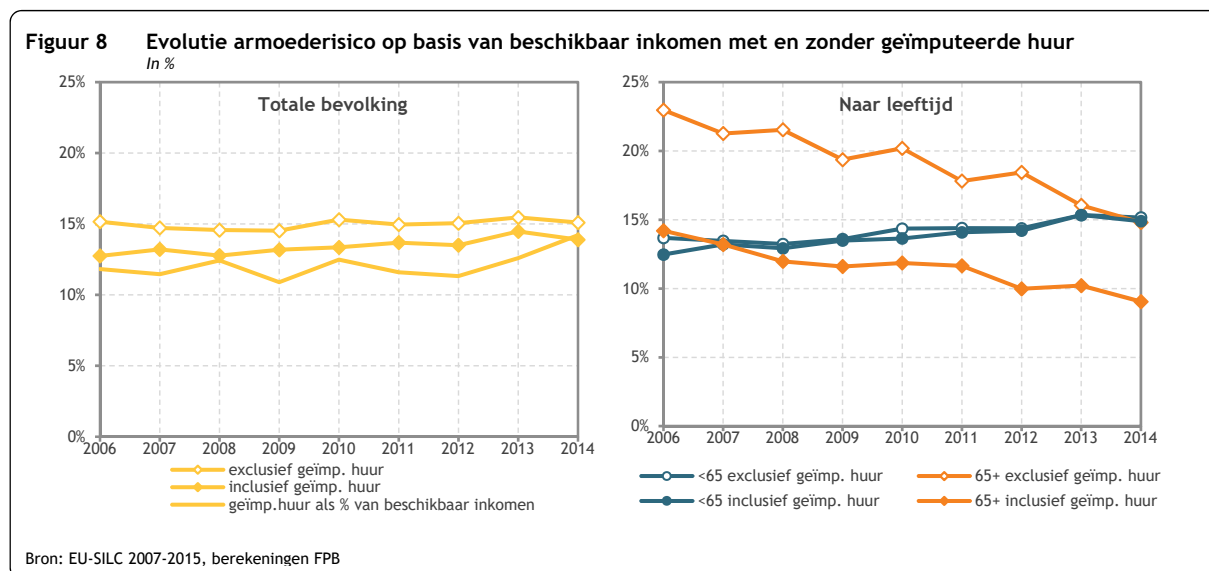
Bovenstaande armoede-indicatoren zijn gebaseerd op een netto beschikbaar inkomen dat geen rekening houdt met het vermogen op zich (wel met inkomsten uit vermogen). De eigendom van een woning kan echter de economische welvaart van de eigenaar verhogen in die zin dat hij geen huur moet betalen, op voorwaarde dat er geen zware hypotheeklasten zijn. Maar ook gesubsidieerd wonen, of huren onder de marktprijs, betekent een verbetering van de relatieve welvaart voor deze huurders. Hun effectief beschikbaar inkomen ligt immers relatief hoger ten belope van het verschil tussen de marktprijs en de lagere betaalde huurprijs. Met deze elementen kan rekening worden gehouden bij het bepalen van het beschikbaar inkomen via het toekennen van “geïmputeerde huur”.

Een beschikbaar inkomen dat rekening houdt met geïmputeerde huur is berekend als het “klassiek” beschikbaar gezinsinkomen vermeerderd met geïmputeerde huur voor eigenaars⁴⁴ (of voor huurders die gesubsidieerd wonen) en verminderd met eventuele hypothecaire interestlasten. Voor huurders in de privésector verandert er niets aan de berekening van hun beschikbaar inkomen.

Het effect op het armoederisico van deze herdefiniëring van het inkomen is tweeledig. Enerzijds stijgt het beschikbaar inkomen van sommige gezinnen, waardoor het armoederisico vermindert. Anderzijds impliceert de herberekening van het beschikbaar inkomen een hoger mediaan inkomen, op basis waarvan een alternatieve armoededrempel wordt afgeleid, en sommige huishoudens onder deze drempel belanden. Deze bedraagt in 2014 1 227 euro per maand. Globaal is het armoederisico voor de gehele bevolking in 2014 1,2 procentpunt lager na de opname van de geïmputeerde huur in het beschikbare inkomen (zie figuur 8). Over de jaren sinds 2006 verandert dit verschil nauwelijks.

⁴⁴ In grote lijnen gebeurt de berekening van geïmputeerde huur voor eigenaars in twee stappen. Eerst wordt een regressievergelijking geschat bij de huurders met betaalde huur als afhankelijke variabele, en kenmerken van de woning, de buurt en het huishouden als onafhankelijke variabelen. Omdat de keuze voor huren of kopen niet los staat van de betaalde huur, wordt door middel van de Heckman procedure gecorrigeerd voor selectievertekening. Vervolgens wordt deze vergelijking gebruikt om de geïmputeerde huur te berekenen voor eigenaars. Zie “Quality Report Belgian SILC2007” http://statbel.fgov.be/nl/binaries/BE-QualityReport%20SILC2007_tcm325-66081.pdf
Deze variabele is pas beschikbaar vanaf het inkomensjaar 2006.

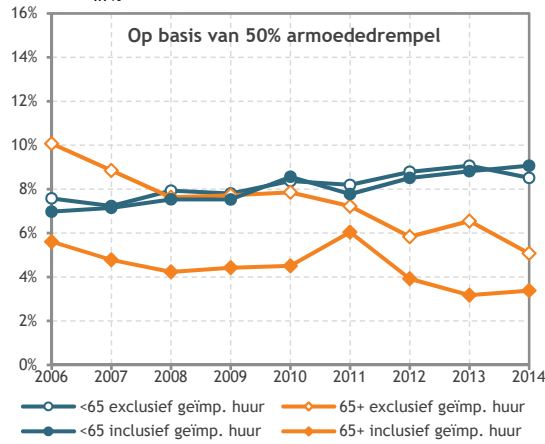
Voor de bevolking beneden 65 jaar als geheel is er nauwelijks enige verandering in het risico op armoede. Bij de ouderen daarentegen vermindert het armoederisico sterk en bedraagt het 9,1 % in 2014, wat aanzienlijk minder is dan dat van de rest van de bevolking (14,9 %) (zie figuur 8). De voornaamste reden voor het grotere effect bij ouderen is dat het percentage eigenaars zonder hypotheek in deze groep veel groter is dan bij de personen beneden 65 jaar.

Figuur 9 toont de evolutie van het armoederisico bij 65-plussers met en zonder geïmputeerde huur naar hun woonstatuut (eigenaar of (sociale) huurder). De daling van het armoederisico na opname van de geïmputeerde huur in het inkomen is uiteraard vrij groot bij de eigenaars ouder dan 65 jaar. Opmerkelijk is dat het armoederisico door deze ingreep het sterkst daalt bij de relatief kleine groep van de sociale huurders (7 % van alle ouderen). Op basis van het klassieke inkomen is het armoederisico in deze groep in de meeste jaren groter dan bij de eigenaars en de huurders in de privésector. Na bijtelling van

het impliciete voordeel dat zij genieten vanwege hun gereduceerde huur bij het inkomen ligt hun risico op armoede slechts iets hoger dan dat van eigenaars. Op basis van het inkomen inclusief geïmputeerde huur is het armoederisico het hoogste bij huurders in de privésector.

Figuur 10 Evolutie armoederisico op basis van beschikbaar inkomen met en zonder geïmputeerde huur, op basis van de 50% armoededrempel
In %

Bron: EU-SILC 2007-2015, berekeningen FPB

Figuur 10 toont de armoederisico's zonder en met opname van geïmputeerde huur in het inkomen op basis van een armoededrempel die vastgelegd is op 50 procent van het mediane equivalente inkomen. De resultaten zijn gelijkaardig aan die welke verkregen zijn met de 60 procent drempel: het risico op armoede bij ouderen daalt tussen 2006 en 2014, en wanneer rekening wordt gehouden met de geïmputeerde huur is het armoederisico bij ouderen duidelijk lager dan op basis van het klassieke inkomen.

c. Aanvullende indicatoren

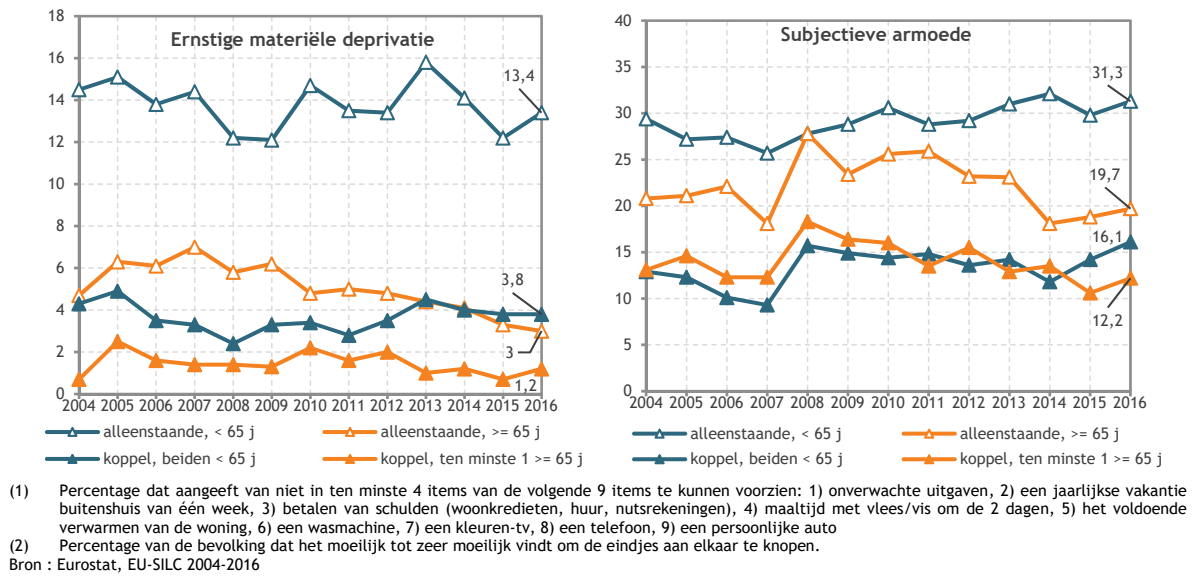
In deze sectie worden de monetaire en relatieve armoede-indicatoren aangevuld met een indicator van materiële deprivatie en van subjectieve armoede. Deze indicatoren zijn eveneens gebaseerd op de EU-SILC-enquête en hebben, in tegenstelling tot de monetaire indicatoren, betrekking op het enquêtejaar zelf. De meest recente resultaten zijn dus voor 2016 (op basis van EU-SILC 2016).

Oudere alleenstaanden en koppels geven minder aan ernstig materieel gedepriveerd⁴⁵ te zijn dan de gelijkaardige, jongere gezinstypes (zie figuur 11, linkergrafiek). Bovendien ervaren zij minder subjectieve armoede dan gelijkaardige, jongere gezinstypes: zij geven minder vaak aan dat ze het moeilijk tot zeer moeilijk hebben om de eindjes aan elkaar te knopen (zie figuur 11, rechtergrafiek).

⁴⁵ Men is ernstig materieel gedepriveerd indien men in een huishouden woont dat aangeeft niet te kunnen voorzien in ten minste 4 van de volgende 9 items te kunnen voorzien:

1) onverwachte uitgaven, 2) een jaarlijkse vakantie buitenshuis van één week, 3) betalen van schulden (woonkredieten, huur, nutsrekeningen), 4) maaltijd met vlees/vis om de 2 dagen, 5) het voldoende verwarmen van de woning, 6) een wasmachine, 7) een kleuren-tv, 8) een telefoon, 9) een persoonlijke auto.

Figuur 11 Evolutie ernstige materiële deprivatiegraad (1) en subjectieve armoede (2), naar gezinstype
In %

2.1.3. Internationale vergelijking

Figuur 12 toont de evolutie over de periode 2004-2014⁴⁶ van de armoededrempel in België en in onze buurlanden en het armoederisico voor verschillende categorieën van populaties in deze landen. Net zoals in België, is in Frankrijk het risico op armoede bij ouderen gedaald. Daarentegen daalt het armoederisico onder ouderen niet in Duitsland en Nederland (in dit laatste land was het al erg laag)⁴⁷. Eurostat cijfers wijzen op vrij sterke dalingen van het armoederisico bij 65-plussers in de meeste oude lidstaten van de EU (waaronder de grote landen Spanje, Frankrijk, Italië en het Verenigd Koninkrijk), maar deze trend is niet universeel en zet zich mogelijk niet door in 2014.⁴⁸ In 2014 is voor het eerst het armoederisico voor Belgische ouderen lager dan dat van hun Duitse leeftijdsgenoten.

Evenals in België nam in de periode 2005-2009, het armoederisico bij kinderen (0-16 jaar) toe in Duitsland en Frankrijk, met nadien een stabilisatie of een lichte daling. In Nederland is er geen duidelijke trend voor deze groep.⁴⁹ Bij volwassenen op actieve leeftijd (16-64 jaar) observeren we een voortdurende stijging van het risico op armoede in Duitsland. In Frankrijk en België is deze stijgende trend minder uitgesproken, terwijl er in Nederland sprake is van een vrij plotse toename na 2011. In Frankrijk en Nederland lopen kinderen (tot 16 jaar) in 2014 een risico op armoede dat dubbel zo groot is als dat van ouderen. Sinds 2013 is ook in België het risico op armoede hoger bij kinderen dan bij

⁴⁶ Aangezien enkele landen die opgenomen zijn in deze grafieken geen data hebben voor 2003, wordt de evolutie over de periode 2004-2014 gegeven. In vorige rapporten van de Studiecommissie voor de Vergrijzing werden ook geaggregeerde resultaten voor de EU15 landen getoond. Op het moment van de redactie van dit rapport waren resultaten voor EU15 echter niet beschikbaar op de Eurostat website.

⁴⁷ Zoals in het verslag van de Studie Commissie voor de Vergrijzing van 2012 is uiteengezet, zijn deze lage armoedecijfers voor Nederlandse ouderen te danken aan het relatief hoge basispensioen (AOW), en de wijdverbreide tweedepijlerpensioenen die als rente uitgekeerd worden.

⁴⁸ Zie European Commission, " Social Protection Committee Annual Report 2016. Review of the social protection performance monitor and developments in social protection policies (2016), Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016, p. 17.

⁴⁹ In 2004 was het risico op armoede bij jongeren in België praktisch even groot (18.1%) als in 2009 (18.7%). In 2003 was het echter 15.9% (niet in grafiek weergegeven). Om deze reden beschouwen we het relatief hoge percentage voor 2004 als een toevallige uitschieter.

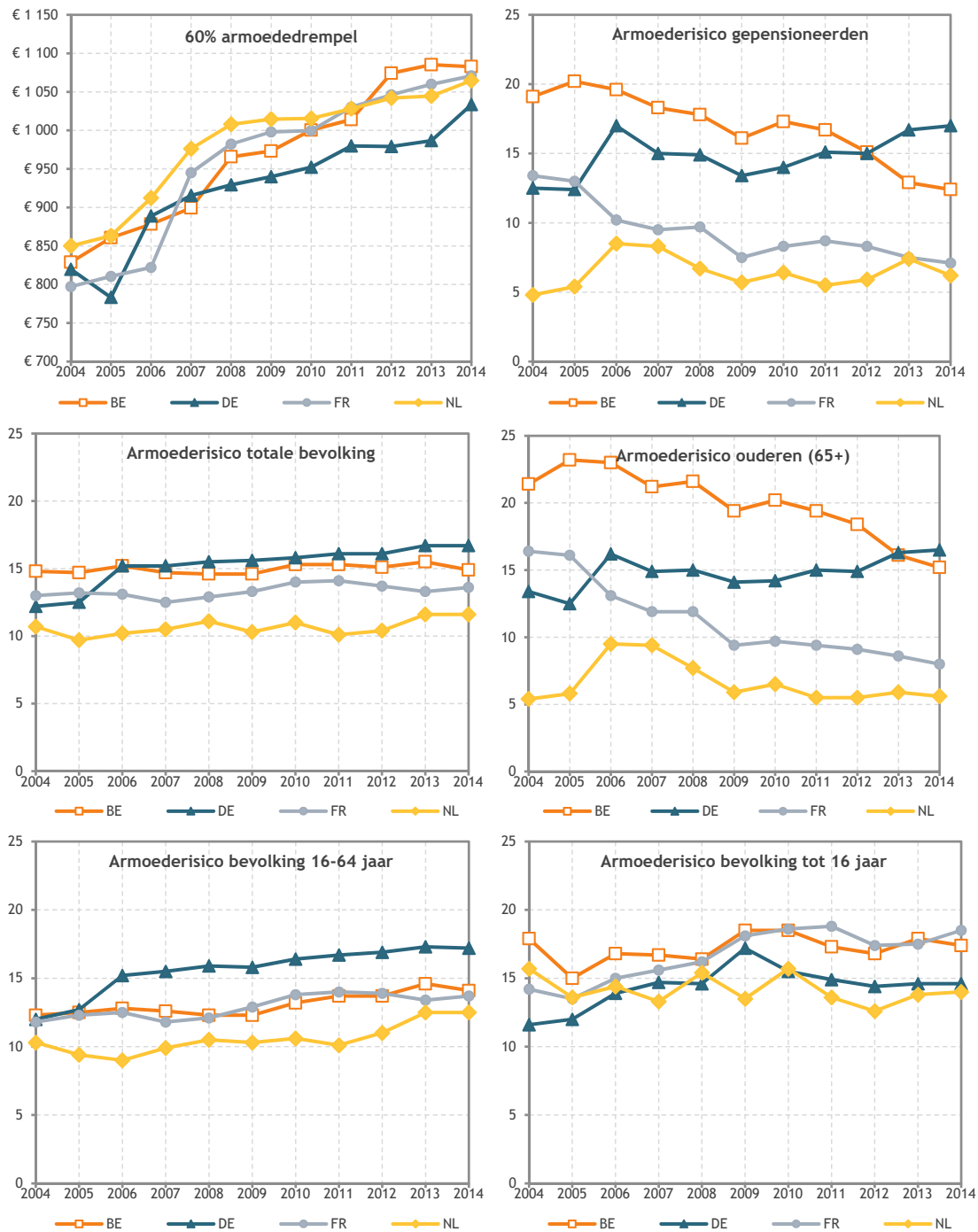
ouderen (in 2014 bedraagt het verschil meer dan 2 procentpunten). De verschuiving van het risico van armoede van ouderen naar kinderen en jongeren is de voortzetting van een trend die in veel landen al zichtbaar is vanaf de jaren zeventig.⁵⁰

De evolutie van het armoederisico bij gepensioneerden verloopt praktisch gelijk aan die van ouderen, zowel in België als in zijn buurlanden. In België blijft het risico op armoede van gepensioneerden echter duidelijk lager dan dat van ouderen (zie ook deel 2.1.2.b), terwijl dit in Duitsland, Frankrijk en Nederland minder of niet het geval is.

⁵⁰ Zie OECD, *Growing Unequal. Income distribution and Poverty in OECD Countries*, Paris: OECD, 2008, Chapter 5.

Figuur 12 Evolutie armoederisico (2004-2014) naar leeftijd en bij gepensioneerden en evolutie armoeddrempel in België, Duitsland, Frankrijk en Nederland

Armoederisico in % en armoeddrempel in euro (lopende prijzen)

Bron: Eurostat, EU-SILC 2005-2015

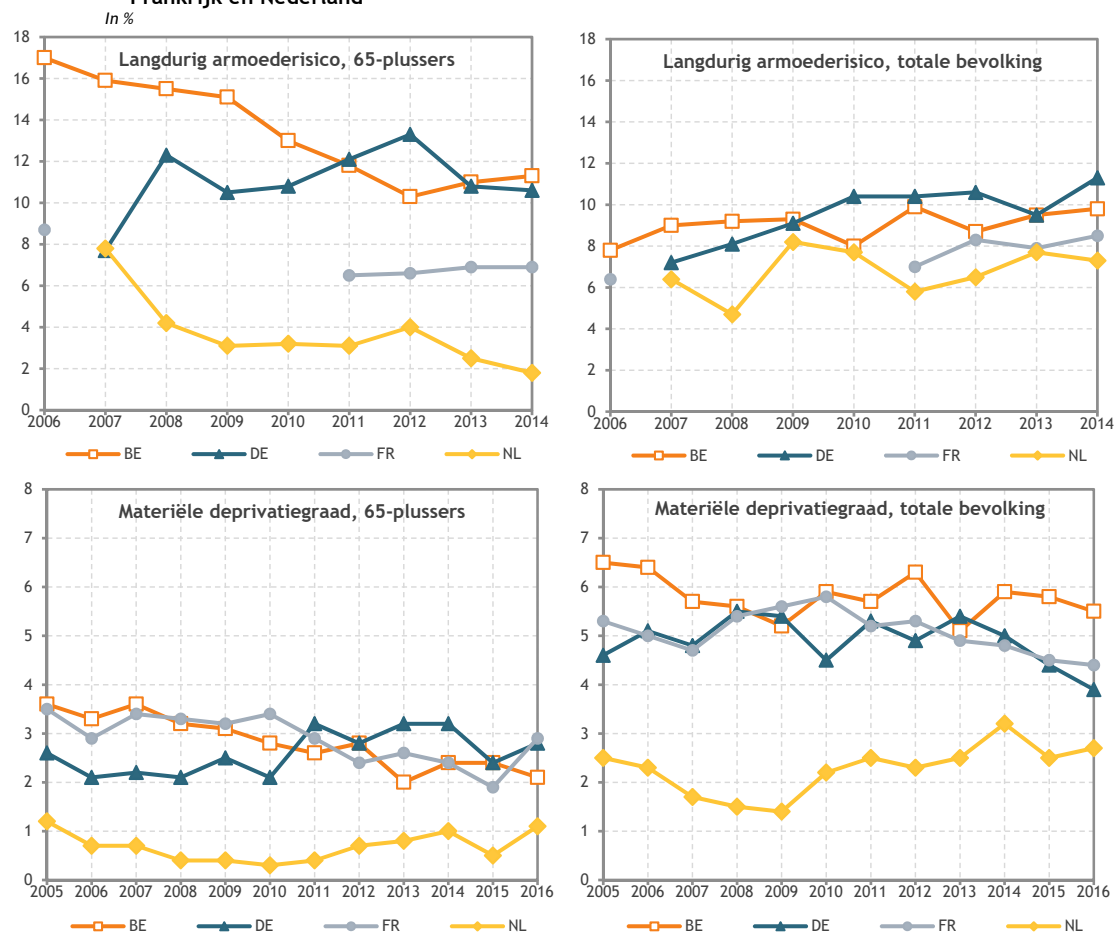
Het zou interessant zijn om een vergelijking te maken van het armoederisico bij ouderen op basis van het inkomen inclusief de geïmputeerde huur tussen België en zijn buurlanden. De landen van de EU maken echter gebruik van geheel verschillende methoden om de geïmputeerde huur te berekenen, wat de resultaten vaak onvergelijkbaar maakt waardoor zulk een vergelijking weinig zinvol is.⁵¹

Andere indicatoren van inkomen en armoede bij ouderen vertonen vaak dezelfde trends als het percentage personen met een inkomen beneden de armoededrempel, maar niet altijd (figuur 13). Zoals eerder gesteld, is er sprake van persistent of voortdurend risico op armoede als het equivalente inkomen van personen zich in twee van de drie afgelopen jaren beneden de armoededrempel bevond. Bij ouderen (evenals bij de bevolking als geheel) worden veel minder personen getroffen door een persistent risico op armoede dan er in een bepaald jaar onderhevig zijn aan het armoederisico. In België en in Nederland is het risico op persistente armoede bij 65-plussers tussen 2006-2007 en 2012 zeer sterk gedaald, wat niet of veel minder het geval was in Duitsland en Frankrijk. Na 2013 daalt de persistente armoede bij ouderen in België niet verder, terwijl deze in Nederland verder afneemt tot een zeer laag niveau. Onder de bevolking als geheel – en dus ook onder de bevolking beneden 65 jaar – is er nergens sprake van een daling van de persistente armoede. In onze buurlanden is in 2014 het risico op persistente armoede bij ouderen lager dan bij de bevolking als geheel, terwijl in België het omgekeerde geldt.

De ernstige materiële deprivatie, waarbij men niet in staat is zich 4 items of meer uit een lijst van 9 te veroorloven, vertoonde voor de 65+ers in België tussen 2005 en 2013 een dalende trend, die na 2013 echter gestagneerd lijkt te zijn (figuur 13). In Frankrijk daalt het percentage ouderen dat door materiële deprivatie wordt getroffen in ongeveer dezelfde mate als in België. Daarentegen zien we in Duitsland en Nederland na 2010 een licht stijgende trend van deze indicator (hoewel het niveau in Nederland zeer laag blijft). Belgische ouderen zijn in 2016 niet vaker materieel gedepriveerd dan hun leeftijdsgenoten in Frankrijk en Duitsland. Nederlandse ouderen daarentegen leven wel duidelijk minder vaak in materiële deprivatie. Vergelijking met de cijfers voor de bevolking als geheel toont dat ouderen zowel in België als in de buurlanden een veel kleiner risico op deprivatie hebben dan personen beneden 65 jaar. Daarenboven is de trend bij deze laatste groep eerder opwaarts, zodat het verschil nog toeneemt tussen 2004 en 2016.

⁵¹ Zie Eurostat "The distributional impact of imputed rent in EU-SILC 2007-2010", Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013, KS-RA-13-011-EN-N

Figuur 13 Persistente armoede (2006-2014) en materiële deprivatiegraad (2005-2016) in België, Duitsland, Frankrijk en Nederland

Bron: Eurostat, EU-SILC 2005-2015 (2016 voor materiële deprivatiegraad)

2.2. Evolutie van het armoederisico bij gepensioneerden tot 2060

Het Federaal Planbureau ontwikkelde het MIDAS-model met het doel de effecten van beleidsmaatregelen en van sociale en economische evoluties op de adequaatheid van de pensioenen te kunnen beoordelen. Dit model produceert langetermijnprojecties van indicatoren inzake de adequaatheid van de wettelijke pensioenen, namelijk het armoederisico en de ongelijkheidsgraad van de inkomensverdeling van de gepensioneerden. Het is een model voor dynamische microsimulatie dat steunt op administratieve gegevens voor een representatieve steekproef van de bevolking.

De scenario's voor ontwikkelingen inzake demografie (geboorten, overlijdens), macro-economie (groei van de productiviteit en van de lonen, werkgelegenheidsgraad), socio-economie (werkgelegenheid per statuut, aantal gerechtigden van sociale uitkeringen) en sociaal beleid (parameters inzake welvaartsaanpassing, integratie van de recente maatregelen) stemmen overeen met de scenario's die gehanteerd worden voor de evaluatie van de budgettaire kosten van de vergrijzing. De indicatoren van de sociale en de financiële houdbaarheid van de vergrijzing worden dus geprojecteerd binnen een coherent kader.

Het MIDAS-model wordt voortdurend bijgewerkt en verbeterd. Dit jaar werden twee grote aanpassingen ingebracht. Ten eerste zijn de basisgegevens, die dateerden van 2001, vervangen door nieuwe gegevens voor het jaar 2011. Deze gegevens zijn voornamelijk afkomstig uit diverse instellingen van de sociale zekerheid via het Datawarehouse Arbeidsmarkt en Sociale Bescherming, beheerd door de Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid, aangevuld met fiscale variabelen uit de IPCAL database van het Ministerie van Financiën, en enkele gegevens (opleiding, woonstatuut) uit de administratieve Census van 2011. Ten behoeve van de simulatie van de pensioenen zijn ook retrospectieve gegevens inzake de arbeidsmarktloopbaan opgevraagd. De steekproef omvat 601 683 personen, gestratificeerd naar regio. De gegevens ondergingen een grondige bewerking om ze geschikt te maken als input voor het model.

Ten tweede is het model op belangrijke punten verbeterd. Onder meer is de projectie van huwelijk en ongehuwd samenwonen – per geslacht en leeftijdsgroep – gealigneerd aan de huishoudensprojecties van het Federaal Planbureau⁵². Dit houdt in dat ook niet-geregistreerd ongehuwd samenwonen wordt geprojecteerd. Hierdoor zijn er, vooral op lange termijn, veel minder alleenstaanden dan in vroegere projecties van het microsimulatiemodel het geval was, met als gevolg dat de armoededrempel sneller stijgt dan in vroegere projecties.⁵³ Daarnaast zijn er diverse andere aanpassingen en verbeteringen aan het model aangebracht.

Twee belangrijke beperkingen blijven ook gelden in deze nieuwe versie van het model. Eerst en vooral worden de inkomsten uit spaargelden en de pensioenen uit de tweede pijler, bij gebrek aan beschikbare gegevens, niet gemodelleerd. Ze worden dus niet in aanmerking genomen in het inkomensconcept van het model en bijgevolg ook niet in de hieronder vermelde indicatoren van de adequaatheid van pensioenen. Dit impliceert dat het model in eerste instantie een instrument is om de evolutie van de indicatoren weer te geven. Het niveau van indicatoren op basis van het model kan immers afwijken van indicatoren die gebaseerd zijn op een ander inkomensconcept, zoals de EU-SILC waarbij deze inkomsten wel opgenomen zijn. Ten tweede worden migraties niet gemodelleerd.

Hierna wordt de evolutie van het armoederisico en de ongelijkheid bij gepensioneerden getoond. Om de gevoeligheid van de projecties inzake de hypothese van productiviteitsgroei op lange termijn te illustreren, wordt zowel een projectie van het referentiescenario (met 1,5 % groei per jaar vanaf 2035) als voor een alternatief scenario (van 0,25 procentpunt lagere productiviteitsgroei), getoond. Tot slot merken we op dat de hierna voorgestelde projecties, net zoals de budgettaire projecties, geen voorspellingen zijn maar wel projecties bij ongewijzigd beleid.

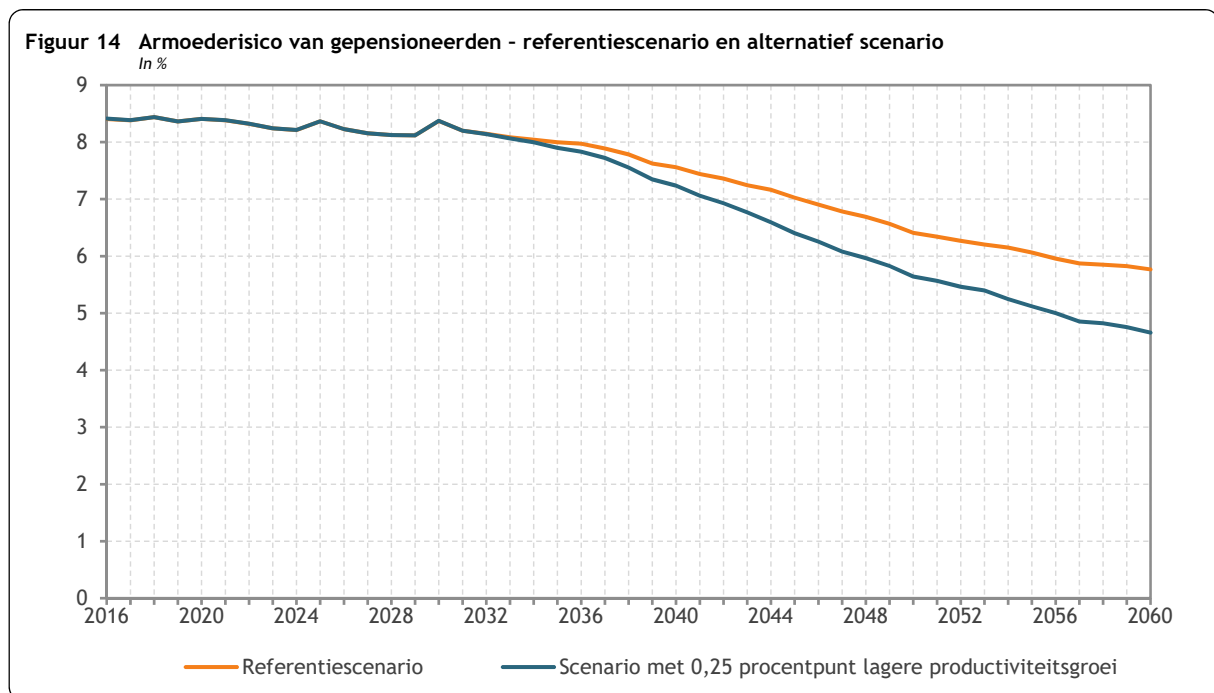
⁵² Federaal Planbureau, Algemene Directie Statistiek, « Demografische vooruitzichten 2016-2060. Bevolking en huishoudens », Federaal Planbureau, Reeks Vooruitzichten, Maart 2017.

⁵³ In de berekening van het equivalent huishoudinkomen heeft de eerste volwassene een gewicht van 1 en iedere bijkomende volwassene een gewicht van 0,5. Het inkomen van ongehuwd samenwonenden wordt dus opgeteld en gedeeld door 1,5, wat, gegeven hetzelfde beschikbaar inkomen, leidt tot een hoger equivalent gezinsinkomen dan in het geval van alleenstaanden. Een armoededrempel die gelijk is aan 60 % van het mediane equivalente gezinsinkomen is dan ook hoger.

2.2.1. Evolutie van het armoederisico bij gepensioneerden

De armoededrempel wordt in de MIDAS projecties op dezelfde manier berekend als in EU-SILC, namelijk als 60 % van het mediane equivalente huishoudinkomen (zie hierboven, sectie 2.1.1). Omdat in het microsimulatiemodel een aantal inkomensbronnen niet gesimuleerd zijn, ligt het bedrag van deze armoededrempel in 2015 lager dan het bedrag van de EU-SILC armoededrempel. Hierdoor liggen de meeste minima voor ouderen boven de drempel van het microsimulatiemodel. Om deze redenen is het percentage gepensioneerden met risico op armoede in het eerste jaar van de projectie (2016) ook duidelijk lager dan wat in EU-SILC geobserveerd wordt voor 2015 (zie deel 2.1.2.b).⁵⁴ Het projectiemodel dient vooral om de evolutie van het armoederisico bij gepensioneerden weer te geven.

Figuur 14 laat zien dat in projectie het armoederisico van gepensioneerden, voor het referentiescenario en voor het alternatieve scenario, gegeven het inkomensconcept en de armoededrempel in MIDAS, langzaam daalt tot het midden van de jaren 2030. Daarna toont de projectie een snellere daling, die doorgaat tot 2060. De daling is iets meer uitgesproken voor het alternatieve scenario dan voor het referentiescenario.

De evolutie van het armoederisico onder gepensioneerden wordt vooral bepaald door twee factoren: enerzijds de evolutie van de minimumregelingen in de pensioenen (minimumpensioenen, minimumrecht per loopbaanjaar en de Inkomensgarantie voor Ouderen IGO), anderzijds de toegenomen arbeidsmarktparticipatie van vrouwen in het verleden en de verdere toename daarvan in de toekomst. De (geplande) welvaartsaanpassingen van de sociale uitkeringen worden tot en met 2018 ingevoerd. Vanaf 2019 worden ze geherwaardeerd volgens de parameters die gebruikt worden voor de berekening van de in het Generatiepact voorziene welvaartsenveloppen (zie sectie 1.2.4 in hoofdstuk 1 over de hypothesen). Gegeven de lage groeivoet van de gemiddelde reële lonen op middellange

⁵⁴ Voor meer details verwijzen we naar: Frère, J.-M., "De bevolking met een risico op armoede of sociale uitsluiting in België. Projectie tot 2030", WP 12-16, Federaal Planbureau, november 2016

termijn⁵⁵, en de trage vooruitgang van die groei naar zijn niveau op lange termijn (1,5 % in het referentiescenario van de SCvV), blijven de minimumpensioenen van werknemers en zelfstandigen, alsook de IGO, tot aan het einde van de jaren 2020 sneller stijgen dan de lonen, en ook sneller dan de armoededrempel. Aangezien de meeste minima al boven de armoededrempel van het model lagen in het startjaar van de projectie, hebben latere verhogingen van de bedragen een beperkter effect op het armoederisico in deze groep. Voor gehuwden liggen de minima weliswaar altijd onder de armoededrempel, maar omdat deze groep veelal bovenminimale pensioenen geniet, en daarenboven vaak twee pensioenen combineert, hebben voor deze groep de minima een veel kleinere impact op het inkomen.

Na het midden van de jaren 2030 stijgen, volgens de hypothesen voor de lange termijn, de minima minder snel dan de armoededrempel. Hun rol als verklaring voor de daling van het armoederisico bij gepensioneerden wordt overgenomen door de toenemende activiteitsgraad van de vrouwen. Steeds minder gepensioneerde vrouwen zullen geen, of slechts een korte, loopbaan hebben. Het aantal erg kleine pensioenen neemt daardoor gestaag af. Dit proces begint bij de jongste gepensioneerde vrouwen, en manifesteert zich geleidelijk aan, naarmate deze nieuwe generaties gepensioneerden meer en meer de oude vervangen, in de totale populatie gepensioneerden.

Bij het alternatieve groeiscenario op lange termijn (0,25 procentpunt lagere productiviteitsgroei), nemen de lonen minder sterk toe, waardoor ook de armoededrempel aan een lager tempo stijgt dan bij het referentiescenario. Omdat de lagere loongroei pas zeer geleidelijk een effect op de pensioenen zelf heeft, impliceert de lagere armoededrempel een kleiner armoederisico bij gepensioneerden.

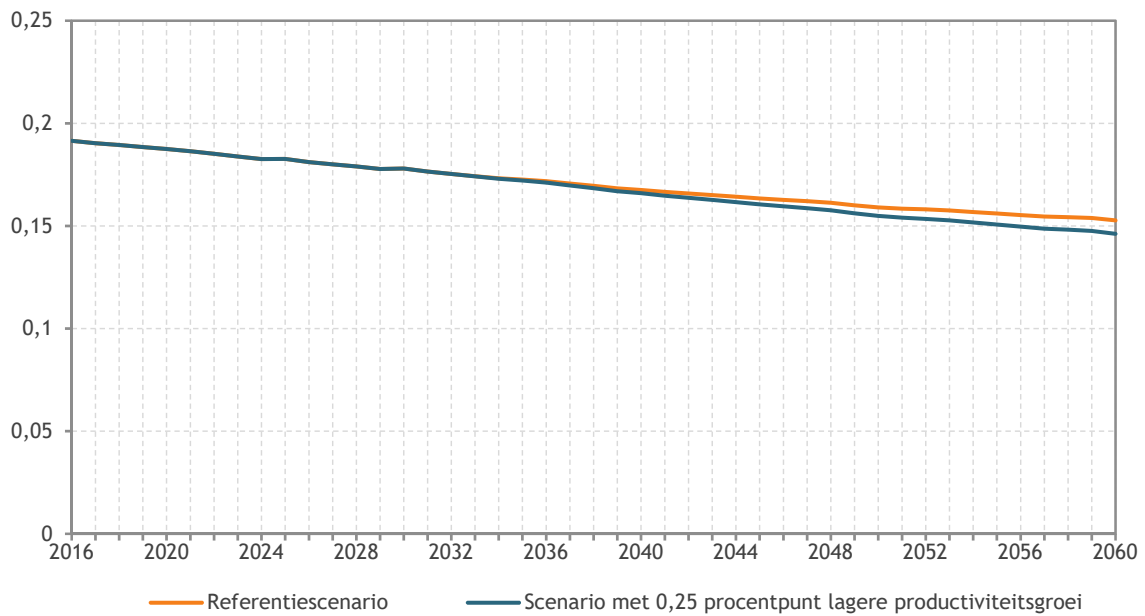
2.2.2. Evolutie van de ongelijkheid tussen gepensioneerden

Figuur 15 toont de evolutie van de inkomensongelijkheid onder gepensioneerden volgens de Gini-index⁵⁶. Net zoals voor de analyse van het armoederisico, is het inkomen dat in aanmerking wordt genomen het equivalent gezinsinkomen. Dat kan samengesteld zijn uit inkomens van verschillende oorsprong. Het equivalent inkomen van een gezin bestaande uit een gepensioneerde en een werkende zal bijvoorbeeld samengesteld zijn uit pensioeninkomens en inkomens uit arbeid. De inkomensverdeling van gepensioneerden hangt dus niet uitsluitend af van de pensioeninkomens maar ook van de samenstelling van het gezin en de inkomensstructuur ervan. Zoals gezegd zijn de inkomsten uit spaargelden en de pensioenen uit de tweede pijler niet opgenomen in het gemodelleerde inkomen voor de langetermijnprojectie. Dit betekent dat de inkomensongelijkheid onder gepensioneerden onderschat wordt; in hoeverre deze onderschatting in de toekomst zou toe- of afnemen is niet duidelijk.

⁵⁵ Federaal Planbureau, 'Economische vooruitzichten 2017-2022', Reeks Vooruitzichten, juni 2017.

⁵⁶ De Gini-index is een maat voor de ongelijkheid in de inkomensverdeling. Zijn waarde ligt tussen 0 en 1, wat toelaat de inkomensongelijkheid tussen twee populaties van verschillende omvang te vergelijken. De waarde 0 beantwoordt aan een situatie waarin iedereen exact hetzelfde inkomen heeft. In het andere uiterste komt de waarde 1 overeen met de situatie waarin één persoon alle inkomen heeft, terwijl alle andere personen geen inkomen hebben.

Figuur 15 Gini-index van gepensioneerden - referentiescenario en alternatief scenario

In het referentiescenario daalt de ongelijkheid voortdurend van 2016 tot 2060. De daling van de ongelijkheid is het gevolg van de hierboven genoemde ontwikkelingen. De ongelijkheid wordt beïnvloed door de gehanteerde welvaartshypothesen, afgeleid uit het Generatiepact, waarbij de minimumpensioenen en de IGO een welvaartsaanpassing van 1 % krijgen, terwijl de overige bestaande pensioenen met 0,5 % verhoogd worden. Tevens stijgt het loonplafond bij de berekening van de pensioenen op de lange termijn minder dan de groeivoet van de lonen, hetgeen de stijging van de hoogste pensioenen dempt. De toegenomen arbeidsmarktparticipatie van vrouwen in het verleden en de verdere toename daarvan in de toekomst leidt tot minder gepensioneerden met een erg laag eigen pensioen, en vermindert de pensioenongelijkheid tussen gepensioneerden in het algemeen, en tevens specifiek tussen mannen en vrouwen.

Ook bij het alternatieve groeiscenario op lange termijn (0,25 procentpunt lagere productiviteitsgroei) daalt de ongelijkheid voortdurend van 2016 tot 2060 en is de daling vanaf 2032 iets sterker dan bij het referentiescenario. In het alternatieve scenario nemen de lonen immers minder sterk toe. Vanaf het midden van de jaren 2030 hebben nieuwe gepensioneerden daardoor een wat lager pensioen dan het geval zou zijn bij het referentiescenario. De verschillen in pensioen tussen de jongste en de oudste cohorten van gepensioneerden verminderen daardoor, met een dempend effect op de inkomensongelijkheid.

3. Bijlagen

Bijlage 1: Schematisch overzicht van de minimumrustpensioenen in de werknemers- en zelfstandigenregeling (juni 2017)

Tabel 12 Minimumrustpensioenen in de werknemers(WN)- en zelfstandigenregeling (ZS): voorwaarden en berekening

	Maandbedrag (bij volledige loopbaan) (op 01/06/2017, spilindex 141,59)	Loopbaanvoorwaarden	Pensioenberekening
Werknemersregeling (WN)			
“Gewoon” minimumpensioen (gewoon MP)		Minstens 2/3 ^{de} van volledige LB ⁵⁷ gepresteerd in WNregeling waarbij één LB-jaar telt indien het aantal dagen pensioenopbouw ⁵⁸ per kalenderjaar:	
- streng criterium	1 500,07 EUR (gezinsbedrag) 1 200,43 EUR (bedrag alleenstaande) Deze bedragen liggen 0,7 % hoger dan de MP-bedragen waaraan onvolledige LB geproratiseerd worden	- minstens 208 dagen	bedrag MP x (aantal LB-jaren WN/45) Met LB-jaar WN = kalenderjaar met minstens 52 dagen
- soepel criterium	- Idem als streng criterium	- minstens 156 dagen	bedrag MP x (samengedrukte LB WN/45) Met samengedrukte LB WN = som van alle dagen van de LB WN/312
“Gemengd” minimumpensioen (gemengd MP)			
- streng criterium	- Idem als “gewoon” MP	- minstens 208 dagen per kalenderjaar bij WN, 4 kwartalen ⁵⁹ bij ZS	bedrag MP x (aantal LB-jaren WN/45) met LB-jaar als WN = kalenderjaar met minstens 52 dagen
- soepel criterium	- Idem als “gewoon” MP	- minstens 156 dagen per kalenderjaar bij WN, 4 kwartalen bij ZS	bedrag MP x (samengedrukte LB WN/45) met samengedrukte LB WN = som van alle dagen van de LB als WN /312
Minimumrecht per loopbaanjaar	Minimumrecht: 1 986,81 EUR Maximumpensioen na toepassing minimumrecht in pensioenberekening: 1 579,96 EUR (gezinsbedrag) 1 263,97 EUR (bedrag alleenstaande)	Minstens 15 kalenderjaren aan minimum 104 dagen per jaar	“normale” pensioenberekening waarbij het geherwaardeerd loon vervangen wordt door het minimumrecht op moment van pensionering (voor LB-jaren van minstens 104 dagen) Maximumpensioen: pro rata aantal LB-jaren WN/45 met LB-jaar WN = kalenderjaar met minstens 104 dagen
Zelfstandigenregeling (ZS)			
	1 500,07 EUR (gezinsbedrag) 1 200,43 EUR (bedrag alleenstaande) Merk op: bedragen stemmen overeen met MP in de WNregeling	Minstens 2/3 ^{de} van volledige LB gepresteerd in ZS- en WNregeling waarbij één LB-jaar telt indien: - minstens 4 kwartalen bij ZS, minstens 104 dagen per kalenderjaar bij WN	bedrag MP x (samengedrukte LBbreuk ZS) met samengedrukte LBbreuk ZS = som van alle kwartalen/180 (180 = aantal kwartalen bij volledige loopbaan)

⁵⁷ Een volledige LB (loopbaan) bestaat uit 14 040 dagen wat overeenstemt met 45 jaar. In de pensioenreglementering bestaat een voltijds jaar uit 312 dagen (principe van 6-dagenweek).

⁵⁸ De “dagen pensioenopbouw” kunnen gewerkte of gelijkgestelde dagen zijn. In de tabel spreken we verder van “dagen”.

⁵⁹ Kwartaal waarin bijdragen betaald zijn (minimaal de minimale bijdragen)

Bijlage 2: De voornaamste herwaarderingsmaatregelen voor sociale uitkeringen tussen 2014 en 2018 (2017-2018: op basis van voorstellen Interprofessioneel Akkoord van 01-02-2017)

1. Pensioenen in de werknemersregeling

- 01/01/2014: verhoging van de kleine minimumpensioenen voor werknemers met 0,8 % voor bedrag alleenstaande/overleving en 2,51 % voor gezinsbedrag
- 01/05/2014: verhoging van het vakantiegeld met 3,43 %
- 01/09/2014: verhoging van de pensioenen die 5 jaar geleden ingegaan zijn (in de loop van 2009) met 2 %
- 01/01/2015: verhoging maximumpensioen na toepassing van minimumrecht per loopbaanjaar met 2 %
- 01/05/2015: verhoging van het vakantiegeld met 5,89 %
- 01/06/2015: verhoging van de kleine minimumpensioenen voor werknemers tot het niveau van de “gewone” minimumpensioenen
- 01/09/2015: verhoging van de pensioenen die vóór 1995 ingegaan zijn met 1 % (exclusief minimumpensioenen)
- 01/09/2015: verhoging van de pensioenen die 5 jaar geleden ingegaan zijn (in de loop van 2010) met 2 % (exclusief minimumpensioenen)
- 01/09/2015: verhoging van alle minimumpensioenen met 2 %; verhoging van het minimumrecht per loopbaanjaar met 2 %
- 01/01/2016: verhoging van de pensioenen die 5 jaar geleden ingegaan zijn (in de loop van 2011) met 2 % (exclusief minimumpensioenen)
- 12/2016: eenmalige premie van 0,7 % op de in 2016 uitgekeerde minimumpensioenen in de werknemersregeling op basis van een volledige loopbaan
- 01/01/2017: verhoging van minimumpensioenen op basis van een volledige loopbaan met 0,7 %
- 01/05/2017: verhoging van het vakantiegeld met 2,25 %
- 01/09/2017: verhoging van minimumpensioenen op basis van een onvolledige loopbaan met 1,7 %; verhoging van minimumpensioenen op basis van een volledige loopbaan met 1 %
- 01/09/2017: verhoging van de pensioenen die ingegaan zijn tussen 1995 en 2004 met 1 % (exclusief minimumpensioenen)
- 01/09/2017: verhoging van de pensioenen die 5 jaar geleden ingegaan zijn (in de loop van 2012) met 2 % (exclusief minimumpensioenen)
- 01/09/2017: kloof tussen minimumoverlevingspensioen en minimumpensioen voor alleenstaande verminderen met 15 %
- 01/09/2017: optrekken inkomensgrenzen overlevingspensioenen naar niveau IGO in geval van cumul met andere uitkeringen
- 01/01/2018: verhoging minimumrecht per loopbaanjaar met 1,7 %; verhoging maximumpensioen na toepassing van minimumrecht per loopbaanjaar met 1,7 %
- 01/01/2018: verhoging van de pensioenen die 5 jaar geleden ingegaan zijn (in de loop van 2013) met 2 % (exclusief minimumpensioenen)
- 01/01/2018: verhoging loonplafond met 1,7 %
- 01/01/2018: wegwerken anomalie forfaitair loon
- 01/05/2018: verhoging van het vakantiegeld met 2,25 %

2. Pensioenen in de zelfstandigenregeling

- 01/09/2014: verhoging van de pensioenen die 5 jaar geleden ingegaan zijn (in de loop van 2009) met 2 %
- 01/04/2015: verhoging van het minimumpensioen aan bedrag alleenstaande (+10 euro per maand) en overleving (+7,17 euro per maand)
- 01/09/2015: verhoging minimumpensioenen zelfstandigen met 2 %
- 01/09/2015: verhoging van de pensioenen die vóór 1995 ingegaan zijn met 1 % (exclusief minimumpensioenen)
- 01/09/2015: verhoging van de pensioenen die 5 jaar geleden ingegaan zijn (in de loop van 2010) met 2 % (exclusief minimumpensioenen)
- 01/01/2016: verhoging van de pensioenen die 5 jaar geleden ingegaan zijn (in de loop van 2011) met 2 % (exclusief minimumpensioenen)
- 01/08/2016: gelijkschakeling minimumpensioen bedrag alleenstaande en overleving van zelfstandigen met dat van werknemers (gezinsbedrag was al gelijkgeschakeld sinds 01/04/2013)
- 12/2016: eenmalige premie van 0,7 % op de in 2016 uitgekeerde minimumpensioenen in de zelfstandigenregeling op basis van een volledige loopbaan
- 01/01/2017: verhoging van minimumpensioenen op basis van een volledige loopbaan met 0,7 %
- 01/09/2017: verhoging van minimumpensioenen op basis van een onvolledige loopbaan met 1,7 %; verhoging van minimumpensioenen op basis van een volledige loopbaan met 1 %
- 01/09/2017: verhoging van de pensioenen die ingegaan zijn tussen 1995 en 2004 met 1 % (exclusief minimumpensioenen)
- 01/09/2017: verhoging van de pensioenen die 5 jaar geleden ingegaan zijn (in de loop van 2012) met 2 % (exclusief minimumpensioenen)
- 01/09/2017: kloof tussen minimumoverlevingspensioen en minimumpensioen voor alleenstaande verminderen met 15 %
- 01/09/2017: anomalie cumul overlevingspensioen en ziekte- of werkloosheidsuitkering: herwaarderend vast bedrag
- 01/01/2018: verhoging van de pensioenen die 5 jaar geleden ingegaan zijn (in de loop van 2013) met 2 % (exclusief minimumpensioenen)
- 01/01/2018: welvaartspremie

3. Ziekte- en invaliditeitsuitkeringen

- 01/05/2014: verhoging van het vakantiegeld voor invaliden in de werknemersregeling met 100 euro
- 01/09/2014: verhoging invaliditeitsuitkeringen ingegaan 6 jaar geleden in de werknemersregeling met 2 %
- 01/04/2015: verhoging van het loonplafond in primaire arbeidsongeschiktheid, moederschapsrust en invaliditeit in de werknemersregeling met 1,25 %
- 01/05/2015: inhaalpremie (verhoging vakantiegeld) van 160 euro na 2 jaar arbeidsongeschiktheid in de werknemersregeling
- 01/09/2015: verhoging van minima in primaire arbeidsongeschiktheid en invaliditeit in de werknemersregeling en van de minima in de zelfstandigenregeling met 2 %
- 01/09/2015: verhoging invaliditeitsuitkeringen ingegaan 6 jaar geleden in de werknemersregeling met 2 %

- 01/01/2016: verhoging invaliditeitsuitkeringen ingegaan 6 jaar geleden in de werknemersregeling met 2 %
- 01/05/2017: verhoging hulp van derden met 5 % (werknemersregeling en zelfstandigenregeling)
- 05/2017: inhaalpremie van 55 euro voor personen met gezinslast (26 euro voor personen zonder gezinslast) na 2 jaar arbeidsongeschiktheid in de werknemersregeling
- 01/09/2017: verhoging met 1,7 % van minima regelmatige werknemers in invaliditeit en arbeidsongeschiktheid in de werknemersregeling; van forfaits in primaire arbeidsongeschiktheid, invaliditeit en moederschapsrust in de zelfstandigenregeling; van het overbruggingsrecht in de zelfstandigenregeling
- 01/09/2017: verhoging van de minima onregelmatige werknemers in primaire arbeidsongeschiktheid en invaliditeit in de werknemersregeling met 0,9 %
- 01/09/2017: verhoging invaliditeitsuitkeringen ingegaan 6 jaar geleden (exclusief minima) in de werknemersregeling met 2 %
- 01/01/2018: verhoging invaliditeitsuitkeringen ingegaan 6 jaar geleden (exclusief minima) in de werknemersregeling met 2 %
- 01/01/2018: verhoging loonplafond in de werknemersregeling met 0,8 %
- 05/2018: inhaalpremie van 55 euro voor personen met gezinslast (26 euro voor personen zonder gezinslast) na 2 jaar arbeidsongeschiktheid in de werknemersregeling

4. Werkloosheid

- 01/07/2015: verhoging loonplafonds voor bestaande maxima en nieuwe intredes met 1,25 %
- 01/09/2015: verhoging van minima en forfaitaire bedragen met 2 %
- 01/04/2017: verhoging van thematische verloven voor alleenstaanden met kinderen (38 % voor voltijdse uitkeringen, 38 % voor halftijdse uitkeringen onder 50 jaar, 21 % voor 1/5de uitkeringen onder 50 jaar)
- 01/09/2017: verhoging minima en forfaits bij volledige, tijdelijke werkloosheid en werkloosheid met bedrijfstoeslag (3,5 % voor gezinshoofden, 2 % voor alleenstaanden, 1 % voor niet bevoorrechte samenwonenden, 3,5 % voor bevoorrechte samenwonenden)
- 01/09/2017: verhoging inschakelingsuitkering (3,5 % voor gezinshoofden, 24,26 euro voor alleenstaanden, 1 % voor niet bevoorrechte samenwonenden, 3,5 % voor bevoorrechte samenwonenden)
- 01/09/2017: verhoging loonplafonds (0,8 % in volledige en tijdelijke werkloosheid, 0,5 % in werkloosheid met bedrijfstoeslag)
- 01/09/2017: verhoging van opvanguitkeringen, jeugdvakantie en seniorvakantie met 1,5 %

5. Beroepsziekten en arbeidsongevallen

- 01/09/2014: verhoging uitkeringen ingegaan 6 jaar geleden voor arbeidsongevallen en beroepsziekten met 2 %
- 01/07/2015: ondersteuning meest ernstige gevallen in periode voor consolidatie bij arbeidsongevallen
- 01/09/2015: verhoging minima en forfaits voor arbeidsongevallen en beroepsziekten met 2 %
- 01/09/2015: verhoging uitkeringen ingegaan 6 jaar geleden voor arbeidsongevallen en beroepsziekten met 2 %
- 01/09/2015: verhoging uitkeringen voor arbeidsongevallen overkomen in 2011 met 0,3 %

- 01/10/2015: verlaging sociale bijdragen na pensionering van 13,07 % naar 8,31 % (voor arbeidsongevallen en beroepsziekten)
- 01/01/2016: verhoging uitkeringen ingegaan 6 jaar geleden voor arbeidsongevallen en beroepsziekten met 2 %
- 01/01/2016: verhoging loonplafonds voor arbeidsongevallen en beroepsziekten met 1,25 %
- 01/07/2017: begrafenisvergoeding berekenen aan jaar van overlijden i.p.v. jaar waarin beroepsziekte is begonnen (voor overlijdens vanaf 01/07/2017)
- 01/09/2017: verhoging van minima en forfaits voor arbeidsongevallen en beroepsziekten met 1,7 %
- 01/09/2017: verhoging uitkeringen ingegaan 6 jaar geleden (intredes van 2011) voor arbeidsongevallen en beroepsziekten met 2 %
- 01/01/2018: verhoging loonplafonds voor arbeidsongevallen en beroepsziekten met 0,8 %
- 01/01/2018: verhoging uitkeringen ingegaan 6 jaar geleden (intredes van 2012) voor arbeidsongevallen en beroepsziekten met 2 %
- 01/10/2018: verlaging sociale zekerheidsbijdrage na pensionering met 1,19 pp voor arbeidsongevallen en beroepsziekten

6. Inkomensgarantie voor ouderen (IGO)/ Gewaarborgd inkomen voor bejaarden (GIB)

- 01/09/2015: verhoging van de IGO en het GIB met 2 %
- 01/09/2017: verhoging van de IGO en het GIB met 0,9 %

7. Inkomensvervangende tegemoetkoming voor personen met een handicap (IVT)

- 01/09/2015: verhoging van de IVT met 2 %
- 01/09/2017: verhoging van de IVT met 2,9 %

8. (Equivalent) leefloon

- 01/09/2015: verhoging van het leefloon en equivalent leefloon met 2 %
- 01/04/2016: verhoging van het leefloon en equivalent leefloon met 2 %
- 01/09/2017: verhoging van het leefloon en equivalent leefloon met 0,9 %

